

J. Kremer / W. Kasper

*Alkotó
Életadó
Megszentelő*

Jacob Kremer — Walter Kasper:

Alkotó — Életadó — Megszentelő

J. Kremer — W. Kasper

Alkotó
Életadó
Megszentelő

Bécs, 1983

Az eredeti művek címe és kiadója:

Jacob Kremer: PFINGSTEN — ERFAHRUNG DES GEISTES

© 1974 Verlag Katholisches Bibelwerk GmbH Stuttgart

Walter Kasper — Gerhard Sauter: Kirche — Ort des Geistes c. műből:

ERSTER TEIL: DIE KIRCHE ALS SAKRAMENT DES GEISTES

© 1976 Verlag Herder KG Freiburg im Breisgau

Fordította: *Dr. Török Jenő*

Fedőlapterv: *Agnes Falkner*

Egyházi jóváhagyással

© 1983 OPUS MYSTICI CORPORIS VERLAG

(in Verbindung mit dem Österr. Pastoralinstitut)

A—1090 Boltzmanngasse 14. — Verlags-Nr. 341

Satz: Eigenbetrieb des Verlages

Druck: Novographic, A—1238 Wien

Tartalom

I. rész: *Jacob Kremer:*

PÜNKÖSD — A SZENTLÉLEK MEGTAPASZTALÁSA

Előszó	8
1. PÜNKÖSD — ÚJRA ELŐTÉRBE.....	9
2. MIT JELENT EGYÁLTALÁN „SZENTLÉLEK” ÉS „ELTELVE SZENTLÉLEKKEL”?.....	12
2.1. Isten lelke és a Szentlélek működése az Ószövetség és a zsidó irodalom alapján.....	13
2.2. A Szentlélek és a Szentlélek befogadása az Újszövetség koronatanúi szerint.....	19
2.3. A Szentlélekről való szólás általános problematikája és értelme.....	33
3. MIT MOND A PÜNKÖSDI TUDÓSÍTÁS?.....	38
3.1. A pünkösdi tudósítás irodalmi műfaja.....	39
3.2. A pünkösdi tudósítás más bibliai és Biblián kívüli szövegek fényében.....	47
3.3. A pünkösdi eseménytől a pünkösdi tudósításig.....	54
3.4. Mit mond pünkösdről a pünkösdi tudósítás?.....	59
4. MIT JELENTENEK SZÁMUNKRA MA A PÜN- KÖSDRŐL ÉS A SZENTLÉLEK MEGTAPASZ- TALÁSÁRÓL SZÓLÓ BIBLIAI KIJELENTÉSEK?.....	61
4.1. Pünkösdi új szemlélete.....	61
4.2. Az új pünkösdi reménye.....	63
4.3. „Józan ittasság”.....	66

II. rész: *Walter Kasper:*

AZ EGYHÁZ — A LÉLEK SZENTSÉGE

Előszó	78
I. Az elfelejtett Lélek a teológiában és egyházban	80
II. A Lélek teológiájának elemei	85
III. A Lélek szentsége	90
Jegyzetek	100

I. Rész

Jacob Kremer

Pünkösöd —
a Szentlélek megtapasztalása

Előszó

Mi történt pünkösdkor? Nyelveken szólottak az apostolok, vagy csupán mindnyájan megértették mondanivalójukat, vagy mindkettőre gondolnunk kell? A szentatyák kora óta vitatott téma maradt ez a kérdés. A pünkösd-i események értelmezése körül — csakúgy, mint az újabb egzegézis nyomán, a Biblia több helyének magyarázásánál — valami újat kell tanulnunk. A külső események leírásán túlmenőleg egészen mélyre hatolva találjuk meg azt a szintet, ahonnan az apostoli egyház Szentlélekről vallott hitbeli meggyőződése források.

Kremer professzor éles megkülönböztetéssel három réteget tár föl. Ezek: a pünkösd-i esemény — a Lukács előtti pünkösd-i hagyomány — a Lukács szerinti pünkösd-i híradás. A Szentlélek érkezése mind Jézus keresztelesekor, mind az egyház létrejöttekor elsődlegesen látomásra és hallomásra utaló élmény. Rögzítéséhez a korai kereszténység korabeli beszédmódot használt: égből jövő zúgás, lángnyelvek, idegen nyelveken való szólás.

A híradás mögött ott van a valóság: az apostoli egyház meggyőződéssel vallja, hogy Jézus tanítványainak pünkösd-i és későbbi prédikációjában maga az Úr folytatja megkezdett igehírdetését a Szentlélek által. A Szentlélek jelenléte valóság, de nem korlátozódik az ünnepélyes eseményként leírt pünkösd-i csodára, hanem tovább él a mindenkori egyházban és a kereszténységben. E kritikai vizsgálódással fölépített magyarázat az „új pünkösd” re-ménységével bátorít bennünket.

A KIADÓ

1. Pünkösöd — újra előtérben

XXIII. János pápa 1962. december 8-án „új pünkösödöt” hirdetett meg: új kezdeményezést, amely jól illik az egyház kezdetéhez. Előkészületnek ehhez a II. vatikáni zsinatot szánta. Roger Schutz, a taizé-i prior egy „új pünkösöd” reményéről beszél, amely napjainkban minden felekezetről egyesíti azt a sok fiatal keresztényt, aki Taizéből várja, hogy Jézus lelkes szeretetére gyulladjon. Az új tavasz beköszöntésének jeleit látják sokan a „karizmatikus mozgalom” különféle formáiban, amelyek Amerikából érkezve, Európát is megmozgatják. Amit a 19. század végétől a pünkösdisták mozgalom (Pentecostals) a nagy egyházakon kívül állva az ősegyház pünkösdi élményeire való hivatkozással képvisel, az 1966-tól sok katolikusnál és protestánsnál is visszhangra talál (Neo-Pentecostals). Megállapításuk szerint a Szentlelket a nyugati egyházak életében kevés figyelemre méltatják, s erre való tekintettel ők a maguk részéről rendszeresen összejönnek imádkozni, abban a reményben, hogy a Szentlélek működését egészen kiváltságos módon — nem egyszer prófétai révületben (pl. nyelveken való beszéd formájában) — megtapasztalják.

Aki a kereszténység történetét ismeri, tudja, hogy nem most először szentelnek a hívők megkülönböztetett figyelmet a Szentléleknek. Éppen a forradalmi átalakulások időszakaiban, amikor jobban megérezték, milyen nagy az eltérés az egyház történeti, intézményes alakja és az Újszövetség követelményei között, lelkesített már nem egyszer sokakat az a remény, hogy jön egy pünkösdi megújulás, eljön a „Szentlélek országa” (pl. Joachim a Fiore, †1202; a 13/14. században az egyház által elítélt „spiritualisták”; Thomas Münzer, †1525). Sajnos, a Szentlélekre való hivatkozásnak gyakran szakadás lett a vége, nem pedig az egész egyház megújulása. Nem alaptalanul óvnak tehát minket Szent Pál apostol napjai óta az eksztatikus megnyilvánulásoknak, vagyis a szent önkívület formáinak túlhangsúlyozásától. Ilyesmi akadt és akad a kereszténységen kívül is. Továbbá úgy tűnik,

hogyan az egyházak általános helyzete a modern világban egyáltalán nem mutat valamilyen pünkösdi megújulást, ezért sokak számára igen valószínűtlennek tűnik egy új pünkösdi ígérete. Hogy tehát megítélhessük mind a sokféle formában jelentkező várakozásokat, mind az óvatos fenntartásokat, vessük föl a kérdést: mit is mond a Biblia a pünkösdről és a Szentlélekről?

A kérdés megválaszolásánál manapság — először a történelem folyamán, — nem lehet egyszerűen az Apostolok Cselekedeteinek ismert pünkösdi beszámolójára hivatkozni. Kétségtelen, hogy ennek a beszámolónak még a kritika nélküli értelmezése van szélteben-hosszában (éppen a pünkösdisták mozgalmak köreiből is) elterjedve. Eszerint a húsvét utáni ötvenedik napon a harmadik órában heves zúgás támadt az égből; tüzes nyelvek jelentek meg az egybegyűlteken fölött, és leereszkedtek (mint a Szentlélek jele vagy éppen látható formája) mindegyikükre, és idegen nyelveken való beszédre képesítették őket; erre összeverődött egész Jeruzsálem, és Péter beszédére több mint háromezren megkeresztelkedtek: ők képezték aztán az egyház kezdetét.

Kétségtelenül nem hitbéli fogyatékosagra vall, ha számos keresztény ma felveti a kérdést: valóban minden éppen úgy történt-e, amint az az ApCsel 2,1-13 szövegéből első pillantásra elének tárul. Hiszen már az egyházatyák korától kezdve vitatkoztak azon, hogy pünkösdkor igazában a nyelvek-csodája vagy csak a megértés csodája ment-e végbe, vagy éppen mind a kettő. Az a kérdés is gyakran fölmerült, hogy miként lehet összeegyeztetni az Apostolok Cselekedeteinek leírását a János-evangélium egészen más jellegű leírásával, miszerint a tanítványok húsvét estéjén és minden külső kísérelés nélkül megkapták a Szentlelket. Az elmúlt években mindannyian megtanultuk (sokak számára kínos tanulási folyamattal), hogy a bibliai teremtetéstörténet leírását, a Jézus születéséről, működéséről és tanításáról, nem utolsósorban a Feltámadott megjelenéseiről és mennybemeneteléről szóló elbeszéléseket inkább értelmezésre váró festményeknek, mint jegyzőkönyvbe illő fényképeknek kell tekintenünk. Ezek után hogyan kell tehát fölfognunk

azt, amit a Biblia pünkösdről, mint a Szentlélek megnyilvánulásáról olyan szemléletesen ír le?

Megnehezíti a kérdés megválaszolását, hogy a Szentlélekről szóló bibliai kijelentéseket — már ahogyan ezeket az újabb szentírásmagyarázatok értelmezik — nem tudják összeegyeztetni az Istennek szentháromsági lényéről szóló egyházi tanítással. Mielőtt tehát az Apostolok Cselekedeteinek pünkösdéről szóló tudósításával és a rokon szövegekkel foglalkozni kezdenénk, célszerű előbb azt tisztáznunk, mit is akar általában mondani a Biblia a „Szentlélek” és „eltelve Szentlélekkel” kifejezésekkel.

Az egész témára nézve vö. *J. Kremer*: Pfingstbericht und Pfingstgeschehen. Eine exegetische Untersuchung zu Apg. 2,1-13 (SBS 63/64) Stuttgart 1973; *ders.*, Begeisterung und Besonnenheit. Zur heutigen Berufung auf Pfingsten, Geisterfahrung des heiligen Geistes, in: *Diakonia* 5 (1974) 154 s köv.

2. Mit jelent egyáltalán „Szentlélek” és „eltelve Szentlélekkel”?

Ha mi, 20. században élő keresztények a mi nyelvterületünkön a „Szentlélek” nevet halljuk, nem értjük azon minden további nélkül ugyanazt, amit az apostolok hallgatósága és a Biblia első olvasói. Mi a „Szentlélek” névhez mindjárt hozzákapcsoljuk az Isten szentháromságos voltának a gondolatát, és az ennek a hitnek a védelmére az első évszázadok folyamán kialakított megfogalmazást „a három isteni Személyről”. (Ezért írjuk legtöbbször így: „*Szentlélek*” és nem úgy, mint az új egységes Bibliafordítás: „*szent*” Lélek.) Bár ez a hittitok az Újszövetségben gyökerezik, mégis az első keresztény nemzedék még nem ugyanazon a módon szövegezte meg, mint a későbbi kor.

Ehhez járul még, hogy a „személy” szó jelentése az utóbbi évszázadokban megváltozott. „Személy”, eredetileg feltehetően „maszkot”, álarcot jelentett (vö. személyek = „szerepek” a színdarabokban). Amikor a „személy” kifejezést első ízben kezdték a teológusok a Szentháromság-tannal kapcsolatban gyakrabban használni — mégpedig heves viták után — még nem kapcsolták hozzá olyan szorosán az önálló lét (vö. „személyiség”) gondolatát, mint ma. Ezért régebben nem volt olyan nagy a veszély, mint ma, hogy a „három isteni Személy” kifejezést félreértve, azt „három isten” értelemben veszik.

A magyarban — eltérőleg a német és vele rokon nyelvterületeken a „Geist” szónak kettős értelméből adódó nehézségektől — két tartalmas és jól elhatárolható kifejezés („szellem” — „lélek”) áll ebben a fogalomkörben a teológia és az imádság-irodalom rendelkezésére. Szerencsésnek mondhatjuk magunkat ennek a két kifejezésnek a birtokában, mert a „szellem” szó sokaknál nem csupán az értelmi felfogóképesség gondolatához társul, hanem más képzetet is ébreszt: érzékelhetetlen, anyagtalan, mégis önálló lények képzete társulhat hozzá, amint a hiedelemvilágból jól ismert „szellemek”, „szellemjárás” (= kísértetek) közhasználatú és irodalmi jogot nyert szavak azt jól mutatják.

Az ősegyházban, miként a Jézus-korabeli zsidóságban a „szent Lélek” kifejezést legtöbbször még úgy értelmezték, mint ahogyan az az ószövetségi iratokban szerepel, még akkor is, ha ezeket görög nyelven olvasták. Ezért nagyon tanulságos lesz áttekintést adnunk, még akkor is, ha az a szabály, hogy egy-egy kifejezés értelmének meghatározásánál mindenekelőtt a szövegösszefüggést kell figyelembe vennünk.

2.1. ISTEN LELKE ÉS A SZENTLÉLEK MŰKÖDÉSE AZ ŐSZÖVETSÉG ÉS A ZSIDÓ IRODALOM ALAPJÁN

2.1.1. Isten Lelkének jelentése

A héber *ruach* szó, éppúgy mint ennek görög fordítása, a „*pneuma*”, „mozgásban lévő levegőt”, „lélegzetet”, „szelet” jelent. Ha emberrel kapcsolatban használják, akkor a *nefes* (élet-lehelet) vagy a *leb* (szív) kifejezéssel van rokonságban. Istennel kapcsolatban a *ruach* némelykor Isten által küldött szelet jelent (így pl. Ter 8,1b: „Isten szelet (*ruach*) támasztott a föld felett, mire a víz apadni kezdett”). Eredetileg az első tereméstörténet kezdőszavait is így értették: „És az Isten szele (*ruach*) lebegett a vizek fölött” (Ter 1,2). Mivel az ősi Keleten életet adó erőt tulajdonítottak a szélnek (ez hozta a várt esőt, melytől kiszáradt a sivatag), alkalmas volt a *ruach* szó arra, hogy egyidejűleg átvitt értelemben Isten teremő, csodálatos hatalmát és életerejét jelentse (vö. pl. Zsolt 104,30: „Ha kiárasztod lelkedet /*ruach*, szél!/, fölébrednek, és megújítod a föld színét”). Ez az Istentől áradó és teremő „lélek” az embernek és más teremtményeknek életleheletet adott. Ámde ez nem valami Istentől adott állag (substantia) az emberben, (mint pl. a primitíveknél a „mana”), hanem az Isten Lelke végül is megmarad a személynek elgondolt Istentől kiáradó „lélegzet”-nek. Amint szó esik Jahve „karjáról” (Iz 40,10), „kezéről” (Kiv 9,3), „szájáról” (Zsolt 33,6) és hasonlókról, úgy szólhatunk a belőle kiáradó „lélegzetről” (= lélekről) is. Figyelemreméltó a párhuzam az „Úr szava” és „szája lehelete” között a 33. zsoltár 6. versében:

„Az Úr szavára lettek az egek,
s szája leheletére az ég seregei.”

Ha szórványosan magát Jahvét nevezik „léleknek”, ezt nem anyagtalansága, hanem kimagasló életereje miatt teszik; vele ellentétben az ember csak gyöngé test (vö. Iz 31,3: „Egyiptom ember és nem isten, lova csak test és nem lélek”). Visszatekintve Izrael történetére Izajás, könyvének utolsó részében (Tritojesaja), úgy írja le az Izrael népének Istentől adott vezetést, mint a szent Lélek által történt vezetést:

*„Mint a jószág, amely lemegy a völgybe,
az Úr lelke vezette őket,
míg nyugalmat nem leltek;
valóban úgy vezetted népedet,
hogy dicsőséges nevet szerezzen magadnak.” Iz 63,14*

Közvetlenül előtte pedig:

*„Ők mégis lázongtak ellene,
és megszorították szent lelkét;
ezért ellenségük lett,
és harcba szállt ellenük.” Iz 63,10*

Az ilyen megszemélyesítő és cselekményformába öltöztetett beszédmódot (vö. 1 Kir 22,21 b) nem szabad a keresztény szentháromságtannal kapcsolatban bizonyítékkul fölhasználni, mert hasonlóan beszél az Ószövetség és a zsidóság Isten irgalmasságáról és hűségéről (pl. Zsolt 85,10-14; Bölcs 16,10).

2.1.2. Isten lelkének működése a történelemben

Az Isten lelkének alkotó s minden emberi erőt felülmúló működését az izraeliták mindenekelőtt népük történelmében vélték fölfedezni. Így értelmezték azoknak az embereknek váratlan és hatalommal teljes föllépését, akik a honfoglalás után a vészterhes időkben rendkívüli tetteket vittek végbe (vö. pl. Bir 3,10: „Rászállott az Úr lelke, s ő /Otniel/ bírāja lett Izraelnek”).

A királyság idején Istennek ezt a hathatós erejét vélték fölfedezhetni azokban a férfiakban is, akik mint próféták (*nebi'm*) léptek föl, és révületbe eső magatartásukkal másokat magukkal ragadtak:

„... (Saul) amikor belépsz a kapun, egy sereg prófétával találkozol, akik a magaslatról jönnek lefelé. Előttük zeng majd a hárfa, a dob, a furulya és a cintányér, ők maguk meg prófétai révületben lesznek. Akkor az Úr lelke rád száll, úgyhogy te is prófétai révületbe esel, és más emberré változol”. 1 Sám 10,5-6

A prófétáknak ilyesfajta fellépése egyébként nem sajátosan izraeli jelenség, amint ezt Illés panasza Baal 450

„prófétájával” kapcsolatban (1 Kir 18,22) elárulja. Érdekes, ahogyan a 70 vénnek Mózes által sokkal előbb történt meghatalmazását (vö. Kiv 18,21-22) szintén úgy írják le, mint lélekkiárasztást, mely elragadtatást idéz elő:

„...mihelyt alászállt rájuk a lélek, prófétai elragadtatásba estek; ez később nem ismétlődött meg” (Szám 11,25; a Vulgata szerint: és megszűntetni nem lehetett).

Ebben az összefüggésben jut először kifejezésre a kívánság, bár mindenkire kiáradna az Úr lelke:

*„Bárcsak az egész népet prófétává tenné,
s kiárasztaná rájuk lelkét az Úr!” Szám 11,29 b*

Az Isten lelkének az emberekre gyakorolt hatását ebben az időben többnyire mint esetenkénti elragadtatást, de nem ritkán mint maradandó jellegű behatást ábrázolják. Saulat „elhagyja” a lélek, amikor elveti őt az Úr (1 Sám 16,14). Dávidra leszáll felkenetése napjától (1 Sám 16,13). Illéstől ezt kéri Elizeus: „Szálljon kétannyi rész rám a lelkedből” (2 Kir 2,9), és meg is kapja, úgyhogy el lehet mondani: „Illés lelke leszállt Elizeusra” (2 Kir 2,15). Mindezeknél a közléseknél figyelembe kell venni, hogy képszerű, metaforikus szólásmódokról van szó, melyek szemléletesen fejezik ki a lélekkel megajándékozott ember és az Istentől kiáradó lélek viszonyát.

2.1.3. Isten lelke ígéreteket hirdet

Érvényesek az eddig mondottak a jövőbeni lélekbefogadások meghirdetésével kapcsolatban is. Vonatkoznak pedig elsősorban az üdvösség várva várt meghozójára, aki az Isten lelkével való telítettsége erejében mint eszményi király egészen Isten szellemében fogja kormányozni a népet.

*„Az Úr lelke nyugszik rajta,
a bölcsesség és az értelem lelke,
a tanács és az erősség lelke,
a tudás és az Úr félelmének lelke.” Iz 11,2*

A Messiáson kívül azonban Izrael népének is kilátása van arra, hogy „kiárad rá a lélek a magasból” (Iz 32,15). A próféta itt az életadó eső képét használja (kiárad = kiömlik), és ezt később még kifejti:

*„...Mert elárasztom vízzel a tikkadt mezőt,
és bővízű patakokkal a kiaszott földet.
Kiárasztom lelkemet utódaidra,
és áldásom gyermekeidre.”* Iz 44,3

A babiloni fogság utáni időben ezenkívül hangsúlyozzák, hogy a nép mindenegybes tagja megkapja Isten lelkét. Ebben az értelemben fogja fel, és mondja el ígéretként ezt a pusztai vándorlásnál (Szám 11,29) említett kívánságot Joel próféta:

*„Mindezek után
kiárasztom lelkemet minden testre:
fiatok és lányaitok jövendőlni fognak,
véneitek álmokat álmodnak,
ifjaitok meg látomásokat látnak.
Sőt még a szolgákra és a szolgálókra is
kiárasztom lelkemet azokban a napokban.”* Jo 3,1-2

A pünkösdi beszédben (ApCsel 2,17-18) idézett jövendülés arra mutat, hogy a jövőben mindenki megkapja a lelket (vö. a fölsorolást: fiúk-lányok, vének-ifjak, szolgák-szolgálók). A víz, illetve az eső képét (kiárasztom) használja, és mint hatást a „jövendülés” mellett az „álmok álmodását” és a „látomások látását” is fölsorolja, vagyis a kinyilatkoztatás formáit, amint azok az apokaliptikus írásokban (pl. Dániel könyvében és a zsidó apokrifekben) olvashatóak.

Ezekiel próféta ugyanezt a képes beszédet használja, de annak más értelmet ad: a vízzel való meghintés megtisztulás a szennytől (vö. Iz 4,4 is). A képet kiegészíti még az új szív képével (vö. Salamon kérését, hogy éber szívet kapjon: 1 Kir 3,9).

*„Akkor majd tiszta vizet hintek rátok, hogy megtisztuljatok minden tisztátalanságtól, s minden bálványtól megtisztítalak benneteket.
Új szívet adok nektek, és új lelket oltok belétek, kiveszem testetekből a kőszívet, és hússzívet adok nektek.*

Az én lelkemet oltom belétek, és gondoskodom róla, hogy parancsaim szerint éljete, és szemetek előtt tartsátok törvényeimet, és hozzájuk igazodjatok."

Ez 36,25-27

Ettől a szövegtől — mely erősen Jer 31,33-hoz igazodik (mely az új szövetség és a szívbe írott törvény meghirdetése) — függ feltehetően a zsoltár ismert kérése is:

*„Teremts új szívet belém,
és éleszd föl bennem újra az erős lelkületet!
...és szent lelkedet ne vond meg tőlem!"*

Zsolt 51,12 k

Ezekiel nagyszerű látomásban (37. fej.) azt írja: Isten elég hatalmas ahhoz, hogy lelke által a halott népnek új életet adjon.

„Ekkor így szólt hozzám: Jövendölj az éltető leheletről, jövendölj, emberfia, és mondd az éltető leheletnek: Ezt mondja az Úr, az Isten: Gyere elő a négy szél hazájából, és fújj ezekre a halottakra, hogy megélevenedjenek. Ekkor jövendöltem, amint parancsolta nekem, és éltető lehelet szállt beléjük, életre keltek, talpra álltak, mint egy nagy sereg."

Ez 37,9-10

„Belétek oltom lelkemet, és életre keltek. Letelepítelek benneteket földetekben, és megtudjátok, hogy én az Úr mondtam ezt, és végbe is vittem — mondja az Úr."

Ez 37,14

Néhány fejezettel alább Ezekiel megígéri, hogy ez a helyreállítás nem csupán átmeneti lesz, hanem a lélek kiárasztása következtében tartós és maradandó.

„Nem rejtem el többé előlük arcomat, mert kiárasztom lelkemet Izrael házára".

Ez 39,29

2.1.4. Az ószövetségi kijelentések visszhangja a zsidóságban

Azok a zsidó iratok, amelyekhez viszonyítva az újszövetségi írók történeti korban közel állnak, lényeges változ-

tatás nélkül ismétlik az Ószövetség legfőbb kijelentéseit. Eltérően a korábbi nyelvhasználattól környezetük hatására gyakrabban használják a *rucho*t (pneûmata) szót, önálló „szellemeket” (főleg démonokat, gonosz lelkeket) jelentő értelemben. Nem utolsó sorban ezért honosodnak meg ezek a nevek: szent lélek vagy a szentség lelke (az Ószövetségben csak Iz 63,10.11 és Zsolt 51,12-ben), hogy így az Isten lelkét megkülönböztessék a gonosz és tisztátalan lelkektől. E formulák elterjedéséhez azonban Jahve nevének kimondásától való félelem is hozzájárult. Ugyanígy jellemző erre a kései korra az is, hogy az Ószövetséghez viszonyítva gyakrabban mutatják be megszemélyesítve Jahve lelkét.

Az újszövetségi kifejezéseket tekintve külön figyelmet érdemel: ebben az időben egyesek olyan nézetet képviseltek, hogy az utolsó próféták (Aggeus, Zakariás, Malakiás) halálával kihalt a szent lélek Izraelben. A múltra mint olyan korszakra tekintettek vissza, amelyben működött az Isten lelke, és várakozóan fürkésztek a jövőt, midőn egész Izrael részesül majd a lélekben.

A hellenizmusban itt-ott fölbukkanó felfogás a *pneûma*-ról, mint magánvalóról (szubsztanciáról), mely behatolva az emberbe önkívületi állapotot eredményez, és az értelmet teljesen kikapcsolja (vö. a delfoszi Pythia teherbeejtéséről és ihletettségéről szóló elbeszélések), a Bibliára csekély befolyással volt. Figyelemreméltó, hogy a rabbinikus körökben, melyek a zsidóságot mérvadóan befolyásolták Jeruzsálem pusztulása után, a szent lélek hatását szinte egyoldalúan csak a Biblia sugalmazásában látták. Ezzel szemben az esszéus körökben — melyek főleg a qumráni leletek révén váltak ismertekké — ezen túlmenően az Isten lelkének tisztító és megszentelő hatását is hangsúlyozták.

2.1.5. A lélekre vonatkozó ószövetségi kijelentések sajátossága

Aki az Isten lelkére és annak működésére vonatkozó ószövetségi kijelentések sajátosságát szem előtt tartja, az hamar felismeri, hogy nem lehet a mi nyelvünkön egy szóval visszaadni, amit ők ezen értettek. A *ruach* kifeje-

zés lehetővé tette az izraelitáknak, hogy úgy szóljanak Istennek a világban kifejtett hatalmas és egyúttal titokzatos működéséről, hogy mégis megóvják az Istennel való bensőséges kapcsolatot. Minthogy ez az ószövetségi fogalom: „Isten” teljesen különbözik a környező világtól (vö. az ábrázolás tilalmát), azért az Isten lelke — mely egyébként épp olyan kevésbé volt körülírva vagy meghatározva, mint maga Jahve — szintén nem határozható meg pontosan Biblián kívüli kifejezésekkel.

Az összehasonlító vallástudományból származó megoldási kísérlet, vagyis a léleknek, mint egy személytelen erőnek vagy mint egy személyes lénynek „dinamisztikus” vagy „animalisztikus” fölfogása — a bibliai kifejezések gazdag tartalmú összetettsége miatt nem járható út. Áll ez annak ellenére, hogy megfigyelhetőleg hangsúlyeltolódás következett be az Ószövetség görög nyelvű fordításában annak a görög gondolkodásmódnak a befolyására, mely minden valóságot szívesen fogott föl úgy, mint magánvaló létezőt (szubstanciát). (Hasonlítsuk össze pl. Joel 3,1 eredeti szövegét: „hogy lelkemet kiöntsem” a fordítással: „hogy lelkemből kiöntsek”...) Ilyen esetekben az a helyzet, mint gyakran az Újszövetségben is, hogy a szerző hellénista szakkifejezést használ, de zsidó módra gondolkodik.

A kereszténység történetére nézve maradandó jelentőségük van az Isten lelkére vonatkozó ószövetségi kijelentéseknek: az ősegyház a lélek jövőbeni befogadásáról szóló ószövetségi ígéretre hivatkozott, és ezt használta föl, hogy beszéljen arról, ami Jézus halála és föltámadása után történt, sőt még mindig történik az egyházban.

2.2. A SZENTLÉLEK ÉS A SZENTLÉLEK BEFOGADÁSA AZ ÚJSZÖVETSÉG KORONATANÚI SZERINT

Ha a Szentléleknek és az ő működésének újszövetségi értelmét helyesen akarjuk fölfogni, nem elég egyszerűen csak idézni azt a számos szöveget, melyben szó van erről. Sokkal fontosabb arra figyelni, hogy az egyes szerzők hogyan írnak, mindegyikük a maga módján. Ha áttekintjük a legfontosabb tanúknak a Lélekről szóló nyilat-

kozatait, akkor kitűnik a szövegeknek egészen összövetségi vonalat követő sajátossága és egyben sokfélesége.

2.2.1. Változatos kijelentések a páli levelekben

Pál apostol — akinek levelei az Újszövetségnek legrégebbi irodalmi tanúi — mint magától értetődő dolgot föltételezi a Szentlélek befogadásának köztudott voltát. A Gal 3,2-5-ben ezt írja:

„Csak azt szeretném tudni tőletek, hogy a törvény szerinti tettek által kaptátok-e a Lelket, vagy úgy, hogy a hitet elfogadtátok? Ennyire értelmetlenek vagytok, hogy amit lélekben kezdtetek, most testben akarjátok bevégezni? Hiába éltétek át mindezeket? Ha így volna, akkor csakugyan hiába! Aki tehát a Lelket adja nektek, és csodákat művel köztetek, törvény szerinti tetteket hajt-e végre, vagy a hitet fogadja el?”

E szöveg szerint a galaták megállapíthatták, hogy a Szentlélek vétele, az evangélium elfogadásával kapcsolatosan történt, hiszen a körükben végbement rendkívüli „erőmegnyilvánulásokat” a Szentlélek működésének tulajdonították. Pál szemében viszont a Lélek másfajta hatásai többet érnek, mint az ilyen „jelek és csodák” (vö. 2 Kor 12,12; Róm 15,18-19):

„A Lélek gyümölcsei viszont: szeretet, öröm, békeség, türelem, kedvesség, jóság, hűség, szelídség, önmegtartóztatás.” Gal 5,22-23

Úgy látszik, a korintusi egyházban a lélekvétel jeleiként elsősorban azokat a rendkívüli, föltűnést keltő képességeket értékelték, melyeket „lelki adományoknak” (1 Kor 12,1; 14,1) vagy „karizmáknak”, azaz kegyelmi ajándékoknak (1 Kor 1,17; 7,7; 12,4.9.28.30.31; Róm 12,6) neveztek, s ezek közt külön nagyra értékelték a „glosszológia” adományát.

„Glosszológia” (szó szerint: nyelven- ill. nyelveken való beszéd): Korintusban meghonosodott kifejezés, mely az 1 Kor 12, 14-en kívül az ApCsel 10,46 és 19,6-ban is előfordul. Az 1 Kor

12,14-ben nem az angyalok nyelvén (1 Kor 13,1) vagy közismert idegen nyelveken való beszélést (ApCsel 2,4), hanem valamiféle önkívületi, artikulátlan beszédet jelent, ami a vallástudomány szerint a kereszténységen kívül is előfordul. (ApCsel 10,46 és 19,6-ban ez a kifejezés Isten hatalmas tetteinek próféta meghirdetését, egyben dicsőítését jelenti.)

Pál semmiképpen nem vitatja, hogy a glosszolia és a többi karizma „a Lélek megnyilvánulása” (1 Kor 12,7) lehet, sőt dicsekszik is, hogy a karizma birtokában van (1 Kor 14,18) és figyelmeztet — feltehetően erre vonatkozik az 1 Tessz 5,19 — hogy ezt a lelki-adományt el ne tékozzolják („ne oltjátok ki a lelket”); ámde óv attól, hogy ezt a lelki-adományt túlértékeli s általa a közösség egységét veszélyeztessék. Ezt az adományt szándékosan az utolsó helyen említi, amikor a különféle lelki-adományokat felsorolja.

„Az egyházban Isten némelyeket apostollá, másokat prófétává, ismét másokat tanítóvá tett. Adott csodátevő hatalmat, gyógyítóerőt, segítőkézséget, kormányzókézséget, különféle nyelvadományt.”

1 Kor 12,28 (vö. 12,8-10)

Szemügyre véve a különféle karizmákat Pál a 13. fejezetben a „szeretetet” magasztosabb útnak mondja, és éppen úgy, mint a többi, kevésbé föltűnő „tehetséget” (vö. 1 Kor 7,7; Róm 12,6 skk és a fentebb idézett felsorolást: Gal 5,22-23), lelki-adományként értékeli. Szemében a hivatal is karizma, Isten Lelkével való megajándékozottság, mely különös szolgálatokra képesít, és meghatalmazással jár (1 Kor 12,4 skk; Róm 12,6 skk). Manapság gyakran tesznek különbséget hivatal és karizma között: ez a megkülönböztetés az Apostol számára ismeretlen. Egy-egy karizma értékét általában azon méri le Pál, hogy mennyiben szolgál a közösség épülésére (1 Kor 14,4.5.17). Ezért az Isten Lelkétől vezérelt közösségről mondható el igazában:

„Ha tehát egybegyűlt az egész közösség, s mindenki az elragadtatás nyelvén szól, és be nem avatottak vagy hitetlenek lépnek be, vajon nem azt mondják-e, hogy elment az eszetek? De ha mind prófétálnak, s belép egy hitetlen vagy be nem avatott, mind ellene

érvelnek, mind ítéletet mondanak fölötte, rejtett gondolatai felszínre kerülnek, úgyhogy arcra borul, imádja az Istent, és megvallja: Valóban köztetek az Isten!"

1 Kor 14,23-25

Hogy az elragadtatás egyáltalán a Szentlélektől való-e, Pál szerint — 1 Kor 12,3 — annak ismertetőjele az a megvallás, hogy „Jézus az Úr”, vagyis a Názáreti Jézusnak mint feltámadottnak és az idők végén mindenki számára nyilvánvaló Úrnak (vö. Róm 10,9-13; 1 Tessz 1,10) az elismerése. Ez pedig nemcsak szóbeli vallomás, mert igazában az számít, hogy az ember a cselekedetével ismeri el Jézust Úrnak (vö. Mt 7,21-23 és 1 Jn 4,1-3 a szellemek megkülönböztetésére való figyelmeztetéssel).

Korintusban a glosszolia túlbecsülése ellen folytatott vitájában Pál félre nem érthetően tudatosítja, hogy Isten Lelke nem csupán karizmákat osztogat: a Benne való részesedés minden keresztény közösségre jellemző, mégpedig alapvetően. A Szentlélek révén lesz a megkereszteltek közössége Krisztus „testévé”: „Mi ugyanis mindnyájan egy Lélekben egy testté lettünk a keresettséggel” (1 Kor 12,13; vö. 1 Kor 3,16: „Nem tudjátok, hogy Isten temploma vagytok, s az Isten Lelke lakik bennetek?”). A Szentlélekkel való megajándékozottság különbözteti meg tehát a keresztény közösséget más csoportoktól.

Pál szerint, miként a közösség, úgy mindenegyes keresztény is a bennünk lévő Szentlélek temploma, akit Istentől kapunk (vö. 1 Kor 6,19; Róm 8,11: „lakik”). Pál szerint csupán a Lélek erejéből vagyunk képesek fölfogni a megfeszített Krisztus evangéliumának igazságát: ez az evangélium másoknak balgaság (1 Kor 2,12-14; vö. még 2 Kor 4,13: „a hit lelke”); csak a Szentlélekben lehetséges Jézust mint az Urat megvallani (1 Kor 12,3) és az Istent így szólítani: „Atya” („Abba” Gal 4,6 és Róm 8,15). A Lélek vétele teszi lehetővé, hogy meglássuk az ideigleneset az Őszövetségben és Jézust mint a megígért Üdvözítőt, akiben osztályrészünk lesz az Isten Lelke (2 Kor 3,15-17).

Aki Jézus Krisztus által befogadja Isten Lelkét, vele „egy lélek” lesz (1 Kor 6,17), kimondottan „Krisztusban” (Róm 8,1; stb.) és a „Lélekben” (Róm 8,9) él, az föl fog

szabadulni a bűn szolgaságából, a Tóra (a „Törvény”) szolgálatából és a halál uralma alól. Az ilyen ember Ez 36,26 és a Jer 31,33 ígéretének megfelelően a kőből való törvénytáblák helyébe Isten Lelkét kapja a szívébe, mint az új törvényt (2 Kor 3,3). a keresztes most már képes a „lélek szerint”, nem pedig a „test szerint” élni (Róm 8,1-11). Akik azután a Lelket, mint „Krisztusban való élet törvényét kapták” (Róm 8,2), képesek általa a bűn vágyakozását „megölni” (Róm 8,13). Ha hagyják magukat a Lélek által vezettetni (Gal 5,18; Róm 8,14), már most „Isten fiainak” mondhatóak, sőt azok is (Róm 8,15-16). Az istenfiúság, vagyis a Lélek által végbevitt és a Krisztusban megadatott „kép”-nek megfelelő (2 Kor 3,18) átalakulás viszont majd csak a jövőben éri el beteljesülését, és lesz nyilvánvalóvá (Róm 8,23).

Az Isten teremő lelkéből való részesedés, aki által Jézus a halálból föltámadt (Róm 8,11) és „éltető lélekké” lett (1 Kor 15,45) „foglaltó” (2 Kor 1,22; 5,5) és a jövendő föltámasztás „zsenge ajándéka” (Róm 8,23). Teljességében és dicsőségében majd csak az idők végén fog megnyilvánulni Isten Lelkének működése. Mindaddig azonban a Lélek az, aki a reményre képesít minket, „szavakba nem önthető sóhajtozásokkal” imádkozik bennünk (Róm 8,25), és dolgozik művén, hogy Isten képére alakítson minket Krisztusban (vö. 2 Kor 3,18).

A Szentlélekről az Őszövetségben elhangzott ígéret Pál és az őskereszténység szerint az Újszövetségben nyert beteljesedést. A 2 Kor 3-ban Pál a saját hivatalát mint a „Lélek szolgálatát” állíthatja szembe Mózesnek az Őszövetségben teljesített szolgálatával. Abban áll az Újszövetség egyedülálló és fölülmúlhatatlan mivolta, hogy mi ajándékba kaptuk Jézus Krisztus révén „a Szentlélek közösségét” (2 Kor 13,13).

Pál apostol zsidó volt, és görög nyelvezete ellenére teljesen zsidóul gondolkodott. Ezeket a kijelentéseit csak akkor értjük helyesen, ha az őszövetségi megfogalmazásokkal való összefüggésben és képszerűségük figyelembevételével tanulmányozzuk őket. Ami az Őszövetségben már felvillant, és kiváltképp a messiási időre szóló ígéret tárgya lett, azt Krisztus üdvözítő tevékenysége által Pál az egyházban beteljesültnek látja. Az Újszövetségben a lélek közlése megdicsőülés (*doxa*), de ez nem olyan ke-

gyelmi megajándékozottság, amely Istentől különálló magánvalóság vagy erő volna (annak ellenére, hogy az Isten teremtetlen Lelkével való megajándékozottság tagadhatatlanul valami újat hoz létre és teremt a kegyelemből részesülő emberben). Ez a megajándékozottság sokkal inkább bizonyos részesedés a „Lélekből”, amely (lehelet módjára elgondolva) felénk árad Istentől. Általa Isten szeretete (Róm 5,5) árad ki a szívünkbe, azaz: az Istentől nekünk adatott Szentlélek révén az ő szeretetéből részesül szívünk. A Lélektől közvetített szeretet egészen eltölt minket (figyeljünk csak a szólásra „elárasztja szívünket”!), és olyan szívet ad nekünk, amelynek törvényére csak egy nevünk van: szeretet. „A Szentléleknek ez a közössége”, amely Istentől indul, és végcélként feléje irányul, Pál számára annyira fontos, hogy azt a 2. Korintusi levél végén található áldás formulában minden közösség ősforrásával: az „Isten szeretetével” és annak közvetítőjével „Urunk Jézus kegyelmével” együtt sorolja föl:

„Urunk Jézus Krisztus kegyelme, Isten szeretete és a Szentlélek közössége legyen mindnyájatokkal!”

2 Kor 13,13

2.2.2. A negyedik evangélista sajátos nyelvezete

A János evangélium csak az első század végefelé keletkezett. Benne — a kor és környezet hatására visszavezethetően — egészen más nyelvezettel és gondolkodásmóddal találkozunk. Az egész evangélium sajátosságának megfelelően hiányzik minden utalás arra, hogy Isten lelke meghatározó alapelv volna egy-egy életbeni magatartásunk számára. Hiába keresünk közvetlen utalást arra, hogy mi a Lélek jelentősége a jövődő föltámadás szempontjából. Nem hivatkozik a Lélek által végbevitt rendkívüli tettekre vagy tőle jövő rendkívüli kegyelmi adományokra sem, bár Jn 7,39-ben tükröződik az ősegyház fölfogása („a Lélek ugyanis még nem jött el”, azaz még nem volt adva a Lélek megtapasztalása).

Ezzel szemben számtalan megnyilatkozás szól a Lélek élet-teremtő és büntörlő hatalmáról. Ilyennel találkozunk a húsvét-esti Lélek-közlés elbeszélésében, melyet

gyakran úgy idéznek, mint a Lukács-féle pünkösdi tudósítás párhuzamos helyét:

*„Ezekkel a szavakkal rájuk lehelt, s így folytatta:
Vegyétek a Szentlelket! Akinek megbocsátjátok bűneit,
az bocsánatot nyer, s akinek megtartjátok, az
bűnben marad”.* Jn 20,22-23

Miután ugyanis a Feltámadott küldetést, megbízást adott a tanítványoknak („amint engem küldött az Atya, úgy küldelek én is titeket”: 21. v.), rájuk lehelt, úgy, ahogyan a Teremtő — a Teremtés könyvének elbeszélése szerint — Ádamba lehelte az élet leheletét (Ter 2,7). A következő szavakban („Vegyétek a Szentlelket. Akinek megbocsátjátok bűneit...”) Jézus nemcsak fölszólítja a tanítványokat, hogy vegyék a Szentlelket, hanem egyúttal jelzi is a rálehelést, és egy logionnal (= tételes kijelentéssel) megmondja — és a logion rokonsága a Mt 16,19-el és 18,18-al félreismerhetetlen —, mire küldi őket, és mire adja nekik a Szentlelket: arra, hogy közvetítsék a bűnök bocsánatát. (Az egyházatyák ezt a teljhatalmat a keresztség felvételének megengedésére vagy megtagadására vonatkoztatják; később ezt a hatalmat a bűnbocsánat szentségének irányában értelmezik.)

Ezt a rövid elbeszélést a negyedik evangélium más kijelentéseivel való összefüggésben kell néznünk. A feltámadott Úr röviddel előtte megjelenik a tanítványoknak, s közben átszúrt oldalára mutat (Jn 20,20a). Az olvasónak itt önkéntelenül is eszébe jut a beszámoló Jézus oldalának átdöféséről, a vér és víz kiömléséről (Jn 19,34) és Jézus kijelentéséről:

„Belsejéből élő víz folyói fakadnak”. Jn 7,38

Jézus szavait az evangélista így magyarázza:

„Ezt a Lélekről mondta, amelyben a benne hívők részesülnek. A Lélek ugyanis még nem jött el, mert még nem dicsőült meg Jézus”. Jn 7,39

Félreismerhetetlen itt a közismert jelképeség: a víz, mely tisztít és életet ad (vö. Ez 36,25-27), és az utalás a Lélek életadó hatására. A negyedik evangélista szerint a keresztfeszítés és ezzel kapcsolatban a magasba emelés („felmagasztalás”), valamint a Lélek közlése (vö.

Jn 19,30: „és kilehelte lelkét”) egyetlen egység. A Lélek közlése a halálhoz és fölemeléshez van kötve: „Jobb nektek, ha elmegyek, mert ha nem megyek el, akkor nem jön el hozzátok a Vigasztaló” (Jn 16,7). Jogos tehát az állítás: Jn 20,22 mélyértelmű jelképiséggel azt mutatja be, miként közli velünk a Lelket a Megfeszített és Föltámadott.

A Föltámadott által közvetített Lélek mint életet adó és bűnöket törölő erő azt hozza létre bennünk, amire a magára hagyott ember túlságosan gyöngö: „A lélek az, ami életet, a test nem használ semmit” (Jn 6,63). Erre utal az a követelmény is, hogy újjá kell születnünk „vízből és (Szent)lélekből” (Jn 3,3-7). Csak aki a Jézus révén adott Lelket birtokolja, az képes Istent úgy imádni, amint az méltó Istenhez, aki maga is „Lélek” (azaz teljességgel a pneuma világába tartozik, és a Lélekben nyilatkozik meg (Jn 4,24). Figyeljünk föl arra mély értelmű jelképiségre, amellyel Jézus enged Tamás követelésének („nyújtsd ki a kezedet és tedd oldalamba, és ne légy hitetlen, hanem hívő”: Jn 20,27). Ez mélyebb értelemben arra mutat, hogy csak a Lélek forrásával való érintkezésben (vö. Jn 19,34 és 7,39), azaz a Megfeszítetttel és a Fölemelttel való közösség (communio) által tudjuk a hitképtelylegyőzni, a Jézus Krisztusban való hitre („én Uram, és Istenem”: Jn 20,28) és ezzel az örök életre eljutni (Jn 20,31).

Amit a fölmagasztalt Ūr révén ajándékba kapunk, azt János szerint Jézus földi élete már előre jelzi. A hagyományból veszi át az evangélista azt a följegyzést, hogy a Lélek a keresztselkedéssel kapcsolatban leszállt Jézusra; ám kétszer is hangsúlyozza, hogy a Lélek „rajta is maradt” (Jn 1,32 és 33). Jelzi ez a kijelentés Jézusnak a halálán túl is tartó egybeforrottságát a Lélekkel. Keresztelő János kifejezetten azt mondja: Akin rajta marad a Lélek, az majd a Szentlélekkel keresztel (Jn 1,33). Jézus az Isten Lelkét birtokolja, mégpedig korlátlan bőségben, szavai ezért „Isten igéje”:

„...akit ugyanis az Isten küldött, az az Isten szavait közvetíti; mert hisz Isten nem méri szűken a Lelket, amikor adja”
Jn 3,34

Megfordítva is elmondható Jézus szavairól:

„Hozzátok intézett szavaim lélek és élet”. Jn 6,63

Jézus szavai tehát nem egyszerűen tájékoztató beszéd, hanem olyan szavak, amelyek — a teremtető igékhez hasonlóan — az Isten Lelke által életet adnak. Ugyanakkor az „élet” a negyedik evangélista látásmódja szerint több, mint a halállal elmúlásra szánt földi lét. Az Isten Lelke által lehetségessé válik az élet az igazi és örök élet. A negyedik evangéliumra jellemző és a búcsúbeszédében található öt paraklétosz-szövegben a fölmagasztalás utáni időkre van kilátásba helyezve a Paraklétosz eljövetele (Jn 14,16-17; 14,25-26; 15,26; 16,7-11; 16,12-15). Bármilyen legyen is az igazság ennek a kifejezésnek vallástörténeti származtatása körül (hogyan vajon egy gnósztikus elképzelésekből ered-e mint „Segítő”, vagy zsidó elgondolásokból származik-e mint „Szószóló”), az félreérthetetlen, hogy a búcsúbeszédében a „Paraklétosz” az Isten Lelkének neve, mely Lélek a húsvét utáni közösségben működik.

„Én meg majd kérem az Atyát, és más vigasztalót ad nektek: az Igazság Lelkét, aki örökké veletek marad. A világ nem kaphatja meg, mert nem látja, és nem ismeri. De ti ismeritek, mert bennetek van, és bennetek marad.”
Jn 14,16-17

Mint az „Igazság Lelke” marad a tanítványokkal (Jn 14,17), „megtanítja” és „emlékezteti” őket mindarra, amit Jézus mondott (Jn 14,26), és elvezeti őket a teljes igazságra (Jn 16,13). Az Igazság Lelke tanúságot tesz Jézusról, és a tanítványokat képesíti a tanuskodásra (Jn 15,26); mint ilyen, nyilvánvalóvá teszi a világ bűnét és Isten hűségét, aki Jézust fölvette magához (Jn 16,7-10). A Paraklétosz tevékenységénél a Szentlélekről van szó, aki ott működik azokban az igehirdetőkben, akik a közösségben prófétai adományokkal rendelkeznek, s akikhez bizonyosan a negyedik evangélium szerzője is tartozott (vö. 1 Jn 3,24b; 4,13; 5,6). A tőlük adott megfogalmazás Jézus működésének és tanításának azt az újjáértelmezését tükrözi, mely a húsvét utáni közösségben ment végbe.

A Szentlélekre való hivatkozást azonban nem fogadták kritika nélkül. Mutatja ezt a tévtanítókkal való szembeállítás a János-evangéliumhoz közelálló 1 Jn-ban:

„Szeretteim, ne higgyetek minden léleknek, hanem vizsgáljátok meg a lelkeket, hogy Istentől származnak-e, mert sok hamis próféta rontott a világra. Az Istentől származó lelket erről ismeritek föl: minden lélek, amely megvallja, hogy Jézus Krisztus testben jött el, az Istentől van”.

1 Jn 4,1-2

A negyedik evangéliumnak Jézus Lelkéről szóló kijelentései számos egybehangzást mutatnak a hagyományos nyelvezettel, ahogyan azt közelebbről megfigyelhettük azoknál a bibliai helyeknél, amelyekről itt csak áttekintést kaptunk. Mindenekelőtt könnyű ráismerni a lélekről szóló kijelentések két központi témájára: először a Lélek teremtető és bűntörlő hatására, másodszor sugalmazó, prófétai tevékenységére. A figyelmes olvasót újra meg újra csodálkozásra készíti az a mód, ahogyan a negyedik evangéliumban a Szentlélekről szó esik: Isten, akiről azt mondjuk, hogy lélek, a Fia által ajándékképpen részt juttat nekünk, embereknek a Lelkéből és életéből, mégpedig pontosan Fia fölmagasztalása után — az egyházban; hiszen a Szentlélek mint életadó, bűnt törlő lehelet van az apostolokra bízva; Isten és Jézus lelke mint Paraklétosz idézi emlékezetükbe Jézus szavait, vezet be a teljes igazságba, tesz tanúságot és képesít tanúságtételre. A negyedik evangélium kitételei, főleg pedig a Paraklétosz-mondatok később sok találgatásra adtak alkalmat a Szentlélek személyes létét és az egy Isten háromszemélyű mivoltát illetően.

2.2.3. A Szentlélek működésének egymástól eltérő bemutatása Márknál, Máténál és főleg Lukácsnál

Ha áttekintjük a három szinoptikus evangéliumot, első pillanatra szerény eredményhez jutunk: ezek az evangélisták Jézusról a Szentlélekre vonatkozólag csupán néhány szót hagyományoznak ránk (Mk: 3,29; 12,36; 13,11; Mt 12,28, 29,19; Lk 4,18; 11,13; 24,49; vö. Ap-Csel 1,5.8; Lukácsnál nincs párhuzamos hely Mk 12,36; Mt 12,28 és Mt 28,19-hez). Ha tekintetbe vesszük a napjainkban valamennyi szentírás-magyarázótól elfogadott megkülönböztetést az „ipsissima vox” (Jézus saját sza-

va) és az „Úr szava” (húsvét után az Úr nevében fogalmazott szöveg) közt, akkor bizony csak a következő két ilyen mondást tulajdoníthatjuk Jézusnak — és még ezeket sem feltétlen bizonyossággal: „De aki a Szentlelket káromolja, nem nyer bocsánatot, bűne örökké megmarad” (Mk 3,29 és párh.), és „Ha majd elvezetnek benneteket, és átadnak a bíróságnak, ne törjétek a fejeteeket, hogy mit feleljetek, hanem mondjátok azt, amit akkor az Isten sugall. Mert nem ti fogtok beszélni, hanem a Szentlélek” (Mk 13,11 párh.).

Ebből a tényállásból viszont nem szabad mindjárt arra következtetnünk, hogy Jézus alig vagy sohasem beszélt a Szentlélekről. Hiszen megtehetette ezt — anélkül, hogy a nevet: „Szentlélek” használta volna — más szavakkal is (pl. „az Isten uja” kifejezéssel: Lk 11,20). Jézus teljes hallgatása annál is inkább meghökkentő lenne, mert hiszen a téma: „Szentlélek” hozzátartozott a messiásváráshoz, sőt — amint ezt a qumráni lelet érthetővé teszi — a Keresztelő prédikációjához. (Hogy a Keresztelő a Szentlelket a végítélet megtisztító viharának /vö. Lk 3,17/ tartotta-e, vagy inkább már a végső időkbeli közösségben tevékeny erőnek — ahogy több qumráni szöveg — maradjon eldöntetlen.)

Feltűnő, hogy az evangélisták, Jézusnak föltételezett tartózkodásával ellentétben, Jézus életének bemutatásánál gyakran említik a Szentlelket. Ennek részben oka lehetett az a tudatos átgondolás, amellyel végig gondolták az Őszövetség messiási ígéreteit, amelyek a Messiással kapcsolatban a Lélek befogadásáról szólnak (vö. 2.1.3. fej.!), de oka lehetett az az élmény is, ahogy az ősegházban megtapasztalták a Lelket. Így pl. Mk 1,8 szerint a Keresztelő meghirdeti, hogy Jézus „majd a Szentlélekkel keresztel”. Mk 1,10 szerint Jézus az egész Márk-evangélium számára programadó jelenetben galamb módjára látja alászállni a Lelket magára. Jézus úgy működik és tanít, mint aki el van telve az Isten Lelkével. Mindjárt a keresztkelés után a Lélek üzi őt a pusztába (Mk 1,12). A Mk 3,29 tételben (a Szentlélek elleni bűnről) kiemeli az evangélista, hogy Isten Lelke az, aki által Jézus a sátán kiűzését végbeviszi (vö. Mt 12,28). Mk 12,36 szerint Jézus, a hagyományos zsidó tanítás szerint, hivatkozik a Szentlélekre, mint aki a 110. zsoltár szerző-

je. A fentebb idézett Mk 13,11 tétellel Jézus a Szentlélek támogatását ígéri meg a bekövetkező üldözésekre. (Feltételezhető, hogy Jézusnak ez a minden valószínűség szerint őseredeti szava volt a történeti kiinduló pontja a szentjánosi Paraklétosz-mondásoknak.)

Máté a következőkkel egészíti ki Márk adatait: a Szentlélektől való fogantatásról már létező hagyománnyal (Mt 1,18.20), az Iz 42,1-4 idézet átvételével (Mt 12,18), az Isten Lelkére, mint a démonokat legyőző erőre való hivatkozással (Mt 12,28; Lk 11,20 pedig másképpen: „Isten ujjával”) és végül azzal, hogy a keresztelési parancsban együtt említi a Szentlelket az Atyával és a Fiúval (Mt 28,19).

Lukács evangélista, aki az Apostolok Cselekedeteinek is szerzője, még messzebb megy. Mátétól függetlenül adja elő, a maga módján Jézusnak a Szentlélek által való fogantatásáról szóló hagyományt (Lk 1,35); a keresztkedésnél a Szentlélek látható alakban (corporali specie) száll le Jézusra (Lk 3,22). A Szentlélektől eltelve tér vissza Jézus a Jordántól (Lk 4,1) — és ugyanígy ír Lukács Zakariásról (1,67), Erzsébetről (1,41), a Keresztelőről (1,80) és Simeonról (2,25-27). „A Lélek erejével” megy Galileába (Lk 4,14), és bejelenti: „Az Úr Lelke van rajtam” (Lk 4,18; vö. 6,18). Lukács szerint (11,13) Jézus Mt 11,27-ben megörökített újjongó fölkiáltásakor is „a Szentlélekben” szólott (vö. a Miatyánk kérésének szövegváltozatát: „Szentlelked szálljon ránk, és tisztíts meg bennünket” Lk 11,2). A Feltámadott Jézus húsvétvasárnap este megígéri az egybegyűlt tanítványoknak, hogy elküldi nekik „Atyja ígéretét”, és felszólítja őket, maradjanak a városban, míg „erő nem tölti el őket a magasságból” (Lk 24,49).

Az Apostolok Cselekedetei tanúsága szerint Jézus, akit magát is „fölkent a Szentlélek” (ApCsel 10,38), a „Szentlélek által” választotta ki az apostolokat (ApCsel 1,2), s közeli időpontra ígérte meg nekik a megerősítést a Szentlélek által (ApCsel 1,5.8; vö. Lk 24,45). Lukács az ApCsel 1,5-ben ezzel a megfogalmazással él: „a Szentlélekkel fogtok megkeresztelkedni” („megkeresztelkedni” itt átvitt értelemben értendő, s majdnem ugyanazt jelenti, mint „eltelni”). A pünkösdi elbeszélésben Lukács szemléletesen írja le a Szentlélek leszállását

és azt Péter igehirdetésében úgy értelmezi, mint Joel jövődölésének beteljesülését (ApCsel 2,17-21) és mint a föltámadott és mennybement Úrnak ajándékát (ApCsel 2,33). Lukács ezután még több helyen elbeszéli az Apostolok Cselekedeteiben, hogy a tanítványok megkapták a Szentlelket, hogy a Szentlélek rájuk szállt, betöltötte és vezérelte őket (4,8.31; 5,32; 6,3.5.10; 7,51.55; 8,15.17.18.19.29.39; 9,17.31; 10,19.44.45.47; 11,12.15.16.24.28; 13,2.4.9.52; 15,8.28; 16,6.7; 18,25; 19,2.6; 20,23.28; 21,4.11).

Ahogy Lukács a Szentlélekről ír, az tartósan befolyásolta az egyház gyakorlatát és nyelvezetét (pl. a pünkösdi ünnepének megülését, a bérmlás szentségét). Ha a Lukács-evangéliumot más újszövetségi megnyilatkozásokkal összehasonlítjuk, föltűnnek az alábbi sajátosságok:

1. Hiányzik bármiféle utalás arra, mi a Szentlélek alapvető jelentősége abban, hogy az egyház tagjai vagyunk (vö. 1 Kor 12,13), az istengyermekségben (vö. Róm 8,14-15), az újjászületésben (vö. Jn 3,5-8; Tit 3,5), az újjáteremtésben (vö. Jn 20,22), a szabadságban (vö. 2 Kor 3,17; Róm 8,2), az újszövetségből való részesedésünkben (2 Kor 3,6 skk), és hogy mi a Szentlélek, mint a jövődő dicsőség záloga (vö. 2 Kor 1,22; 5,5; Róm 8,23; Ef 1,13). Miként Máté, úgy Lukács is átveszi ugyan a már meglévő hagyományokból azt, hogy Jézus Szűz Máriától a Szentlélek teremtménye révén született; de többet erről nem nyilatkozik (Lk 1,35-36). Lukács Jézusnak és az apostoloknak csodatételeit nem hozza közvetlenül összefüggésbe a Lélek vételével (vö. Lk 4,18; 11,20; ApCsel 4,30-31; a Szentlélek káromlásáról szóló tétel Lukács szerinti megfogalmazása /12,10/ ezért nem véletlenül található másfajta szövegösszefüggésben, mint Mk-nál és Mt-nál; ApCsel 10,38-ban — úgy tűnik — a gyógyító tevékenység inkább a „hatalomban” bírja alapját, mint a Lélek birtoklásában); ezzel akar talán elutasítani minden olyan nézetet, mint amilyen Simon varázslóé volt (ApCsel 8,18-19).

2. Lukács két könyve mindenekelőtt a prófétai igehirdetésre és tanúságtételre való képesítést tulajdonítja a Szentléleknek. Ahogyan szólott a Szentlélek az Őszövet-

ség prófétái által (vö. ApCsel 1,16; 4,25; 28,25), és ahogyan eltöltötte a gyermekség-történet prófétai alakjait (Lk 1,41.67.80; 2,25-27), úgy képesíti Jézust (Lk 4,18; 10,21; ApCsel 10,38), Jézus tanítványait (ApCsel 2,4 k) és mindazokat, aki az ősi egyházban Jézus Lelkét megkapták, Isten hatalmas tetteinek prófétai igazolására (pl. ApCsel 1,8; 2,11; 4,8.31; 6,5 stb.). A Szentlelket magát is lehet „Tanúnak” nevezni (ApCsel 5,32: „mi ezeknek a dolgoknak tanúi vagyunk a Szentlélekkel egyetemben”; vö. 20,23. A Szentlélek elleni káromlás Lk 12,10 szerint nem más, mint Jézus Szentlélektől művelt tanuskodásának elutasítása). Valóban Lukács nem egy esetben tesz említést a Szentlélek közvetlen beszédjéről egyes személyekhez (pl. Lk 2,26: „kinyilatkoztatást kapott a Szentlélektől”; Lk 12,12: „a Szentlélek majd abban az órában megtanít”; ApCsel 8,29: „a Lélek indítást adott Fülöpnek: Menj...” /mindenesetre nem sokkal előbb ezt olvashatjuk: 8,26: „az Úr angyala így szólt Fülöphöz”/; vö. ApCsel 11,12; 13,2; 19,2; 21,11).

3. Lukács többször beszél arról, hogy a Szentlélek közvetlenül szól bele az emberek életébe (pl. ApCsel 8,39: „az Úr Lelke elragadta Fülöpöt”: „a Szentlélektől küldetve”; 16,6: „a Szentlélek megtiltotta”; 16,7: „Jézus Lelke nem engedte meg nekik”). Ugyanezeknek a kijelentéseknek a körébe tartoznak azok a helyek, ahol arról van szó, hogy valaki mint valami emberi személynek hazudik a Szentléleknek (ApCsel 5,3), illetve próbára teszi a Szentlelket (ApCsel 5,9), sőt hogy a Szentlélek döntést hozhat (ApCsel 15,28: „a Szentlélek is, mi is úgy láttuk jónak”), vagy éppen püspöknek tesz meg valakit (ApCsel 20,28). Ezzel kapcsolatban az apostoloknak Lukács szerint közvetítő szolgálatuk van: közvetítik a Lelket (pl. ApCsel 8,15; 19,6; 20,28 az előjárók rendelkezésével kapcsolatosan mint 14,23-ban; vö. 2Tím 1,6k).

4. Végül Lukács feltételezi, hogy a Szentlélek vétele megfigyelhető (pl. ApCsel 8,16 és 19,2), bár ő maga (el térőleg attól, ahogyan pl. ezt a görögök lélektől való megszállottságában a Pythiánál leírják) nem nyújt szemléltető ábrázolást a Lélek vételéről (ahogyan pl. a Szentléleknek az apostolokra való lejövetelénél történik).

Szorosan a Hetvenes görög fordítás nyelvhasználatára támaszkodva jut kifejezésre mindez, és talál sokszerű megfogalmazást. A kifejezéseknél figyelembe kell vennünk: hagyományos, képszerű fordulatoknak az átvételéről van itt szó, anélkül, hogy alkalmazásuknál tudatosan végiggondolnánk, mi is a hordereje egy-egy esetben a képszerű beszédnek. A legkülönbébb képeknek egymás mellé való sorolása már önmagában intsen óvatosságra, hogy az egyes szóképeknek feltétlen egyértelműséget ne tulajdonítsunk, illetve további jelentéseket ne vezessünk le belőlük. Lukács két művében minden bizonnyal számos olyan fordulat van, amely azt a benyomást kelti, mintha a hellénizmus világából származó evangélista a Szentlelket az Istentől különválasztható állag módjára fogta volna föl. Közelebbről megvizsgálva a dolgot — tekintve azt is, hogy Lukács lemond a csodaerőknek a Lélek vételeire való visszavezetéséről — félreismerhetetlen, hogy Lukács minden nyelvi közelállása mellett a hellénisztikus nézetektől távolállónak tudja magát.

2.3. A SZENTLÉLEKRŐL VALÓ SZÓLÁS ÁLTALÁNOS PROBLEMATIKÁJA ÉS ÉRTELME

A Szentlélek működéséről szóló különféle újszövetségi kijelentések épp úgy, mint a változatos, ószövetségi megfogalmazások figyelmeztetnek bennünket arra, hogy mennyire problematikus minden beszéd és írás Isten Lelkéről. Amilyen kevésbé tudunk valaha is világosan és pontosan beszélni Istenről, éppoly kevésbé tudjuk szabatosan és egyértelműen kifejezni magunkat a Szentlélekkel kapcsolatban. Soha nem tudjuk ui. sem Istent, sem a Szentlelket objektíven (azaz mint a szemléltől független más valakit) elgondolni és róla ítéletet alkotni. A Szentlélekről gondolkodni és róla beszélni csak vele összekapcsolódva és az ő segítségével lehet (vö. 1 Kor 2,10-16). Léte ezenfelül meghaladja földi megismerésünket. Sem Istent, sem az Isten Lelkét nem lehet világunkból származó fogalmakkal meghatározni. Nem véletlen, hogy a Bibliában egyetlen ábrázolást vagy meghatározást sem lehet találni a Szentlélekről. A róla szóló bibliai kijelentéseket kísérleteknek kell tekintenünk,

hogya a megfoghatatlant és meghatározhatatlant kifejezzék. Ugyanez érvényes az egyházi hagyomány későbbi megfogalmazásaira is. Nem elég tehát, — pedig sajnos túl gyakran megtörténik, — a hagyományos megnevezéseket és képes kifejezéseket magyarázat nélkül úgy idézni, mint a Biblia vagy az egyház tanítását. Inkább törekednünk kell megvilágítani, mire céloznak, és mi a jelentésük. Csak akkor válnak érthetővé mint létünk számára jelentős közlések, és teszik lehetővé, hogy életünket jobban megértsük és rendezzük, érte hálát adjunk, és róla másokkal — ha tökéletlenül is —, de megfelelő módon beszéljünk.

Ha nem elégszünk meg világunkról felületesen alkotott fölfogással, hanem befogadjuk a Biblia tanítását, az a következőket mondja nekünk a Szentlélekről: Isten, minden élet ősoke, teremője és célja, minket embereket, akik minden más teremtménytől különbözünk, legbensőbb életében egyedülálló módon részesít „leheletével”. Általa életet és vezet bennünket. Ez az életetés és vezetés alapvetően abban áll, hogy Isten önmagát ajándékozza nekünk. Ez különféle módon történik: pl. teremő erejével lehetővé teszi, hogy megvalósítsuk önmagunkat, — aztán sugalmazza a prófétákat és minden bibliai szerzőt, — főleg pedig: bátorít bennünket a hitre, s csodálatos és boldogító ajándékot ad, hogy mi teremtmények „Abba”-nak, édesapánknak szólíthatjuk Teremtőnket. Továbbá Isten a maga erejével teljhatalmat ad különleges feladatokra mint pl. az ószövetségi vezetőknek, bírának és királyoknak, vagy az újszövetségi hivatalselőknek. Önmaga ajándékozásával Isten, mint tisztító, gyógyító és megszentelő hatalom, eltörli bűneinket, megerősít a gonosz elleni küzdelemben, képessé tesz az önzetlen szeretetre, fiaivá és lányáivá formál, és egyesíti az egyházat. Végül „lehelete” által legyőzi a halált, s új és örök életet teremt bennünk, amely már most a jövő élet záloga, — a holtak föltámadásakor pedig véglegessé válik.

Az Újszövetség kijelentései szerint egy és ugyanazon Isten az, aki mindezt végbeviszi Fia által Lelkének erejével. Isten Lelkének eredetileg csak képszerű megismerését azonban föltűnő gyakran használják az Újszövetségben (sőt részben már a zsidóságban is). Mindenek-

előtt azonban többszörösen és egyedülálló módon a Szentlelket együtt említik az Atyával és a Fiúval (különösen Mt 28,19; 2 Kor 13,13; Jn 14,26). Lehet-e ezek után csodálkozni azon, hogy már a korai kereszténységben fürkésztek az Atya, a Fiú és a Szentlélek viszonyát, és megpróbálták ezt közelebből meghatározni? Emellett bizonyára jelentős szerepe volt a következő gondolatnak is: az egész Bibliát átjárja az a gondolat, hogy Isten beszél hozzánk, és nekünk szólnunk szabad hozzá. Viszont Istennek ez az egység és személyiség jellege nincsen kötve a mi belső világunk egységének és a mi emberi személyiségünknek a módozatához. („Deus semper maior” — Isten mindig nagyobb /Przywara/). Aki ezt végiggondolja, az már kezdi sejteni a lehetőséget, hogy a Szentléleknek egyedülálló létmódot tulajdoníthatunk az Atyával és a Fiúval való kapcsolatában, és hogy őt akár meg is szólíthatjuk. Itt az imádkozó ember előtt Istennek és a világnak olyan ismerete tárul föl, mely a földi szemhatárt egészen szétfeszíti, és intenzívebb életvitelre ösztönöz. A Szentháromságról szóló ilyen teológia, amely mindezt fontolóra veszi, csak a tiszteletteljes csodálat és az Isten Lelkétől vezetett imádat nyomán válik lehetővé, — ez a teológia azonban kimondhatatlan újjongásra és hálára indítja azokat, akik megkapják ezt az ajándékot.

Minden újszövetségi szakember egyetért abban, — még ha egyébként (mint a zsidóság egyes képviselői) gyakran a Szentlélek működésének csak egy vagy néhány megnyilvánulását vizsgálják is —, hogy a Szentlélek, aki már az Ószövetségben is tevékenykedett, Jézus Krisztus által egész újszerű módon kezd hatni. A Szentlélek vételét Jézus élete és föltámadásban való hit mellett jogosan tartjuk lényegbevágónak az első keresztény közösség kialakulásában. Ennek szemléletében még az Ószövetség lélekvétele is egészen jelentéktelen (vö. 2 Kor 3,10). Ez az intenzív és Jézus megváltói művéhez kapcsolt lélekáradás az Újszövetséget egész egyedülálló módon jellemzi. Az Újszövetség a Lélek birtoklása miatt lett végleges, örök szövetséggé (vö. Ez 39,29; 2 Kor 3,11). Benne ragyog föl Isten dicsősége (2 Kor 3,7-11). Isten új népe ajándékba kapta bűnei és gyöngeségei ellenére Jézus Krisztus által az Isten Lelkét (vö. 2 Kor 4,7 k). Ez a te-

hetetlenség és halál ellenére is bizalommal tölthet el ebben a világban, mely önmaga megsemmisítésével fenyeget. Ha szem előtt tartjuk a Szentlélekről szóló bibliai kijelentések sajátosságát és sokféleségét, látjuk, a Szentlélekkel való elteltség nem jelenti, hogy Istentől különálló dolgot vagy erőt kapunk, — amint ezt sokan felületesen gondolják. (A teológusoktól alkotott fogalom: „megszentelő kegyelem” nem magát a lélekvételt jelenti, hanem annak éltető hatását, — valamiképpen úgy, mint mikor a lehangolt ember föllélegzik szívélyes tekintetünk hatására.) A Biblia egyes képszerű megfogalmazásai (pl. Jn 14,23; 1 Kor 3,16; Róm 8,11) úgy jelenítik meg a Szentlélek vételét, mint egy magas személyiség látogatását („...látogasd meg híveid szívét”), — de ez csak egy szempontot emel ki, amely könnyen félreértésekhez vezet. A Biblia kijelentései szerint a Szentlélekkel való elteltség által részesedünk az Istenből kiáradó „Leheletben”, amely — hála Jézus közvetítésének — mindig mélyebben át akar járni, és be akar tölteni bennünket. Isten Lelke „sóhajtozik” kezdet óta és ma is mindenütt az egész teremtet világban, különösen pedig az emberekben; nélküle nem történik semmi jó a világban, senki sem tud önzetlenül szeretni és Istenben hinni. Egész sajátos módon közli magát azokkal, akik Jézus nevében megkeresztelkedtek. Nemcsak a keresztségben nyert alapvető megszentelés és a vele kapcsolatos „megerősítés” (bérmálás, vö. 2 Kor 1,22) által tölti el őket, hanem az állandóan megújuló megelevenítés és átalakítás (2 Kor 3,18), továbbá a különböző feladatokra való képesítés által is (1 Kor 12,3 skk; Róm 12,6). Mindez Isten új népének saját megszentelésére történik, de mindenekelőtt az adott missziós parancsra való tekintettel, melynek célja az, hogy az egyház által tökéletességre jusson az új teremtetés, és „Isten legyen mindenekben minden” (1 Kor 15,28).

Statisztikákkal és földi mértékekkel nem lehet mérni a Szentlélekkel való elteltséget. Akinek azonban — a hit által — tudomása van erről, az a maga életének számos tapasztalatát (pl. a hit, remény és szeretetre való ösztönzést) a Szentlélek működéseiként fogja magyarázni. Sokszor a szokatlan és csodálkozást keltő tettek, melyeket „csodáknak” is lehet nevezni, valamint a révületszerű

élmények is kiválthattak, sőt ma is kiváltanak ilyen értelmezést. A Szentlélek megtapasztalása, élménye azonban sosem jelenti Isten Lelkének közvetlen érzékelését, hanem csak emberi tapasztalatoknak — amelyek egyaránt lehetnek mindennapiak és rendkívüliek — a hívő ember számára lehetséges értelmezését. A „tapasztalat” kifejezés ebben az összefüggésben nem annyira rendkívüli, esetleg révületszerű élményt jelöl, mint inkább olyan valóságnak hívő tudomásulvételét, amely a felületes szemlélő előtt elrejtett marad. (Végül is minden tapasztalat előzetes döntést tételez föl, és csak ennek a fényében lehet értelmezni, amit megtapasztalunk.)

3. Mit mond a pünkösti tudósítás?

Igen elterjedt fölfogás szerint, melyet a pünkösti liturgia néhány szövege is alátámaszt, az apostolok pünkösdkor kapták meg először a Szentlelket nagyhatású megnyilatkozás nyomán, méghozzá érzékelhető módon. Ha tudni akarjuk, mit mond a Biblia a Szentléleknek erről a megtapasztalásáról, akkor elsősorban a pünkösti tudósításra vagyunk utalva. Lukács, a harmadik evangéliumnak és az Apostolok Cselekedeteinek a szerzője, második könyvének az elején írja le. A rövid, sajátos ábrázoláshoz — szorosabb értelemben csak ez a pünkösti tudósítás —, közvetlenül Péter apostol pünkösti beszéde kapcsolódik (ApCsel 2,14-40), amely a mintegy 3000 kereszteletről és a jeruzsálemi egyház kezdetéről szóló rövid beszámolóval ér véget (ApCsel 2,41-47). Lukács evangélista az eseménynek programadó jelentőséget tulajdonít az Apostolok Cselekedetei számára. A Lélek vételére vonatkozó előzetes ígéret (Lk 24,47-49; ApCsel 1,4-8) erre készítene elő, és az apostolok lélekvételéről szóló későbbi megjegyzések erre utalnak vissza (pl. ApCsel 10,47; 11,15; 15,8).

Hogy mint 20. századbeli olvasók, helyesen értsük ezt az 1. század vége felé leírt pünkösti híradást, melyet a régi kéziratok említésreméltó szövegváltozatok nélkül egyöntetűen hagyományoztak át, ahhoz figyelembe kell vennünk a híradás irodalmi műfaját (3.1), és szövegét más bibliai és Biblián kívüli szövegek fényében kell megvizsgálunk (3.2). Az utóbbi évtizedek kutatásai ezirányban élesebbé tették látásunkat, és figyelmeztettek bennünket számos párhuzamra, melyekre azelőtt kevésbé figyeltünk. Így válik aztán lehetővé, hogy kimutassuk a különbséget a pünkösti esemény és a pünkösti tudósítás között (3.3).

3.1. A PÜNKÖSDI TUDÓSÍTÁS IRODALMI MŰFAJA

3.1.1. A szöveg sajátos fölépítése

Aki a pünkösdi tudósítást figyelmesen olvassa, és figyelembe veszi a szavak megválasztását, az egyes mondatok fölépítését, valamint a kifejezésmódok sajátosságát, az könnyen megállapíthatja, hogy az 1-4 és az 5-13 versek két egészen különböző mondatfűzést alkotnak, melyek azonban önmagukban sem olyan egységesek, mint az első pillanatra látszik, Még fordításban is világosan érzékelhetjük ezt a mondatok szemléltető elhelyezésével.

1. *Amikor elérkezett pünkösöd napja, ugyanazon a helyen mindnyájan együtt voltak.*
2. *Egyszerre olyan zúgás támadt az égből, mintha csak heves szélvész közeledett volna, és egészen betöltötte a házat, ahol egybegyűltek.*
3. *Majd lángnyelvek lobbantak, és szétoszolva leereszkedtek mindegyikükre.*
4. *Mindnyájukat eltöltötte a Szentlélek, és különböző nyelveken kezdtek beszélni úgy, ahogy a Lélek szólásra indította őket.*
5. *Ez idő tájt vallásos férfiak tartózkodtak Jeruzsálemben, az ég alatti minden népből.*
6. *Amikor ez a zúgás támadt, nagy tömeg verődött össze. Nagy volt a megdöbbenés, mert mindenki a saját nyelvén hallotta, amint beszéltek.*
7. *Nagy meglepetésükben csodálkozva kérdezgették: „Hát nem mind galileaiak, akik itt beszélnek?”*
8. *Hogyan hallja hát őket mindegyikünk a saját anyanyelvén?*
9. *Mi pártusok, médek, elamiták és Mezopotámiának, Júdeának, Kappadóciának, Pontusznak, Ázsiának,*
10. *Frigiának, Pamfiliának, Egyiptomnak és Libia Cirene körüli részének lakói,*
11. *a Rómából való zarándokok, zsidók és prozeliták, krétaiak és arabok:*

halljuk, hogy a mi nyelvünkön hirdetik Isten nagy tetteit."

12. *Ámultak — bámultak, és ezt kérdezgették egymástól: „Mi lehet ez?”*

13. *Mások gúnyosan megjegyezték:
„Teleítették magukat édes borral.”* ApCsel 2,1-13

Az eredeti görög szöveg első részében, 1-4 vers, minden mondat „és”-sel (*kai*) kezdődik, míg az 5-13 versekben csak a 8-nál áll egy mondat elején, de különösen az „akkor” (*de*) tölti be a kötőszó szerepét. Aztán az ApCsel 2,1-4-ben a 2. és 3. vers két egészen párhuzamos mondatot alkot. A pünkösdi tudósítás második részében a 7. és a 12. vers majdnem azonosan hangzó kérdést vezet be, és az utánuk következő 7-11 és a 12-13 vers két elég hasonló ábrázolás. A népek listája (9-11a) a görög eredetiben megszakítja a 8. verssel kezdődő kérdőmondatot és hasonló antik felsorolásoktól eltérően stilisztikailag művészi formát mutat, mely a görög szövegben még jobban kitűnik.

3.1.2. A nyelvezet eltér a tudósítás stílusától

Már az időpont megadása a pünkösdi híradás elején (az eredetiben: „Amikor beteljesült pünkösöd napja”) eltér a szokásos tudósítás-formától. Ha csak a szónak a jelentéséből indulunk ki, pünkösöd napjának estéjére kellene gondolnunk („beteljesült”). Ez azonban nyílt ellentétben áll a pünkösdi prédikáció szavaival („a napnak még csak a harmadik órájában vagyunk”: 15. v.), tehát nem lehet így érteni (vö. Vulgata: *Iam compleretur dies Pentecostes*). Ám kevéssel előbb ez áll a Szentlélekkel való keresztség meghirdetésében: „néhány nap múlva” (1.5). Lukács írásában viszont a „beteljesülés” témának egyébként is nagy szerepe van (vö. Lk 1,1 a magyarban: a köztünk lejátszódott, végbement események, — a görögben: beteljesült, — és az ApCsel 2,1-el rokon fogalmazás: Lk 9,51: „Mikor közel voltak már műve beteljesedésének napjai...” — Békés-Dalos ford.). Ezért a körülmenyesen és határozatlanul fogalmazott bevezetés:

„És amikor beteljesült pünkösöd napja” nem elsősorban időmeghatározás. Sokkal inkább azt jelenti, hogy a következő tudósításban egy ígéret beteljesülése található. Ha továbbá az 1. vers szerint: „ugyanazon a helyen mindnyájan együtt voltak” (szó szerint: „egymással együtt”), akkor hiányzik pontos meghatározása a helynek (hol volt a 2. versben említett ház?) és a személyek körének (vajon az ApCsel 1,13-14-ben felsorolt tanítványok és asszonyok, vagy az ApCsel 1,15-ben megemlített 120 ember, vagy pedig csak a „tizenkettő” kollégiuma, amely ismét teljessé vált Mátyásnak a közvetlen előtte leírt meghívása által?). Az elbeszélő számára nyilvánvalóan az a legfontosabb, hogy „minden” apostol jelen volt, és „együtt voltak”. Ezzel kapcsolatban elsősorban imára és bibliaolvasásra összejött gyülekezetre gondolhatunk. Ha a 2-3. versben az égből támadt „zúgásról” és a „nyelvek” megjelenéséről szóló kijelentéseket kritikátlanul olvassuk, akkor ezeket úgy foghatjuk föl, mint amik külső eseményekről beszélnek. Mégis föltűnik itt, hogy a közlések nagyon szűkszavúak. Pl. semmit sem mondanak arról, hogy mi volt a „zúgás” hatása az egész házra és azoknak a lelkiállapota, akikre a megjelent „nyelvek” egyenként leszálltak. A „nyelvek” (glósszai) kifejezésnek ezenfelül kettős értelme van: a beszéd szerve és a beszélt nyelv. Ezért közelebbről megfigyelve a szöveget nehéz az eseményről hű képet alkotni. A két, inkább csak jelzett mint pontosan leírt eseményt, két hasonlat határozza meg közelebből: „mintha csak heves szélvész közeledett volna,” és „lángnyelvek”, „tüzes nyelvek”. A „szélvész” és a „tűz” ismerős a Biblia és a zsidó irodalom olvasója előtt a teofániákról (isteni megjelenésről) szóló beszámolókból és apokaliptikus leírásból. Ezek nem fogható történésekről tudósítanak, hanem inkább képes beszéd formájában jelzik Isten közelségét. Példaként Iz 66,15-t idézzük: „Mert lám, tűzben érkezik az Úr, harci szekere akár a forgósél.” Mindez arra készíti az olvasót, hogy legalábbis számoljon vele, a pünkösdi híradás éppúgy, mint az apokalipszisek és teofániák, nem külső eseményt ír le.

Egészen más a kifejezés mód a 4. verstől kezdve, mint a 2-3. versben. Itt (4a vers) először is kijelenti: „valamennyien elteltek Szentlélekkel” (Békés-Dalos ford.)

A névelő hiánya a görögben „Szentlélek” előtt, — nem arra utal, hogy ez más volna, mint „a Szentlélek”, akit később az egyház mint „harmadik isteni személyt” próbált közelebből meghatározni. „Szentlélek” itt, mint az Ószövetségben és a zsidóságnál „az Isten Lelke” helyett áll, és úgy, mint azt fentebb kifejtettük (a 2.1. pontban): Isten tevékenységét jelzi, amennyiben „lehetével” és „erejével” megragadja és föllelkesíti az embert. ApCsel 2,4-ben a névelő hiánya azt jelenti a nyelv-tan szabályai szerint, hogy közvetlen előtte, legalább is kifejezett formában, nem volt róla szó, hanem inkább valami új kijelentés történik. (A „zúgást” és a „nyelveket” tehát alig lehet közvetlenül a Szentlélek testet-öltésének tekinteni.) A 4a vers nyelvezetében — ellentétben a 2-3. verssel — semmi közös sincs a teofániákkal és az apokalipszisekkel, de annál több van benne abból az előadásmódból, amellyel egyes személyek meghívásáról és meghatalmazásáról (pl. Sir 48,12; Lk 1,15.41.67) esik szó.

Az állítás mellett, hogy „mindnyájan elteltek Szentlélekkel”, a 4b versben ez áll: „és különböző nyelveken kezdtek beszélni”. Szó szerint véve ezt a kifejezést úgy is lehetne magyarázni, hogy „más nyelvekkel” (*laleîn heteraisz glósszaisz*), azaz más beszédszervekkel szóltak, — vagy más (természetfölötti) nyelveken (vö. Mk 16,17; 1 Kor 13,1: „az angyalok nyelvén”). A glosszolália szakki-fejezés az 1 Kor 12-14 szerint révületből jövő érthetetlen —, ellenben az ApCsel 10,45 és 19,6 szerint prófétai beszéd. A pünkösdről szóló híradás viszont eltér mindezekről éppen a „különböző” (*heteraisz*) megjelölés által. A „beszéd”, ill. „nyelv” (mint testrész) kifejezésnek a „más” (= idegen) jelzővel való közelebbi megjelölésére vannak szentírási példák (Sir Előszó 22; Iz 28,11), és a szövegösszefüggés szerint ApCsel 2,4b ugyancsak ezt a jelzős megoldást mutatja. A más nyelveken való beszédben valami rendkívüli történik: ez a főmondatot („eltöltötte őket a Szentlélek”) lezáró mellékmondatban 4c versben jut kifejezésre: „ahogy a Lélek szólásra indította őket”. A rendkívülit úgy mutatja be, mint az előbb említett Szentlélekkel való elteltség hatását. Nincs szó sem a beszéd tartalmáról, sem közelebbi jellemzéséről (dicsőítés, prédikáció), sem a hallga-

tóságról. Ennek a mellékmondatnak a kifejezés módja rokon a különféle lelki adományokról szóló leírással (vö. 1 Kor 12,11.18; különösen 1 Pét 4,10; „aszerint, hogy ki-ki milyen lelki ajándékot kapott”). Nyilvánvalóvá teszi ezenkívül azt is, hogy az idegen nyelveken való beszéd képessége szoros összefüggésben van az előző közléssel: „és szétoszolva leereszkedtek mindegyikükre.”

A második rész elején az 5. vers mintegy a következő események előkészítése. Általánosságban megállapítja, hogy akkoriban az egész világról jött, sok jámbor zsidó lakott Jeruzsálemben (tehát nemcsak ünnepi zárandokként tartózkodtak ott, — mint a magyar fordítás mondja. *A fordító megjegyzése.*) Ezt a tényt bizonyítja az ApCsel 6,9 („a libertinusok, cireneiek, alexandriaiak, kilikiaiak és ázsiaiak zsinagógájából”) és több Biblián kívüli forrás is. A 6. vers helyreállítja a kapcsolatot az előzőleg elmondottakkal, s arról értesít, hogy néptömeg verődött össze, „mikor ez a zaj támadt” (Békés-Dalos ford.). Az író tudta, hogy mi ez a „zaj”, az olvasó ma nem tud azonnal döntení, hogy a „zúgásról” (2. vers), vagy a „különböző nyelveken való beszédéről” van-e szó (4. vers)? (vö. ApCsel 19,34: „lármázni kezdtek”...) (Az eredetiben mindenütt „hang” áll a zaj, zúgás, beszéd, lármázás helyén. — *A fordító megj.*) — Vagy talán ez a „hang”, „zaj” mindkettőre vonatkozik? Maga a megfogalmazás (szószerint: „mikor ez a hang támadt”) szokásos az apokalipszisekben és a teofánia-leírásokban (vö. Zsolt 29; Jn 12,28-30), és ezért a kételkedés felé hajlít, ha a történetiséget kérdezzük. A „hanggal” egybegyűjtött tömeg (akaratlanul az Őszövetségben összehívott közösségre gondolunk) — így folytatódik a beszámoló: „megdöbbsent”, „megzavarodott”, „mert mindenki a saját nyelvén hallotta, hogy „beszélnek”. A megdöbbenés oka egyedül az volt, — így szól a közlés magyarázat formájában —, hogy a beszélőket saját nyelvükön hallották. Az égből támadó zúgásról vagy a „láng-nyelvek” megjelenéséről se a következőkben, se itt nincs szó.

A 7. vers szóközzel: „meglepetésükben csodálkozva” két kérdőmondatot vezet be, amelyek élénken megrajzolt jelenetben az előbb (6. v.) említett „megdöbbenést, megzavarodást” szemléltetik. Az első kérdés kifejezi a csodálkozást, hogy a beszélők mind „galileaiak”.

Már régóta rejtélyesnek látják, honnan lehetett a beszélőkről fölsismerni, hogy „galileaiak”, hiszen mindenki a saját nyelvén hallotta őket beszélni. Eddig mindenesetre kevésbé ügyeltek arra, hogy a galileaiak nyelvjárását — ha egyáltalában a beszélők mind Galileából származtak — mint külön nyelvet, más idegen nyelvekkel nem is lehet szembenállítani. Mérlegelhetjük azt, hogy vajon a „galileaiak” itt egyáltalában Galileából származó férfiakat jelentenek-e, vagy pedig, inkább átvitt értelemben — függetlenül származásuktól — a galileai Jézus követőit? Ez utóbbit támogatja néhány hely az Újszövetségben (Lk 22,59 és ApCsel 1,11; vö. ApCsel 24,5 „názáretiek”, — idetartozik esetleg még egy másik, Bar Kochba idejéből származó adalék). Valószínűsíti ezt a feltételezést mindenekelőtt az un. népek listája, amelyet a 8-11. versben feltett második kérdésbe beleszőve találunk. Ott ugyanis, ha jól megnézzük, egyáltalában nem különböző nyelvű csoportok vannak felsorolva. Az egymásután következő nevek olyan népeket és vidékeket jelölnek, melyek nyelvileg alig, vagy egyáltalában nem különböznek egymástól. Egyetlen idegen nyelv sincs megnevezve (ellentétben pl. az ApCsel 14,11-gyel: „lykaoni nyelven”). „Zsidók” és „prozeliták” nem különböző nyelveket jelentenek. A „Judea” megnevezése sem felel meg az általános elképzelésnek, hogy itt olyan népek és vidékek vannak felsorolva, melyeknek nyelvét az apostolok pünkösd ünnepén beszélték először. (A sok kísérlet, hogy Judea nevét töröljék, vagy más szóval helyettesítsék, a legrégebb kéziratok egyöntetű hagyományába ütközik.) Vajon nem az-e az elbeszélő számára a legfontosabb, hogy kifejezze a diaszpórából jött zsidók csodálkozását a „galileaiak” ige hirdetése fölött?

A tanítványok beszédének tartalmát (11b vers) az Ószövetségből és a zsidó liturgiából származó szakkifejezéssel így foglalják össze: „Halljuk, hogy a mi nyelvünkön hirdetik Isten nagy tetteit.” Ünnepélyes hitvallásról van tehát szó, ez egyszerre dicséret és ige hirdetés (vö. Magnificat és a Benedictus Lk 1,46-55 és 68-79).

A 12. vers a 7. verstől alig különböző szavakkal írja le ismét az összegyűlteket zavarát, és kifejezi mindnyájuk kérdését: „Mi lehet ez?” Az elbeszélő így készíti elő a pünkösti prédikációban sorra kerülő magyarázatot. Magá-

nak a kérdésnek föltűnő párhuzamos helyei találhatók a lukácsi iratokban (pl. ApCsel 17,20; Lk 1,66; 15,26; 18,-36). A 13. vers azzal korlátozza az előző versnek az általános tanácstalanságról tett kijelentését, hogy egyesek gúnyolódásáról tudósít („Teleitták magukat édes borral”). Ehhez kapcsolódik a pünkösdi prédikáció. A gúnyolódás párhuzamos helyét Pál areopáguszi prédikációjának kigúnyolásában találjuk meg (ApCsel 17,32). A gúnyolódóknak ez az egyéni magyarázata hasonlít ahhoz, amit az ősegyházban az ellenfelek másutt is fölhoztak a keresztyének karizmatikus lelkesültségének magyarázatául (vö. ApCsel 26,24; 2Kor 5,13).

3.1.3. A lukácsi szerkesztés és a Lukács előtti hagyomány nyomai

Ma már senki nem vonja kétségbe, hogy Lukács szó szerint maga fogalmazta a Lukács-evangéliumot és még inkább az Apostolok Cselekedeteit. Ez érvényes a pünkösdi tudósításra is, bár nem minden versre azonos módon. Így az 5-13 vers a lukácsi stílusművészetnek sokkal több jegyét viseli magán, mint az első versek. Jellemző erre a szavak megválasztása. Az 5-13 versben használt görög szavak az Újszövetségben kizárólag, ill. főleg Lukács kettős művében fordulnak elő. Lukácsra mutatnak még a nála jellegzetes szó- és jelenet-kettőzések (7-11 v és 12-13 v), a népek listájának tagolása és a kérdések megfogalmazása. Azonkívül a 7-13 versben leírt jelenetek és kérdések egészen megfelelnek a harmadik evangélista előszeretetének, amelyet szemléletes, eleven, dramatizáló ábrázolások és az olyan kérdések iránt mutat, melyek számára valamely igazság érthetőbb bemutatását teszik lehetővé (vö. pl. Lk 1,34 és Pál meghívásának háromszoros leírása ApCsel 9; 22; 26). Végül éppen az ő evangéliumában gyakran fordulnak elő az ún. kórusos befejezések, amelyek egy-egy csodálatos esemény visszhangját mondják el, és amelyek sokszor Isten-dicsőítéssel végződnek (pl. Lk 4,22. 36; 5,26). Alapjában véve a pünkösdi tudósítás egész második része kettős kórusos befejezéssel zárul. Lukács valószínűleg szabadon formálta meg. Nehéz megmondani, hogy — a népek listájától el-

tekintve — mennyiben álltak források a rendelkezésére. Az első részben, mely a lukácsi szerkesztés több nyomát is tartalmazza (főleg az 1. és a 4. versben), van viszont néhány olyan kijelentés, amely a Lukács előtti hagyományra utal. A Lukácsra jellemző szavak és stíluselemek száma jelentősen kevesebb. Lukács előtti és Lukácstól átdolgozott hagyományra mutat nem utolsó sorban az a tény, hogy az 1-4 versben szereplő egyes kijelentésekre nincs semmi utalás a pümkösi híradás második részében (5-13 vk), sem a pümkösi prédikációban (2, 14 skk) és az Apostolok Cselekedeteinek egész további folyamán még ott sem, ahol kifejezetten utalás van a pümkösi eseményre (pl. 10, 47; 11, 15. 17; 15, 18). Áll ez a pümkösi időpontjára, főleg pedig a 2-3. versben leírt zúgásra és a nyelvek megjelenésére. Kb. ez érvényes az „idegen nyelveken” való beszédre is, amelyről Lukács ír ugyan még a második részben, de ezt a hagyományból merített kijelentést nem annyira az idegen nyelveken való beszéd szempontjából értékeli, hanem abból a szempontból, hogy az emberek megértették a „galileaiak” prófétai igehirdetését. Ez volt tehát fontos Lukács számára, amint a pümkösi prédikációból is kitűnik (lásd: 3.2.1.) Ezért föltételezhető, hogy az „idegen nyelveken való beszéd” adata egy Lukács előtti hagyományhoz tartozik, és aligha Lukács alkotta azt, mint ahogy egy régebbi glosszolóliáról szóló adatból gondolják.

A pümkösi tudósítás irodalmi sajátosságáról összefoglalóan megállapíthatjuk:

1. Az 1-13 versnek egész sajátos a fölépítése, ez a szöveg műgonddal történt alakításra enged következtetni.
2. Nyelvezete különbözik a szokásos tudósításoktól, teológiai célkitűzések ismerhetők föl benne, és apokaliptikus ill. teofániás (istenélményszerű) leírásokra emlékeztető ráhangzásokat mutat. Azonkívül kérdőmondatok és kórusos befejezések találhatók benne, ahogy ez a Lukács-evangéliumban gyakran előfordul.
3. Az 1-4 és 5-13 versek egymástól különböző nyelve és ábrázolása arra enged következtetni, hogy Lukácsnak nincs egyforma része szerkesztésükben. Az 1-4 vers valószínűleg egy régebbi hagyományt tartott fenn, míg az 5-13 vers egészen Lukácstól származik.

Ezeket az eredményeket még igazolni fogjuk, s általuk további következtetésekre nyílik lehetőségünk akkor, ha a pünkösdi tudósítást más bibliai és Biblián kívüli szövegek fényében vizsgáljuk.

3.2. A PÜNKÖSDI TUDÓSÍTÁS MÁS BIBLIAI ÉS BIBLIÁN KÍVÜLI SZÖVEGEK FÉNYÉBEN

3.2.1. *A pünkösdi prédikáció — kulcs a pünkösdi esemény lukácsi magyarázatához*

A pünkösdi tudósítás második részében fölvetett kérdések (ApCsel 2,7 b. 8-11.12 b) Péter alább következő prédikációjára irányulnak, és Lukács fogalmazta meg őket. A prédikáció lényegében szintén Lukács kezenyomát viseli. Központi témája Jézus föltámadása (ApCsel 2,22-36). Első részében kifejezetten kitér az imént leírt pünkösdi eseményre:

*„Nem részegek ezek, mint véltetek,
hisz a napnak még csak a harmadik órájában
vagyunk,
hanem ez az, amiről Joel próféta szólt:
Az utolsó napokban — mondja az Isten —
kiárasztom lelkemet minden emberre.
Fiatok és lányaitok jövendőlni fognak,
az ifjak látomásokat látnak,
az öregek álmokat álmodnak.
Még szolgálóimra és szolgálóimra is kiárasztom lelke-
met ezekben a napokban,
és prófétálni fognak.*

*Csodákat teszek fönn az égben,
és jeleket adok lenn a földön:
vért, tüzet és gomolygó füstöt.
A nap árnyékba, a hold vérbe borul
mielőtt eljön az Úrnak nagy és nyilvánvaló napja.
Aki segítségül hívja az Úr nevét, üdvözülni.”*

ApCsel 2,15-21

Péter először is visszautasítja a történetekkel kapcsolatban a pünkösti tudósítás végén nyilvánított természetes magyarázatot („teleítették magukat édes borral”), aztán Joel 3,1-5-re való hivatkozással pozitív választ ad: ami pünkösdkor történt, az az ószövetségi ígértet beteljesedése (1. fennt 2.1.3). Feltűnő továbbá, hogy az igehirdető a 18. versben megismétli a 17-ben már idézett szavakat „prófétálni fognak”. A szerző számára nyilván ez volt fontos: az összegyűlt tanítványok — akik itt az egész ősegyházat képviselik —, a Szentlélek vétele által nyernek képesítést arra, hogy profétáljanak. Ez azt jelenti: ők, akik a keresztfeszítéskor elfutottak, most megkapják azt a fölismerést és bátorságot, hogy proféták módjára hirdessék a Megfeszített föltámadását. Példa erre az egész pünkösti prédikáció.

Föltűnő, hogy Péter nem szól pünkösti prédikációjában az idegen nyelveken való beszédéről, az égből jövő zúgásról és a tüzes nyelvek megjelenéséről. Az ApCsel 2,19-20-ban idézett „csodák” és „jelek”, melyeket közelebbről „vérenek” (háború), és (gyújtogatásokból vagy vulkánikus kitorésekből származó) „tűznek és gomolygó füstnek” nevez — nem illenek a pünkösti tudósítás adataihoz. Ezek a végkifejlet jelei közé tartoznak (vö. különösen Lk 21,10. 11. 25.), amelyek éppenúgy, mint a pünkösti esemény az Úr elközelgő napjára figyelmeztetnek és az Úrban való hitre szólítanak föl.

A prédikáció vége felé Péter még egyszer rátér a pünkösti eseményre. A Lélek ajándékozását bizonyítéknak tekint, hogy a megfeszített Názareti Jézus valóban „Úr és Messiás”.

*„Azután, hogy az Isten jobbjára fölemelte,
kiárasztotta az Atyától megígért Szentlelket,
ahogy látjátok és halljátok.*

*Tudja meg hát Izrael egész háza
teljes bizonyossággal,
hogy az Isten azt a Jézust,
akit ti keresztre feszítettetek,*

Úrrá és Messiássá tette!”

ApCsel 2,33. 36

Lukács leírása szerint a pünkösti prédikáció megdöbbenést kelt a hallgatóságban. Kérdésükre: „Mit tegyünk?” (ApCsel 2,37) Péter így válaszol:

„Tartsatok bűnbánatot, felelte Péter,
és keresztelkedjék meg mindegyiktek
Jézus Krisztus nevében
bűneitek bocsánatára.
Így megkapjátok a Szentlélek ajándékát.
Mert az ígéret nektek és fiaitoknak szól,
meg azoknak, akiket — bár távol vannak —
meghívott a mi Urunk Istenünk.
Még más szavakkal is biztatta
és buzdította őket:
Engedjétek, hogy kimentsünk benneteket
ebből a romlott nemzedékből.” ApCsel 2,38-40

Utána még röviden ez van: „Akik hajlottak szavára, megkeresztelkedtek. Aznap mintegy háromezer lélek csatlakozott hozzájuk” (ApCsel 2,41. Békés-Dalos ford.). Ez már föltételezi egy közösség fönnállását („csatlakozott”). A háromezres szám a többi számadathoz hasonlóan (vö. ApCsel 4,4: „mintegy ötezer”) jelkép módjára a nagy hatást kívánja érzékeltetni. Nem kapunk közlést arról, hogy a Szentlélek leszállt-e az egyház új tagjaira (mint pl. ApCsel 10,44, vagy 19,6), de ezt föltételezzük. Nem tér ki a megkereszteltek lélekvételére sem az ősegyház közösségi életének vázlatos leírásánál, amely az ott következő összefoglalásban (ApCsel 2,42-47) található. Az 1 Kor 12,13-al összehasonlítva föltűnő, hogy Lukács a jeruzsálemi egyház kezdetét nem kifejezetten a megtértek lélekvételével indokolja.

3.2.2. Továbbra sincs szó rendkívüli eseményekről

Mint a pünkösd-i tudósításban, úgy a pünkösd-i lélekvétel ígéretében (ApCsel 1,4-8) és a pünkösd-i eseményre való visszaemlékezésekben (ApCsel 10,47; 11,15. 17; 15,8) sincs semmi utalás az égből jövő zúgásra és a lángnyelvekre és az idegen nyelveken való beszédre. Lukács az ApCsel 10,46-ban megemlékezik nyelveken való beszélésről; Péter erről ismeri föl, hogy a Szentlélek leszállt az összegyűltekre, és ez emlékezteti őt pünkösdre: „mert hallották, hogy megkapták a nyelvek adományát, és magasztalják az Istent”. Mivel pontosabban meg van jelöl-

ve: „magasztalják az Istent”, azért nem szabad idegen nyelveken való beszédre gondolnunk, hanem a nyelvek adománya csak Isten lelkesült dícséretét jelenti. Az ApCsel 4,16 pünkösdi megemlézése nélkül egyedül a béna meggyógyítását (ApCsel 3,2 skk) mondja olyan jelnek, amit Jeruzsálem összes lakója ismer. Egyébként azután sem a Bibliában, sem a Biblián kívül nem található olyan rendkívüli pünkösdi eseményekről szóló megjegyzés, mint ahogy azokat az ApCsel 2,3-4 első pillantásra tekintve ábrázolja. A Jn 20,22 ír ugyan a föltámadt Jézus lélekközléséről, de — mint előzőleg már kifejtettük — egészen más módon és pünkösdre, valamint a rendkívüli jelenségekre való minden utalás nélkül. A Föltámadott „egyszerre több mint ötszáz testvérnek jelent meg” (1 Kor 15,6), — ebben az adatban sincs nyoma a pünkösdi élményeknek, bár néha ezt gyanították. Inkább szóba jöhetne 1 Pt 1,12: „amit az evangélium hirdetői most közöltek veletek az égből küldött Szentlélek erejéből.” Végül, nincs semmi értesülés az első évszázadok irodalmában — még az apokrif Apostolaktákban sem —, hogy az apostolok megkapták volna az idegen nyelvek ismeretének ajándékát.

3.2.3. Feltűnő párhuzamok a zsidó irodalomban

A Biblia tehát hallgat az idegen nyelveken való beszéd-ről, — a zsidó irodalomban viszont feltűnő párhuzamokat találunk. Sok adatunk van ott: a sínai törvényhozást gyakran úgy írták körül, és úgy magyarázták, hogy az feltűnően hasonlít az előbb tárgyalt, Lukács előtti pünkösdi hagyományhoz. Példának először is az alexandriai Philon (†45/50 Kr. u.) fejtegetését idézzük:

„A mennyből leszálló tűz közepéből szózat hangzott fel, mely hódolattal teljes félelemmel töltött el mindenkit. Eközben a láng artikulált hangokká változott, melyet a hallgatók értettek. Olyan érthetően hangzott a beszéd, hogy azt hitték, inkább látják, mint hallják. A Szentírás megerősíti állításomat, mikor mondja: „az egész nép látta a hangot” (Kiv 20,18). Ez nagyon jelentős. Mert az emberi hangot hallani, de Isten hangját igazában látni kell. Miért?

Mert Isten nem szavakat mond, hanem tetteket, amiket a szem jobban meg tud különböztetni, mint a fül. Különösen szépen és találóan mondja a közlés, hogy a hang a tűzből jött elő." De Decal 46 k

Ez az alexandriai filozófus szellemétől áthatott hosszú fejtegetés a zsidó hagyományhoz kapcsolódik, melyet ismerünk a Kiv 20,2 héber szövegének arám nyelvű parafrázisából, a korai targumokban lévő magyarázatából:

„Az első szó, mely a Szent ajkát elhagyta — áldott legyen a neve — olyan volt, mint égő nyíl, mint villámok, mint tűznyelvek. Egy tüzes fáklya a jobb oldalon, egy lobogó fáklya a balján. Repült és lebegett a levegő-égben. Aztán láthatóvá vált Izrael egész táborára előtt, és utána bevésődött a szövetség tábláira."

Tg Ex 20,2

Kiv 20,2 midrásszerű magyarázata Ez 1-ből vett képeket használ, és a Tórának, mint Jahve szavának jelentőségét akarja hangsúlyozni.

A rabbinikus hagyományban, melyet viszonylag későn írtak le, bár kétségtől régebbi hagyományrétegekre megy vissza, a Tóra kihirdetését a Sinai hegyen többször úgy írják le, hogy az különféle nyelveken történt, kiemelve, hogy Jahve szavai egyetemes érvényűek:

„Mikor Isten a törvényt adta a Sinain, csodát csoda után tárt szavával az izraeliták szeme elé. Hogyan? Midőn Isten szólt, harsogó hang hallatszott; amely az egész világot betöltötte. Az izraeliták hallották. Dél felől érkezett hozzájuk, és ők arra futottak utána, hogy fölfogják; onnan kelet felé fordult, és ők arra futottak utána; onnan az ég felé fordult, és ők fölemelték hozzá szemüket; aztán a föld felé fordult, s ők is oda tekintettek, mint MTörv 4,36 mondja: Az égből hallatta szavát, hogy tanítson..."

Kiv 20,18 azt mondja: Az egész nép felfigyelt a hangokra. Nem azt mondja: a hangra, hanem a hangokra. Jochanan rabbi azt mondta: „A hang kiindult, és 70 hangra oszlott a 70 nyelv szerint, hogy minden nemzet fölfogja. Minden nemzet saját nyelvén hallotta a hangot..."

Midr. Ex Rabba; vö. Mekilta Hab 3-hoz

Hogy Jahve képességet ad embereknek idegen nyelveken való szólásra, ez a korakeresztény irodalomtól eltérőleg a zsidó irodalomban elterjedt motívum (pl. Aggadath Beresith 14).

A Babiloni Talmudban fennmaradt egyik midrásban megtalálható az az elképzelés is, hogy az égből, alászálló tűz csodálatos módon Isten dicsőítését hozza létre (vö. ApCsel 2,11: „hirdetik Isten nagy tetteit”):

„Midőn Eleázár rabbi elkezdte a szférák tudományáról szóló előadását, tűz szállt le az égből és körülvelt minden fát a mezőn. Erre mindnyájan dicsőítő éneket kezdtek zengeni. — Melyik dicsőítő éneket énekeltek? — „Dicsérjétek az Urat a földről ...mind ti gyümölcsfák és mind ti cédrusok.”

(Zsolt 148,7.9).

Chag 14

A zsidó leírások (még más szövegeket is föl lehetne sorolni) és a pünkösdi tudósítás adatai között föltűnő a hasonlóság. Ezért több mint valószínű, hogy az utóbbinak megfogalmazásai az előbbiek kifejezőmódjától függenek. A valószínűséget fokozza, hogy az Újszövetségben még egy másik hely is van, mely a Lélekkel való megajándékozottságot kapcsolatba hozza a Sinai-esemény zsidó értelmezésével.

„Mindegyikünk Krisztus ajándékozásának mértéke szerint részesült a kegyelemben.

Ezért mondja az Írás:

„Fölment a magasba, magával vitte a foglyokat, ajándékokat osztott az embereknek.”

Az pedig, hogy fölment, mi mást jelent, mint hogy előbb le is szállt a lenti földi tájakra.

Aki leszállt, az emelkedett minden ég fölé, hogy betöltse a mindenséget.

Ő némelyeket apostollá, másokat prófétává, ismét másokat evangélistává, pásztorrá és tanítóvá tett.”

Ef 4,7-11

Az efezusi levél itt nem a zsidó szövegből (Zsolt 68/69, 19), hanem annak a Targumban található parafrázisából indul ki. Ott ezt a zsoltárverset, mely eredetileg Jahvének ill. a szövetség-ládának a kultushelyre való fölemelteséről szól, Mózesnek a Sinaira való fölszállására és

a Tóra vételére vonatkoztatták. A Tóra mint Isten őszö-
vetségi és a Lélek mint Isten újszövetségi ajándéka kö-
zötti kapcsolatra 2Kor 3 is rámutat. Itt Pál a betűt (a
Törvényt) és a Lelket úgy állítja szembe egymással, mint
Mózes szolgálatát a Sinai hegyen és az apostolok szolgál-
latát a Lélek közvetítésében (diakonia pneúmatos). (A
Biblia semmi támaszt nem nyújt ahhoz az elterjedt föl-
tevéshez, hogy a pünkösd csodát a Ter 11-ben leírt bá-
beli nyelvezavarra vonatkoztatva kellene értelmezni.)

3.2.4. Pünkösd időpontja

Még egy közös vonás található a zsidó Sinai-hagyomány
és a pünkösd tudósítás között: pünkösd időpontja. (Az
Újszövetségben ApCsel 20,16 és az 1Kor 16,8 említi
még pünkösdöt, de keresztény tartalomra való utalás
nélkül.) A pünkösd eredetileg csupán aratási hálaünnep
volt. Azok a közlések, melyek kapcsolatba hozzák a Si-
nai törvényadás ünnepével, a Krisztus utáni időkből
erednek. De mégis, éppen az utóbbi években, a Jubileu-
mok könyve és a qumráni lelet kutatása alapján ki lehe-
tett mutatni, hogy legalábbis a szadduceus-esszénus kö-
rökben pünkösdöt a Sinai szövetségkötés napjaként ün-
nepelték. Jeruzsálem pusztulása és ezen körök megszű-
nése után a farizeus irányzatú rabbik körében pünkösdöt
a törvényadás napjaként ünnepelték. Ezzel azonban
nyilván a farizeusi csoportok korábbi hagyományához
kapcsolódtak, ahol inkább a Tóra vétele, semmint a szö-
vetségkötés iránt volt meg az érdeklődés.

Pünkösd időpontját a pünkösd tudósításban valószínű-
leg nem lehet úgy tekinteni, mint az ApCsel szerzőjének
szerkesztői bővítését (mint ahogy ez áll föltehetően a
mennymbemenetel előtti 40 napról / ApCsel 1,3/). A kö-
vetkező okok szólnak amellett, hogy pünkösd időpontja
a Lukács előtti hagyományhoz tartozott. Először Lukács
a pünkösd tudósításban vagy egyáltalán az ApCsel-ben
nem tér ki részletesebben a zsidó pünkösd ünnepének
időpontjára ill. tartalmára (mint pl. a szövetségkötés, a
Szentlélek mint az új törvény, az Egyház mint Isten új
népe). Egyáltalán nem mutat rá olyan valami jelképi
vagy teológiai értelemre, amely ennek az időpontnak a

nak a kiválasztását megindokolná. Másodszor: pünkösdi a húsvéton kívül az egyetlen zsidó ünnep, amit a keresztények átvettek. A 4. sz.-ig a mennybemenetelt és a lélekvételt, eltérően az ApCsel-től, a húsvét utáni ötvenedik napon egy ünnepként ünnepelték a liturgiában. Ez Lukácstól független pünkösdi hagyományt tételez föl. ApCsel 2,1-13 összehasonlítása más biblikus és biblián kívüli szövegekkel tehát ezt az eredményt adja:

1. A Lukács által szerkesztett pünkösdi prédikáció megmutatja, mit akar mindenk előtt hangsúlyozni a szerző: az apostolokat képessé tette a rájuk árasztott Szentlélek a prófétai igehirdetésre, hogy megtérésre és a Jézusban való hitre hívják föl az embereket. A pünkösdi híradás első részében említett szokatlan jelenségekre egyáltalán semmi utalás nem történik.

2. Az ApCsel 2-t leszámítva nem található semmiféle utalás a pünkösdi rendkívüli jelenségekre sem.

3. Ezzel szemben a zsidó irodalomban az idegen nyelveken való beszédre föltűnő párhuzamokat találhatunk mindenekelőtt a Sínai hagyománnyal kapcsolatban.

4. A Sínai hagyományban és a pünkösdi híradásban közös még a pünkösdi mint dátum. Ezt Lukács egyáltalán nem hangsúlyozza ki, és valószínűleg úgy vette át.

Ez az eredmény megerősíti a fönti szövegelemzés alapján nyilvánított föltevést (3.1.3.), hogy az 1-4. versekben Lukács előtti hagyomány, ill. annak nyomai ismerhetők föl. Az 5-13. verseket Lukács alkotta, és ezek Lukácsnak pünkösdre vonatkozó értelmezését tükrözik.

3.3. A PÜNKÖSDI ESEMÉNYTŐL A PÜNKÖSDI TUDÓSÍTÁSIG

Vizsgálódásainkban még egy lépéssel mehetünk előbbre, és megkérdezhetjük, hogy az 1-4. versek Lukács előttinek tartott hagyományát részleteiben hogyan kell értelmezni, azaz mint mond el a pünkösdi eseményről, és hogyan viszonyul a pünkösdi tudósításhoz. Ezért közelebbről vizsgáljuk meg azt a két kijelentést, mely a Lukács előtti pünkösdi hagyományt egyértelműleg megkülönbözteti a zsidó pünkösdi Sínai- hagyományától:

1. Pünkösdkor az apostolok jelen voltak, és beszéltek;
2. a Szentlélek eltöltötte őket.

3.3.1. Pünkösdkor a tanítványok jelen voltak és beszéltek

Nem lehet helytálló érvekkel kétségbevonni, hogy Jézus halála után az első pünkösdkor a tanítványok Jeruzsálemben tartózkodtak. Jézus idejében pünkösd zárán-dokünnep volt, amit a galileaiak is kiadósan megünne-peltek (Flav Jos, Bell 42-43). Történelmileg kétségbe-vonhatatlan tény az is, hogy a Galileából származó tanít-ványok röviddel Jézus halála után vezető szerepet töltöt-tek be Jeruzsálemben, tehát Galileából Jeruzsálembé költöztek (vö. Gal 1,18). Mivel pedig a Föltámadott megjelenései egész biztosan eszkatologikus és apokalip-tikus reményeket ébresztettek a tanítványokban, kézen-fekvő volt, hogy hamarosan Jeruzsálembé mentek, mert az eszkatologikus remény beteljesedését szorosan össze-kapcsolták a választott nép központjával. A közelgő pünkösti ünnep a legjobb alkalmat kínálta ehhez.

Amint előbb tárgyaltuk, Lukács a zsidó hagyományok-ban ismeretes adalékot, az idegen nyelven való beszédet nem annyira az idegen nyelvek szempontjából, hanem a diaszpóra képviselői számára való jelentősége alapján vizsgálja. A kifejezés zsidó jellegű (vö. Philon írását is „A nyelvek zűrzavaráról”). Lukácstól adott értelmezése valószínűleg pontosan azt találta el, amit pünkösd ere-detileg mondani akart. Itt azután egyik lényeges pontjá-hoz értünk annak, amit a kritikai kutatás föl tud tárni, hogy megmutassa, mi is rejtőzik a pünkösti tudósítás, ill. a Lukács előtti hagyomány mélyén: a Jeruzsálemben tartózkodó apostolok akkor nyilvánosan hirdették Jézus mindenki számára érvényes üzenetét. Úgy látszik, hogy az apostoloknak ez a pünkösti föllépése nagyon emléke-zetes volt, és olyan maradandó hatású lett, hogy ezt te-kintették az igehirdetés kezdetének. Az első kereszte-nyek kijelentették, hogy a prédikáció jelentős mind-annyiuk üdvössége szempontjából. Mint született zsidók viszont ennek elmondására olyan beszédfordulatokat használtak, amelyek ismereteseek voltak nekik azokból a

magyarázatokból, melyek a Tórának az egész emberiségre való érvényességét bizonyították.

3.3.2. Az apostolok karizmái

A zsidó Sinai-hagyományok, melyeknek a képzeletvilágára és nyelvezetére a Lukács előtti pünkösd-hagyományban bukkanunk rá, mindenekelőtt azt akarták hangsúlyozni, hogy a minden emberre kötelező Tóra Jahve „igéje” (hangja). A pünkösd-hagyományból ez hiányzik. Helyette más, rokon motívum van benne: az apostolok által nyilvánosan hirdetett üzenet, hogy a megfeszített názáreti Jézus a Messiás, — aki a Szentlélektől származik. Mennyiben és milyen joggal lehetett ezt állítani?

Szent Pál leveleiből ismeretes (ld. 2.2.1), hogy az apostolok igehirdetését és az evangélium elfogadását gyakran rendkívüli jelenségek kísérték, melyek csodálatba ejtették az embereket, és ezért ezeket „jeleknek és csodáknak” nevezték (Róm 15,19). Valami hasonló történhetett Jeruzsálemben a „galileaiak” első prédikációja alkalmával. A Jézus elfogatásakor megfutamodott tanítványok immár rendíthetetlenül hirdették a zsidóknál botránykeltő, a pogányoknak ostobaságnak tűnő hírt (vö. 1 Kor 1,23): a keresztfeszített názáreti Jézus a Messiás (vö. ApCsel 2,36). Bátorságukat és a belőlük kiáradó meggyőző erőt nem maguknak tulajdonítják, hanem a Szentléleknek. Lukács röviden megemlíti az apostolok rendkívüli módon való beszédéről szóló adalékot (ApCsel 2,4), amelyet bizonyára készen talált más forrásában, majd a pünkösdi beszédet Joel jóvendülésére hivatkozva részletesen kifejti (ApCsel 2,17-18). Ez, a zsidóságnál gyakran intézett jóvendülés járulhatott hozzá más, a Lélekre vonatkozó ószövetségi ígéretekkel (pl. Iz 44,3; 59,19-21; Ez 36,25), valamint Jézus kijelentéseivel (vö. Mk 13,11) összefüggésben ahhoz, hogy az apostolok első nyilvános, lelkes föllépését és prédikációját a Szentlélek működésére vezessék vissza. De magából az eseményből, vagy a lelkesültségből még nem lehetett következtetni, hogy a Szentlélek töltötte el őket. Végül maga az Isten Léleke vezette rá őket erre az értelmezésre.

Nem tudjuk biztosan, hogy az apostolok már kezdettől fogva a Lélek hatásának tulajdonították-e rendkívüli képességeiket, és tudatában voltak-e annak, hogy vették a Szentlelket. Egészen biztos azonban, hogy az ősegyházban már Lukács előtti időben tudott és ismeretes dolog volt, hogy a megdicsőült Úrtól jövő Szentlélek kegyelmi ajándékokat osztogat. Tanúsítják ezt Pál leveleinek bőszeges megjegyzései és fejtegetései (pl. Gal 3,1-5,1; 1 Kor 12-14), továbbá Jn 20,22 mint ApCsel 2,1-13-tól független hagyomány, amely szerint a Feltámadott már húsvét este megadta apostolainak a Szentlelket, végül pedig Zsolt 68/67,19 magyarázata Ef 4,2-11-ben.

Mint már említettük (3.2.3.) a Targum zsoltárszövegének ez az értelmezése szoros összefüggésben áll a zsidó Sinai-hagyománnyal (a mózesi törvényvétellel). Ugyanez föltételezhető 2 Kor 3-ról, ahol Pál a törvényt a Szentlélekkel, az ószövetségi szolgálatot az újszövetségivel hasonlítja össze. Nem járunk téves úton, ha ebben ősi keresztény hagyomány nyomait fedezzük föl, amely szerint összekötötték a pünkösdi eseményt és az Újszövetség kezdetét. (Ez a fölfogást ott visszhangzik még a Lukács által közölt adatokban, hogy háromezren megkeresztelkedtek; ez válasz volt a pünkösdi prédikációra és az egyház kezdete lett Jeruzsálemben.)

Jól elképzelhető, hogy amikor a tanítványok az ószövetségi prófétákhoz hasonlóan, az ighirdetésre fölbátorodva és fölhatalmazva érezték magukat, révületszerű lelkesedést éltek át, és a kívülállókra részeg emberek benyomását tették. Sőt nagyon is valószínű, hogy így történt: tartsuk szem előtt meggyőződésük és szavaik jelentőségét ebben a végidők várásával telített időben, — hozzávéve még a résztvevők keleties vérmérsékletét. A szöveg sajátossága miatt azonban nehéz közelebbről megállapítani a lelkesültség jellegét, módját és mértékét. A pünkösdi híradás végén álló megjegyzés ui. „teleítették magukat édes borral” Lukács szerkesztői tevékenységét árulja el, és nyilván főleg az ősegyház lelkesültségéről alkotott általános véleményt, valamint az ellenfelek bírálatát akarja visszaadni. Gyakran tekintik a „glosszológiát” a pünkösdi híradás történelmi magvának. Ennek az az oka, hogy a „különféle nyelveken beszélnek” formulát a glosszológia szakkifejezéssel azonosnak tekintik, — ami

azonban elfogadhatatlan (ld. 2.2.1.) A szöveg nem ad erre elegendő alapot. Föltehető ugyan, hogy Lukács kifejezőmódja szerint alakult a glosszológia szókészlete révén, ámde Lukács a glosszológiát másképp értette, mint Pál (ld. 2.2.1.), és ezenkívül nála későbbi értelmezéssel állunk szemben, ahogy az egészét leírja.

3.3.3. Lukács előadásmódja

Aki megvizsgálja, hogy Lukács szerkesztésében milyen alakot ölt a régi hagyomány, amely a Szentléleknek Jézus keresztségét követő alászállásáról beszél, az lényeges átdolgozást állapíthat meg. A Mk 1,10-11-ben vázolt eseményt, amely elsődlegesen minden bizonnyal látomásra és hallomásra utal Jézusnál („látta a megnyílt eget és a Lelket galamb képében leszállni... szózat is hallatszott...”) Lukács érzékszervekkel felfogható történés és ünnepélyes megnyilatkozás módjára adja elő („és a Szentlélek galamb képében leszállt rá...” Lk 3,22). Vajon nem alakított-e Lukács (a Feltámadott megjelenéseiről szóló hagyományokhoz hasonlóan) a pümkösi híradás eredetijén, mely az övéhez alapul szolgált? Nem fogta-e föl Lukács az eredetileg midrás módjára készült megjegyzéseket úgy, mint olyan megtapasztalást, mely részben jellemző volt az egyház kezdetére? Emellett nem hagyta-e figyelmen kívül az eredetiben esetleg meglevő utalásokat a pümkösi eseményre, mint új szövetségkötésre, a Szentlélekre mint új törvényre és az egyházra mint Isten új népére? Az ilyen föltevések egyáltalában nem alaptalanok, mivel gyakran találunk hasonló változtatásokat a bibliai és a korai keresztény hagyományban. A 20. század embere, aki figyelmesen olvassa a pümkösi híradást, nem zárkozhat el teljesen az ilyen föltevések elől. Ezek legalábbis megnyitják szemünket annak meglátására, amit az első keresztények és Lukács is végeredményben közölni akartak, és ami számunkra ma is érvényes.

3.4. MIT MOND PÜNKÖSDRŐL A PÜNKÖSDI TUDÓSÍTÁS?

Megfigyeléseink alapján tehát megállapíthatjuk, hogy az ApCsel 2,1-13 értelmezésénél (akárcsak az evangéliumokban) három réteget lehet megkülönböztetni: a pünkösdi eseményt, az ősegyház Lukács előtti pünkösdi hagyományát és Lukács pünkösdi híradását. Arra a kérdésre tehát, hogy mit mond a Szentírás pünkösdről, a következő összefoglaló választ adhatjuk:

1. Amennyiben magáról a pünkösdi eseményről — a történész szemszögéből, kutatásainak korlátait is figyelembe véve, — beszámolót lehet adni: Jézus tanítványai a Jézus halálát követő első pünkösdön Jeruzsálemben nyilvánosan fölléptek, és volt bátorságuk mindenki számára kötelezően hirdetni, hogy a megfeszített názareti Jézus a Messiás. Mennyiben kapcsolódtak ehhez elragadtatászerű élmények, azt már nem lehet biztosan megállapítani. Ennek az első (nyilvános) prédikációnak a hatására sokan (bár aligha háromezren) csatlakoztak az apostolokhoz, és létrejött velük a keresztény közösség Jeruzsálemben. A történész tudósítása mindenesetre csak a külső eseményt érinti, és ezért felszínes marad. Hogy igazán mi történt, és mi idézte elő a külső eseményt, azt közvetlenül a mégannyira kritikai kutató sem tudja soha megállapítani. Ehhez mások tanúbizonyságára van utalva. Egyedül az apostoli és az ősegyházi hagyomány mondhat valamit a pünkösdi eseményről.

2. A pünkösdi tudósításban és más szövegekben még fölismerhető a Lukács előtti hagyomány. Az apostolok első föllépését és későbbi prédikációjukat már ez a hagyomány is a Szentlélek megtapasztalásának tekintette. Megtapasztalták ugyanis, hogy egy ellenállhatatlan erő erre a prédikációra sürgeti, bátorítja, sőt rendkívüli cselekedetekre is képesíti őket. Ami az Ószövetségben az Újszövetségről és a Szentlélek kiáradásáról ígértként elhangzott, azt most, a húsvét utáni időben, különösen pünkösdkor látták beteljesedni. Az első keresztények fölfogása szerint attól a Szentlélektől ered a képesség és a bátorítás, akit a föltámadt és megdicsőült Úr Jézus küldött, és aki ilyen módon folytatja, az apostolok által igehirdetését. Ennek kifejezésére a korai kereszténység azt a

beszédmódot használja, amellyel a zsidóság hangsúlyozta, hogy a Jahvétől adott Tóra minden ember számára kötelező (égből jövő zaj, lángnyelvek, idegen nyelveken való beszéd).

3. Lukács az Apostolok Cselekedeteiben átvette az ősegyházi értelmezést és megfogalmazást, de szerkesztőként át is dolgozta. Így amit eredetileg talán csak mint látomást és hallomást írtak le, azt ő mint érzékelhető és az ősegyházra jellemző megtapasztalást állította be. Viszont figyelmen kívül hagyta az eredetiben valószínűleg meglévő utalásokat a pütkösi eseményre, mint ami hasonlóan az Ószövetségnek a Sinai hegyen történt megalapításához, az egyház létrejöttét jelentette. Helyette az előadásmódjával és a magyarázó pütkösi prédikációval azt hangsúlyozta, ami forrásának megfelelően különösen fontosnak talált: az apostolok igehirdetésében a Szentlélek tesz tanúságot Jézusról (ApCsel 5,32), ilyenformán a pütkösd „kezdet”, és egyúttal kifejezője annak, ami az ősegyházban történt. Végül is a mennyben lakó Kyriosz „hangja” (êchosz, phóné) és „beszéde” (laleîn hetéraisz glósszaisz) az, mely az apostolok „nyelvei” által megtérésre szólít föl minden embert. (Az egész világ diaszpórájából származó zsidók az emberiséget képviselik.) Amit tehát az apostolok Jézus tanításából és személyéről elmondtak, ami sokakat megtérésre, megkeresztelkedésre és a Lélek fogadására vezetett, s ami sokak életét újjáalakította, az az ősegyházi, a pütkösi eseménynek Lukács által átvett értelmezése szerint nem saját kitalálás vagy éppen csalás, hanem az Úr Jézusnak a Szentlélek által közvetített ígéje.

Ez a fejezet „Was geschah Pfingsten?” c. előadás átdolgozása: Wort und Wahrheit 28 (1973) 195-207.

4. Mit jelentenek számunkra ma a pünkösdről és a Szentlélek megtapasztalásáról szóló bibliai kijelentések?

4.1. PÜNKÖSD ÚJ SZEMLÉLETE

Sok keresztény számára egészen új, amit a szentírástudomány ma bibliai kijelentésként állapít meg pünkösdről és a Szentlélek eljövételéről. Kijózanítólag hat, és első pillantásra úgy tűnik, hogy ellentmond az egyház hagyományos tanításának. Azt kérdezik, ebből az új egzegézisből nem következik-e, hogy elődeink tévedtek, és a pünkösdről évről-évre valótlanságot prédikáltak? És végülis ki szavatolja, hogy egyszer a kutatás nem halad-e tovább, és a tudomány ma még érvényben levő eredményeit más, talán sokkal radikálisabb eredmények váltják föl? Nagyon is érthető, hogy némelyik keresztény, hitében bizonytalanná válik, ha fölkészületlenül szembetalálkozik az új egzegézis problémáival és feleleteivel. Sokan úgy reagálnak erre, hogy félelemből elzárkóznak az eredmények elől, és a szentírástudomány minden művelőjét hitetlenséggel gyanúsítják (így pl. sok szekta követője, köztük pl. a pünkösdisták is). Mások úgy érzik, hogy az egyház becsapta őket, és csalódottan, sőt elkeseredetten elszakadnak tőle, az egyház nélküli kereszténységben már csak valamilyen magas etikát látnak, vagy úgy vélik, hogy agnosztikusként elzárkózhatnak minden állásfoglalástól. Mit szóljunk ehhez? Mi a 20. század emberei a Földet, a csillagos eget, az ember szervezetét és eredetét nem nézhetjük úgy, mint száz vagy kétszáz évvel ezelőtt. Éppúgy a Bibliát is másként kell olvasnunk, mint azelőtt. Az utóbbi időkben az ásatások és a fáradságos kutatómunka nyomán az antik világról és nyelveiről számos ismerettel gazdagodtunk. Ezek visszavonhatatlanul kitágították látóhatárunkat. Ezért többé nem tekinthetünk el attól — még ha fölháborodnak is egyesek —, hogy a Biblia nem pusztá tényeket közöl velünk, hanem a történelemnek a kor nyelvén megfogalmazott értelmezését. Aki nem sajnálja a fáradságot ahhoz, hogy

az új szentírástudomány eredményeivel megismerkedjék, hamarosan rájön, hogy ez az új szemlélet az igaz hitet nem lehetetlenné teszi, hanem előmozdítja.

Elődeink — mai ismereteinket alapul véve — bizony tévedtek, amikor a püünkösdi híradást jegyzőkönyvi ténybeszámolónak tekintették és ezáltal mintegy elvesztették annak eredeti értelmét. (Így tévedtek pl. a holdra és a napra vonatkozó nézetükben is.) A tévedés azonban csak az elképzelés módjára vonatkozott, de nem arra, amit azzal mondani akartak. Egyébként, hogy a 18. század előtti időben püünkösdi külső adatait mily kevésbé tekintették a püünkösdi híradás lényegének, arról tanúskodik a sok képzőművészeti alkotás is, mely a püünkösdi eseményt gyakran nagyon változatosan mutatja be.

Egyáltalában nem olyan hátrányos, ha manapság fölhívják a figyelmünket arra, hogy mennyire átformálja az értelmezés az elmúlt eseményeket, és hogy emiatt sokszor nagyon nehéz fölismereni az események lefolyását. Igaz, az új szemlélettel való első találkozás sokszor fájó kiábrándulást jelent. Ezt azonban nem szabad pusztán hiányként értékelnünk, mert — ahogy erre a „kiábrándulás” szöfejtő magyarázata joggal rámutat — ábrándból való *ki*-szabadulásunkat foglalja magában. Éppúgy nem kell bánkódni az ezzel járó elbizonytalanodás miatt sem. Az emberi növekedésnek és egyre érettebbé válásnak csak egy útja van: az, hogy az előző lépcsőfokokat és bizonyosságokat, melyek gyakran nem is voltak igazi bizonyosságok, föl kell adni. A lelkiélet nagy mesterei sokat értekeztek arról, hogy a keresztény lélek a tökéletesség útján gyakran jut „sivatag”-ba, ahol elvétetik tőle minden mellékes, amire pedig mind ez ideig támaszkodott, — csak azért, hogy egyedül Istenre hagyatkozzék, és csak rá építsen. Egy olyan korban, amelyben a hit sokféle külső támasztéka ledől (ilyen pl. a faluközösség egységes társadalma), és mindannyian diaszpóra-helyzetben élünk, végeredményben csak üdvös lehet, ha a szentírástudomány a hit valódi alapjához vezet bennünket. Talán szabad ebből a szempontból az újabbkori szentírástudomány fölismeréseire úgy tekintenünk, mint segédeszközökre, melyek által a Szentlélek — a tanítás kegyelmi ajándékával (vö. 1 Kor 12,29) — egyre mélyebben vezet el az igazságra (Jn 16,13).

Helytelen volna, ha a mai szentírástudomány azt állítaná, hogy minden kérdést megoldott. Már írásunkban is többször meg kellett említenünk, hogy a tudósok gyakran csak a föltevésekig (hipotézisekig) jutnak el. A föltevések azonban egyáltalában nem fölöslegesek sem a teológiában, sem az orvostudományban vagy a többi tudomány területén. Segítséget nyújthatnak ahhoz, hogy hitünkről magunknak és másoknak számot adjunk (1 Pét 3,15). Ehhez elegendők olyan utalások és magyarázatok, melyek a kutatás mai állásának megfelelnek. (A Biblia maradandó igazságáért nem a tudomány áll jól, hanem — és ezt csak hitből tudjuk fölfogni — maga Isten az ő Szentlelke által.) Az egzegézis ezenkívül — ha nem is tud minden problémát megoldani, és rá is kell mutatnia lehetőségeinek korlátozottságára — fölnyitja szemünket, hogy fölismerjük a Bibliában és így a püünkösdi híradásban is, ami nekünk személyes üzenetként szól.

4.2. AZ ÚJ PÜÜKÖSD REMÉNYE

Szem előtt tartva a Biblia kijelentéseit, milyen értelemben remélhetünk ma „új püünkösdt”? Jónéhányan az „új püünkösdt” hallatára az egyházi élet egy ideális formájára gondolnak, amint az véleményük szerint megvalósult az első keresztény püünkösdt ünnepén és ezt követően Jeruzsálemben. A szövegek kritikai magyarázatából azonban jól tudjuk, hogy az egyház kezdete sokkal szerényebb és kevésbé ragyogó volt, mint azt általában föltételezik. Az Újszövetség leveleiből, melyekről egyébként a nagy írók és a hatalom képviselői akkoriban tudomást sem vettek, világosan kitűnik, hogy mennyire emberiek és tökéletlenek voltak az első közösségek (olvassuk csak el az 1 Kor-t.). Az Apostolok Cselekedeteiben — mindenekelőtt az ún. összefoglaló híradásokban (különösen ApCsel 2,42-47; 4,32-35; 5,11-16) — Lukács nagyon pozitívan mutatja be az ősi egyházközséget; de nem hallgatja el az ott előforduló képmutatást (pl. ApCsel 5,1 skk), vallási mezbe bújtatott hatalmi törekvést (ApCsel 8,18 skk), erős feszültségeket (pl. ApCsel 6,15) és komoly vitákat (pl. ApCsel 15,7).

Ha ebben az értelemben realiztikusan figyeljük meg az első keresztyének életét, és valóságszerűen nézzük a pünkösdi eseményeket, akkor igaz képet nyerünk az egyházzal. Így majd fölszabadult lélekkel hisszük, hogy Isten Lelke és ereje működik a gyöngeségben és a kisértésben is (vö. 1 Kor 1,24-30). Éppen ez bátorította az első keresztyéneket és a későbbi keresztyén nemzedéket — mindenekelőtt az ismert, de még inkább a sok ismeretlen szentet —, hogy reményüket a nehéz időkben teljesen Jézus Krisztusba és általa Istenbe vessék, hogy a visszautasítólak vagy közömbösen velük szembenállók világban mint parányi kisebbség hirdessék és éljék az evangéliumot. Pál lelkesen ír a 2 Kor 3-ban, — ahol talán egy régi pünkösdi hagyományt használ föl (1. 3.2.3.) —, az Újszövetség magasztosságáról, hiszen ez a Szentlélek jegyében áll. Mégis mindjárt hozzáfűzi, hogy az ő szolgálata — és ugyanez áll minden Isten Lelkétől vezérelt keresztyén életre — „Jézus szenvedésében” való részesedés (2 Kor 4,10).

Eszerint — a Biblia szemszögéből nézve — az „új pünkösdi” reménye csak azt jelenti: reméljük, hogy mindig újra eltelhetünk a Szentlélekkel. Ő képesít és erősít meg bennünket, hogy a legnagyobb nehézségek között is higgyünk Jézus Krisztusban, és mint egyháza, szavahihetően tegyünk tanúságot róla a világban. Hiszen nem valamilyen emberi eszme vagy képzelődés sürget bennünket, hanem az az apostolok által tanúsított valóság, hogy Jézus Krisztus nem maradt a halálban, hanem Isten ereje (Lelke) föltámasztotta (vö. 2 Kor 4,13-14). Azt azonban nem tudjuk biztosan, milyen külső körülmények közt tesz tanúságot végül maga Isten Lelke Krisztusról egyháza által (vö. ApCsel 5,32). Sehol sem találunk ígéretet arra vonatkozóan, — eltérőleg attól, ahogy azt az elmúlt években egyházi körökben is gyakran hangoztatták —, hogy ezen a földön már belátható időn belül vagy Urunk eljövele előtt egyáltalán általános béke fog uralkodni, és minden ember (vagy akár csak nagyobb részük is) el fogja fogadni az evangélium tanúságát. Maga az egyház is, ha ezt egyáltalában előre jelezni lehet, az idők végéig, Isten uralmának megvalósulásáig (vö. 1Kor 15,28) a Keresztrefeszített egyháza marad, amely dicsőségének kincsét jelentéktelen és törekény

edényben hordozza (vö. 2 Kor 4,7). Nemde sokszor az egyházzól és benne a Szentlélek működéséről alkotott hamis elképzelés zavar meg sokakat, mint ahogy Jézus korában is megbotránkoztak az ő alázatos föllépésén? Ámde ezzel szemben jogosan nekünk szegeznek, hogy a jövőnek mint „új pünkösdről” ilyen józan szemlélete nem felel meg egészen XXIII. János pápa és mások elképzeléseinek. Ehhez annyit jegyzünk meg: XXIII. János pápa az „új pünkösdről” nem a biblikus, teológiai kutatások szakkifejezéseivel, hanem a prófétai buzdítás szókincsével beszélt. Ugyanezt mondhatjuk Taizé és a vele rokon közösségek beszédmódjáról. Ez nem a jövő pontos előrejelzése, hanem látomás, amely képekben szemlélteti Jézus Krisztus Lelkének jelentőségét és jövőendő győzelmét. Ugyanúgy az Ószövetség prófétái is mindig korukhoz alkalmazkodó képekben ábrázolták Jahve szövetségi ígéreteinek beteljesedését (pl. Iz 2,3-4). Maga Jézus is használta ezt a beszédmódot, és korának közismert fogalmaival hirdette Isten uralmának megvalósulását (pl. Mt 8,11; Mk 14,25). Éppen így kell értékelnünk az ősegyház idealizáló látásmódját és az Apostolok Cselekedeteiben pünkösdről a külső eseményeket túllépő ábrázolásmódját is. Lukács ezzel bátorítani és ösztönözni akarja olvasóit, hogy fogadják el az apostolok igehirdetését, és higgyenek a Szentlélek működésében. Aki lelkesíteni akarja az embereket, az rendszerint nem a tudósok elvont magyarázataiba kezd, hanem megigéző nyelvet használ. Ilyen ősidők óta az a beszédmód, mely a jövőt mint utópiát állítja szemünk elé, azaz a jelen ismereteiből készült kép formájában (vö. pl. azt a igézetes hatást, amely Teilhard de Chardin magyarázataiból vagy a jóléti társadalom vágyálmából árad.) Persze mindig fennáll a veszély, — és ez különösen nagy a természettudományosan gondolkodó korokban —, hogy félreértik a beszédmód sajátosságát, és ezt a látásmódot teljes szabályszerűséggel úgy értelmezik, mint pontos előrejelzést a jövő programjára vonatkozólag. Ha azután ez a beprogramozott jövő elmarad (mint pl. a Jézus idejében elterjedt Messiás-várások), akkor megbotránkoznak, esetleg csalódottnak érzik magukat, és kedvüket veszítik. A tanítók feladata az egyházban — az egzegéták is ide tartoznak —, hogy figyelmeztessenek a képek

funkcionális értelmére és a prófétai beszéd sajátosságára. Így óvnak meg a jogos prófétai beszéd félreértésétől, az utópiát ideológiának néző félremagyarázástól és a megvalósulás elmaradásával járó kiábrándulástól. Első pillanatban ez talán kijózanítólag hat, de végül a prófétai nyelven kimondottak helyes megértésére vezet.

4.3. „JÓZAN ITTASSÁG“

4.3.1. *Újra ráeszmélünk a Szentlélekre*

Ma sok kisközösség magáévá teszi a pünkösdi mozgalom törekvéseit és formáit. Az ő szempontjukból nézve különösen kijózanítólag hat a pünkösdről szóló bibliai kijelentések kritikus magyarázata. Eszerint legalábbis kérdéses, sőt valószínűtlen, hogy az apostolok pünkösdkor megkapták a nyelvek adományát (azaz: a glosszolália karizmáját), amely a pünkösdisták körében „a Szentlélekkel való megkeresztelkedés” jele. Ráadásul seholsem található a Szentírásban, hogy csak az ilyen megtapasztalható és a keresztyén beavatástól (keresztség és bérmlás) különböző „Szentlélekkel való keresztség” teszi teljesen keresztennyé az embert. Pál apostol óvása a révületes lélek megtapasztalás túlbecsülésétől nem ok nélkül volt kapcsolatban a korintusi pártoskodás bírálatával. Ezen mindenkinek el kell gondolkodnia, s éppen így a fölhíváson is: „Vizsgáljátok meg mindent!” (1 Tesz 5,21.) A bibliai gondolkodással viszont teljesen ellentétes volna, ha ebből azt a következtetést vonnánk le — amint az sajnos gyakran megtörténik —, hogy a Szentlélekre és mindennemű elragadtatásra hivatkozás esetén alapvetően bizalmatlanul és visszautasítóan kell a dologgal szemben viselkednünk. Ugyanaz az apostol, aki óv a nyelvek adományának túlbecsülésétől, maga is dicsekszik vele, hogy megkapta ezt az adományt (1 Kor 14,18). Sőt fölszólítja a veszélyben forgó korintusi híveket, hogy lelki adományokra, főként a prófétálásra „törekedjenek” (1 Kor 14,1; vö. 12,31). Már korábban is figyelmeztetett: „Ne oltsátok ki a Lelket, s a prófétai beszédet ne vessétek meg!” (1 Tesz 5,20.)

Valóban csodálatot kelt, hogy ma sok helyen a fiatalok az ún. imaközösségekben nemcsak intenzíven imádkoznak, hanem bátran megerősítik egymást a Jézus iránti hitben, egymás lelkére beszélnek, figyelmeztetik és életük megváltoztatására indítják egymást. Ebben olyan jelet látunk, amiről el kell gondolkodnunk. Bizalmatlan-ná tehet bennünket, ha eksztatikus élményeknél túl gyorsan hivatkoznak a Szentlélekre. (De nem hivatkoznak-e más esetekben is túl gyorsan és kritikátlanul rá?) Ez azonban mégsem tarthatna vissza bennünket attól, hogy figyeljünk a Szentlélek ígéreteire, „törekedjünk” a Lélek adományaira, és érdeklődjünk a Lélek megtapasztalásának lehetőségei és ismertető jegyei iránt. A Bibliában erről számos eligazítást kapunk. Ezek ugyan viták során születtek az ősegyház meghatározott helyzeteiben, de azért ma is időszerűek.

4.3.2. Az „egyház” mint a lélekvétel helye

Lukács szándékosan hangsúlyozta a pünkösdi híradás elején, hogy a tanítványok „ugyanazon a helyen mindnyájan együtt voltak”, és pedig — a magyarázók szerint — istentiszteleti gyülekezetben. Az Apostolok Cselekedetei és a levelek egyébként is kiemelik az összejövetelek fontosságát (pl. ApCsel 2,44; 4,32; 5,12.16; 20,7). Ezzel a Szentlélek vételének fontos előfeltételére figyelmeztetnek: a közös imádságra és Isten szavának a közösségben való hallgatására. Ez megvalósulhat egy nagyobb helyi egyházközségben vagy kisebb házi összejöveteleken (vö. ApCsel 2,46: „a templomban” és „házan-ként”); mindkettőben az egy egyház valósul meg, amely „Isten népe” és Krisztus „teste”. Az Újszövetség szerint ott — és nem az egyház nélküli kereszténységben — található az Úrtól akart megfelelő hely, ahol a Szentlélek mint Paraklétosz a sugalmazott szavával (Biblia) és annak kifejtésével „eszünkbe juttat mindent”, amit Jézus mondott és cselekedett (Jn 14,26). (Ez nem zárja ki azt, hogy az Úr Lelke az egyházon kívül is működik). Az emlékezéshez különösképpen is hozzátartozik Jézus halálának hirdetése az eukarisztiában, ahogy azt az egyházban kezdete óta gyakorolták (vö. 1 Kor 11,26). A keresztény

ember számára a magán imádságnak és a csendben, visszavonultságban végzett elmélkedésnek is mindig van kapcsolódó pontja az egyházhoz, mert ez a Szentlélekkel való közös töltekezésre irányul. A Szentírás szerint azonban a rendkívüli élményeknek sohasem szabad megzavarniuk a közös istentiszteletet (1Kor 14,23), mert mindig csak alárendelt, szolgáló szerepük van.

Minél inkább szabaddá tesszük magunkat, hogy mint egyház összegyülekezhessünk — ez sok időt, nyugalmat, önlegyőzést kíván, és más elfoglaltságok csökkentését és háttérbeszorítását követeli meg — annál inkább eltölthet és szabaddá tehet bennünket Isten Lelke: szabaddá minden szűkkeblűségtől, vakoskodástól és önámítástól, kishitűségtől, egoizmustól és minden bűntől; szabaddá azoknak az embereknek a szeretetére, akikkel összehoz az élet, akikkel együtt dolgozunk, akik közt élünk; szabaddá tesz a napi gondok, feladatok, az élet, sőt a halál értékeinek helyes megítélésére is; szabaddá tesz az Istennek, az ő jóságának, magasztosságának és szeretetének megismerésére. És teszi ezt a legszorosabb összeköttetésben Jézus életével, tanításával és munkájával. Ennek megfelelően Isten annak rendje-módja szerint megigézhet bennünket, és készíthet hatalmas tetteinek dicsőítésére és hirdetésére, amint ezt a tanítványokról a pünkösti híradásban olvashatjuk (ApCsel 2,11; vö. Ef 5,18 sk: „...teljetek el a Szentlélekkel. Egymás közt énekeljeteek zsoltárt, himnuszt és szent énekeket. Énekeljeteek és ujjongjatok szívből az Úrnak”).

4.3.3. Krisztus egyetlen művének szolgálatában

A Szentlélek vétele sohasem öncél: rendeltetése az Isten uralmának még hátralévő beteljesülése. Lukács szerint tehát az apostolok úgy nyerik el a Szentlelket, mint „erőt a magasságból”, mely képesíti őket, hogy Jézusról az egész világon tanúságot tegyenek (Lk 24,48.49; ApCsel 1,8). Az Úr megjelenése előtti korban a Szentlélekkel való bármiféle töltekezés csak a bekövetkezőnek elővételezése lehet, és a jövőre utal (2 Kor 1,22; 5,5; Ef 1,14). Minden keresztyén képesítést és megbízatást kapott arra, hogy a Lélek neki juttatott adományának mér-

teke szerint Jézus üdvöt szerző művében az egyházon keresztül közreműködnek (vö. Ef 1,10; 12-16).

Ámde a Lélekkel való megajándékozottság semmiképpen sem szünteti meg egyéni mivoltunkat, és annak lehetőségét sem, hogy az ember vétkezzék. Továbbá, nagyon különbözőek maguk a „Lélek adományai”: az Isten „lehelete” által bennünk létesített hatások és képességek is (1 Kor 12,4 skk; Róm 12,3 k). Amiért is szükséges, hogy az egyes emberek megismerjék kegyelmi adományaik sajátosságát, és becsüljék a másikat, hogy egymásra tekintettel legyenek, beilleszkedjenek és alárendelni tudják magukat. A kegyelmi adományok különbözőségére való tekintettel Pál ezért kétszer is hozza a hasonlatot: az egyház olyan test, melynek több tagja van (1 Kor 12,12 k; Róm 12,4 k). Az összmunakában: hogy „Isten munkatársai” (1 Kor 3,9) vagyunk, mutatkozik meg az, hogy minden kegyelmi adomány szolgálatra adatik, nem pedig uralkodásra.

Ezen a ponton is érvényes, amit az Apostol követel: meg kell tagadnunk a Lélek ellen harcoló szenvedélyeket (Róm 8,13; vö. Róm 13,14), szüntelenül élnünk kell a keresztségben megalapozott közösségünket a megfeszített Úrral (Róm 6,12 skk). A lelki adomány fájdalmat is jelenthet (Karl Rahner szava), amikor a nekünk jutott adomány korlátozottsága szembekerül a másikénak korlátozottságával. Hogy az ebből adódó félreértések és ellentétek ne vezessenek elkeseredéshez, rezignációhoz, sőt viszályhoz és szakadásokhoz, ahhoz nagy türelemre van szükség, sokszor az elismerésről való lemondásra, főleg pedig mindenkinek állandóan fáradoznia kell, hogy megkapja a szeretet adományát (vö. 1 Kor 13,1 k). De mindig újra meg újra meg kell fontolni, hogy az egyház még „épülőfélben” van, Krisztus műve még befejezetlen, és tökéletlen is marad az Úr eljövetele napjáig. Valamilyen formában mindnyájunkat veszélyeztet a Gonosz hatalma, „e világnak istene” és szelleme (2 Kor 4,4), — Isten uralmának beteljesülése napjáig. A bizonyossággal bekövetkező Isten-uralom reménye semmiképpen se csábítson arra, hogy helytelenül értelmezett türelemmel, tétlenül várjuk a véget. A talentumokról szóló példabeszédben Urunk félreérthetetlenül óv az ilyen kényelmes és állítólag biztos úttól (Mt 25,14-30;

Lk 19,12-27). A figyelmeztetést: „Ne oltsátok ki a Lelket” (1 Tesz 5,19) olyan értelemben is kell vennünk, hogy se magunkban, se másokban ne fojtsuk el a Szentlélek indításait, nehogy ezáltal elmulasszuk a jót. Vajon nem volna-e ma a világ egészen más, ha a keresztények a múltban mind többet törődtek volna azzal, mire is ösztönzi őket Isten Lelke. A szentek cselekedeteiből megtanulhatjuk, hogy mit tudnának elérni egyes emberek, ha nem zárkóznának el a Szentlélek ezen, általában kényelmetlen, sürgető szava elől. Manapság ugyan sokat beszélünk az ember alkotó tevékenységéről. Vajon valójában jobban befogadjuk-e az alkotó munkára készítő Lelket, mint elődeink? Sajnos, sok olyasmi van, ami hátráltat ebben bennünket.

4.3.4. A Lélek megtapasztalásának valósága és ismertetőjelei

Az egyik tényező, ami sokakat hátráltat abban, hogy engedjék magukat Isten Lelkétől vezetettetni, az, hogy nehéz megkülönböztetni a Szentlélek által kapott indításokat és ösztönzéseket egyéb hatásoktól. A Szentírás kijelentései nem hagynak kétséget afelől, hogy az ősegyház meggyőződése volt: a Szentlélek behatása az emberi értelemre és akaratra megállapítható (vö. 2.2.1.). Manapság, amikor sok mindent lélektanilag tudunk vagy szeretnénk megmagyarázni, bizony nehezebb a Szentlélek hasonló megtapasztalásával számolnunk, mint a régebbi nemzedékeknek. De nincs elfogadható érv arra, hogy ennek a megtapasztalásnak a lehetőségét alapvetően kétségbe vonjuk, és képzelgésnek nyilvánítsunk minden ilyesfajta meggyőződést azoknál, akiket szólít az Isten Lelke. Ha minden erre vonatkozó kijelentést mitikus világnézetnek bélyegeznénk meg, akkor már egyáltalán lehetetlen volna szólunk az Istentől jövő kinyilatkoztatásról, sugalmazásról, az ő szaváról vagy üdvöztető működéséről. Mindenesetre, egészen más dolog az, hogy mindenütt, ahol a Szentlélek közvetlen működéséről esik szó, úgy történt-e valóban a dolog, ahogy leírták (vö. ehhez pl. Lukácsnál a különböző formulákat 2.2.3. és a 2.2.3. végén adott magyarázatot).

Ezenkívül azt tanítja a Szentírás — és ugyanígy később az egyház történelme is —, hogy azok sem tudják mindig és minden esetben bizonyossággal megítélni a Szentlélek ösztönzéseit, akiket tényleg eltölt az Isten Lelke. Különben a kereszténység már kezdet óta megmenekült volna sok tévúttól és szenvedéstől (viszályok, szakadások stb.). Többször nehéz fölismerni a Szentlélek indításait. Ennek oka legalább is részben az, hogy Isten Lelke nem az emberi erőkön és életfeltételeken kívül, hanem éppen ezekben működik. Hiszen másképpen nem is lehetne Őt egyáltalán észlelni. Ezért az általa előidézett hatások — külső megjelenésükre nézve — nem különböznek más hatásoktól. Így pl. könnyen összetéveszthető — lélektani szempontból — a Lélek hatása folytán fakadó öröm és elragadtatás külső megnyilatkozása más okból származó lelkesedéssel (vö. pl. pogány misztériumkultuszok stb.). Ezért nem szabad szubjektív élményekből hevességük és az átlagostól eltérő voltuk miatt minden további nélkül a Szentlélekre mint létesítő okra következtetnünk.

Az ősegyház biztos meggyőződése szerint — és ennek nyoma a Szentírásban megtalálható — végülis mi keresztények az Úr eljövetele előtti időben ki vagyunk téve a jónak látszata alatt jelentkező kísértéseknek, még ha el is töltött bennünket a Szentlélek (vö. az Úr Jézus megkísértetéséről szóló leírásokat, Mt 4,1-11; Lk 4,1-13; és: „Ez nem csoda, hiszen a sátán is a világosság angyalának tettei magát” 2 Kor 11,14). Mindez lelki élmény formájában is megtörténhetik. Miként az Ószövetségben (pl. 1 Sám 16,14) vagy a qumráni közösségben (pl. 1 QS 3,13 k), úgy a kereszténységben is közzismert ezért „a szellemek megkülönböztetése” (1 Tesz 5,20: „vizsgáljátok meg mindent”; vö. 1 Jn 4,1-2; 1 Kor 12,1-3. Újabban vita tárgya, hogy az 1 Kor 12,10-ben említett lelki adomány ugyanezt jelenti-e, vagy pedig prófétai mondasokat magyarázni tudó képességet).

Az újszövetségi levelek szerint a lelkek megkülönböztetésének egyik ismertetőjele kifejezetten a Jézus Krisztusban, az emberré lett és föltámadott Isten Fiában való hit (1 Kor 12,3; 1 Jn 4,2 b). Ez nyilván nem csupán szóval elmondott hitvallást akart jelenteni, hanem a Megfeszítettnek a mindennapunk életvitelével való elismerését

(vö. 2.2.1.). Teljesen megfelel tehát az Újszövetségnek, hogy Loyolai Ignác „lelkigyakorlatainak” résztvevőjét Jézus életének szemlélésére vezeti, amint azt az evangéliumok hirdetik. Ha figyelmesen szemléljük és követjük a Názáreti Jézust, akkor majd figyelmesebben fogjuk föl szívünk indításait, jobban meg tudjuk ítélni azokat, és majd hagyjuk magunkat az önmagát így módon kinyilvánító Lélek által megtisztítani, és nagyobb odaadásra bátorítani. Éppen erre az ismertetőjelre való hivatkozás teszi egyébként nyilvánvalóvá, hogy az Újszövetség számára mennyire Jézus Krisztus Lelke az egyházban működő Lélek.

Jézus Krisztus megvallását mint ismertetőjelet fogható valóságban állítja eléink Pál, amikor a „test cselekedeteivel” szembeállítja a „Lélek gyümölcseit”: „szeretet, öröm, békesség, türelem, kedvesség, jóság, hűség, szelídség, önmegtartóztatás” (Gal 5,22-23). Aki vallomást tesz Jézus Krisztus mellett, őt mint Urat elismeri, és többé már nem önmagát keresi, képes lesz az itt felsorolt erények elsajátítására, és ezek között első a szeretet — a másokért való önzetlen lét (vö. Kol 3,12-14). Átala a léleknek öröm és béke jut osztályrészül, mely megóv az elkeseredéstől és elkedvetlenedéstől, bátorít, hogy elfogadjuk Istenbe vetett hittel az életet, és közreműködünk az Úr művének megvalósításán, Krisztus eljövetelének reményében, minden gyöngeségünk dacára. (Vö. Fil 4,7: „Isten békéje, amely minden értelmet meghalad, megőrzi szívetekeket és értelmeteket a Krisztus Jézussal való közösségben”.) Pál felsorolja a „Lélek gyümölcseit”. Ezek rokonságban vannak azzal, amit a keresztény lelkiség történetében „vigasztalásnak” neveznek, és amit úgy értékelnek, mint a Lélek működésének fontos ismertetőjegyét. Vajon nem kellene-e többször is tudatára ébrednünk annak, hogy ez a „vigasztalás” a „Paraklétosz”-tól származik?

Az Újszövetség szerint van egy valódi adottságunk a lelki tapasztalás megítélésére (vö. pl. 1 Kor 2,12-16). Az Isten Lelke által egészen betöltött — teljes értelemben „lelki” — ember érzéket nyer mindahhoz, ami Isten Lelkétől származik, és képes felismerni azt, ami a Lélekből való részesedéssel összefüggésben van. Részben magunk is hozzájárulhatunk ahhoz, hogy megkapjuk, illet-

ve növeljük ezt a karizmát, amennyiben azon vagyunk, hogy mint „lelkiek”, valóban „lelki” módon éljünk (vö. Gal 5,25; Róm 8,4). Ez aszkézist követel tőlünk (vö. 1 Kor 9,24-27), követeli, hogy levessük a sötétség tetteit (vagyis az önzést, vö. Róm 13,12-14), és átalakuljunk gondolkodásunk megújulása által (Róm 12,2; vö., 2 Kor 3,18). Csak az képes megkülönböztetni, hogy „mi az Isten akarata, mi a helyes, mi a kedves előtte, és mi a tökéletes” (Róm 12,2; vö. Fil 1,10; Ef 5,10), aki így módon megtisztul, és tartózkodik attól, hogy ehhez az éonhoz, a korszellemhez hasonuljon. Hogy mennyire fontos kel-
lék a belső megújulás és megtérés ahhoz, hogy a jót föl tudjuk ismerni, azt ma jól ki tudják mutatni a lélektan és a keleti meditációformákat ismertető fejtegetések. Tanításuk szerint ugyanis ítéleteinket erősen befolyásolja bennünk az „Átlag-Én” (super ego), közben pedig saját „Én”-ünk messze van „Önmagunk”-tól, és erre legtöbbször csak kitartó elmélkedés útján figyelünk föl. A lelkiismerettel mint adottsággal és annak fejlettségével rokon az az adományunk, hogy — Isten Lelkétől eltöltve — képesek vagyunk fölfogni a Szentlélek ösztönzéseit. Pál hasonló megfogalmazásokkal él, amikor arról ír, hogy a pogánynak a törvényszabta cselekedet a szívébe van írva (Róm 2,15), és amikor Jer 31,31 és Ez 36,26-ra utalva az élő Istennek szívünkbe írt Lelkéről szól (2 Kor 3,3). Amint a lelkiismeret képzése és alakítása lehetséges, éppúgy növelhető az a képesség is, amellyel a Szentlélek indításait vesszük észre. Nem könnyű meghatározni a „lelkiismeret” és Isten e szívbe írott Lelkének, az új szívnek (Ez 36,26) viszonyát; mégis, mindkettőre érvényes, hogy a ránk vonatkozó parancsot illetve az Isten Lelke sugallatát (nemcsak parancsként adott ösztönzését) csak akkor tudjuk egyértelműen fölismerni, ha azt akaratunkkal átöleljük. (Vö. Jn 7,17: „Aki készen van rá, hogy teljesítse az Atya akaratát, meggyőződhet róla, vajon Istentől való-e ez a tanítás...”)

A szellemek megkülönböztetésére nézve fontos még Pál apostolnak figyelmeztetése, a karizmákról szóló fejtegetéseinek elején, Róm 12,3: „A nekem adott kegyelem segítségével azt mondom mindegyiteknek: Senki ne becsülje magát a kelleténél többre, hanem józanul gondolkodjatok, mindenki az Istentől neki juttatott hit mérté-

ke szerint”. Pál itt a karizmatikusokat józanságra (szóforoszüné) inti. Hogyan kell ezt érteni? A továbbiakban értésünkre adja: „Éljetek egyetértésben. Ne legyetek fennhéjázók, hanem alkalmazkodjatok az egyszerű emberekhez. Ne legyetek magatokkal eltelve” (Róm 12, 16). Ez a félre nem érthető figyelmeztetés az alázatosságra (vö. Fil 2,3) — olyan erényre, amelyet a múltban félreértettek, és ezért kevésre becsülünk — feltételezi, hogy az Isten Lelke által megragadott embert veszély fenyegeti. És ez a veszély az, hogy feltétlenül érvényesnek tekinti saját elgondolását, és tévedhetetlennek tartja a maga ítéletét. Aki azonban tisztában van ezzel a veszéllyel, az óvakodni fog lélektapasztalatának magabiztos elbírálásától, és alázatosan kitudakolja mások — és ide tartozik az egész egyház — ítéletét. Saját lelki adományát nézze az egyéb rendkívüli adományokkal való összefügésben (vö. Ef 4,7 k), és tekintse egynek a sok lelki adomány közül, hogy így „a Lélek egységét megőrizze” (Ef 4,3).

4.3.5. „Törekedjete a lelki adományokra” — „Vizsgáljatok meg mindent”

Jól meggondolandóak a „szellemek megkülönböztetésére” vonatkozó szentírási kijelentések, kiváltképp az utoljára idézett, józanságra felhívó intelem. Ezek egyrészt mutatják, mennyire indokolt a tartózkodás a Szentlélek megtapasztalására való elsietett hivatkozással szemben, főleg akkor, amikor az ilyesmi külső jelenségekre vonatkozik, és az Egyház egységét fenyegeti. Másrészt azonban ugyanezek a szent szövegek arra tanítanak, hogy a Szentlélek ajándékai és képesítései milyen fontosak az újszövetségi gyülekezet és minden egyes ember számára, és hogy milyen helyet kell biztosítanunk életünkben a Lélek sugallatainak. A „törekedjete a lelki adományokra” és a „vizsgáljatok meg mindent” azon okból került egymás mellé, hogy mi Urunk eljövetele előtti időben mindig csak a jövőendő „fogalójaként” kapjuk meg a Lelket.

Az első keresztény századokban az egyházatyák fölkapták Philon egy kifejezését: *sobria ebrietas* (józan ittas-

ság). Ezzel kívánták a keresztény lélek-ittasságot — főleg a misztikus élményeket — a pogány kultuszoknál előforduló és külsőleg hasonló jelenségektől megkülönböztetni. Szabad, némileg módosított értelemben, ezt a kifejezést ma minden Isten Lelkétől adományozott lelkesültségre vonatkoztatnunk, és a keresztények lelkiállapotának megjelölésére idéznünk. Hiszen sokak szerint az, aki átengedi magát az Isten Lelkének, hogy lelkesítse hitre, reményre, szeretetre, és aki merészel akkor is énekelni, ha jogtalanságot szenved, ha fájdalom éri, vagy a halál fenyegeti, és tud hálát mondani az életért — az szinte valósággal ittas. Ugyanakkor azonban az ilyen keresztény — szemmel tartva a tévedés veszélyét, egzisztenciája fenyegetettségét és üdvössége ideiglenességét, — tudja azt, hogy önmagára és másokra való tekintettel mennyire fontos józanul megvizsgálnia lelkesültségét.

„Baalsem, Hajin Mózes rabbi beszéli el: Nagypámtól hallottam: egy hegedűs egyszer oly édesen muzsikált, hogy táncra perdült mindenki, aki csak hallotta, s akihez csak eljutott a hegedűs zenéje, körtáncra fogódzott össze. Arra ment éppen akkor egy süket, aki semmit sem érzékelt a muzsikából, és úgy tűnt föl neki az, amit látott, mint bolondok kergetődzése, minden józan ész és ízlés nélkül.”

Kasszidi elbeszélés

„Uram, tudjuk, és meg is érezzük, hogy mindeütt Te vagy körülöttünk. De mintha hályog borulna szemünkre. Ragyogtasd föl mindenünnen a Te egyetemes arcodat: *illumina vultum tuum super nos*: áraszd ránk arcod ragyogását. Ragyogásod vágjon le mélyre, bevilágítva legbensőnket, azokat a sűrű sötétségeket is, amelyeknek ölén mozgunk. *Sit splendor nostri super nos*: Urunk fénye legyen rajtunk. S ezért küldd el nekünk Lelkedet, *Spiritus principalis*, a mindent megalapozó Lelket, akinek lángoló munkája egyedül kezdheti el és fejezheti is be azt a nagy Metamorfózist, amelyre visszavezethető minden belső tökéletesség, és ami után eped Teremtett Világod: *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur et RENOVABIS FACIEM TERRAE* — áraszd ki Lelkedet, és fölfrissül a teremtés, és MEGÚJÍTOD A FÖLD SZÍNÉT.”

P. Teilhard de Chardin

Kasszidi elbeszélés: Buber, M: Schriften zum Chassidismus, Werke 3, München 1963, 169.

Teilhard de Chardin, P.: Benne élünk. (Az Isteni Miliő) Bécs, 1967, 123-124.

II. Rész

Walter Kasper

Az egyház — a Lélek szentsége

Előszó

Végre egy teológus *W. Kasper* professzor személyében, aki bátran és józanul modern. Joggal beszélünk a Szentlélekről — mondja — mint az elfelejtett Lélekről, bár mindig készen vagyunk segítségül hívni őt, amikor valamilyen magatartásunk megindokolására hirtelen más megoldás nem mutatkozik. Egyháztudatunkban Jézus Krisztus szerepel mint új és végleges törvényhozó, és nem gondolunk rá, hogy a Lélek magának Jézus Krisztusnak köztünk és bennünk jelenlévő valósága. Az egyházzal alkotott fölfogásunkban a hivatali és intézményi elemek jutottak túlsúlyba és kerültek előtérbe: a Lélek lendületét hordozó karizmatikus szabadságot idejében megkötöttük.

Így nagyon is érthető, hogy az összes rajongók, akik az egyoldalúan Krisztus felől értelmezett egyházfogalmat nem tudták elfogadni, az egyházon kívül és vele szembenállva sorakoztak föl, és követelve keresték a Lélek szabadságát.

Az egyház mint a Lélek szentsége, mindvégig megvalósulás marad, és éppen ezáltal mentesül a megmerevedés veszélyétől. Sokan nem értették meg, mások elfelejtették az ökumenizmusról szóló zsinati határozatot, amelyben a hivatalos egyház ünnepélyesen tudomásul vette, hogy a Lélek az ő templomajtóin kívül is fúj, akkor és ahogyan akar. Meg kell értenünk, hogy a Lélekbe vetett bizalom a kérdések és az ellentmondások kockázatát is jelenti. Nem rendelkezhetünk kényünk-kedvünk szerint a Lélek világa fölött, és döntéseinek hátterét a Lélek nem köteles a mi belátásunk szerint ésszerűsíteni.

W. Kasper megmarad a józan egyháziasságnál, aki a tőle nagyrabecsüléssel emlegetett *J. A. Möhler* nyomán középutat keres és talál: nem kíván megrekedni a szélsőséges egyénieskedésben, és nem akar belefulladásba a központosításba: „Minden csak mindnyájan lehetünk, és mindenki egysége alkothatja az egészet.”

A KIADÓ

Az Apostolok Cselekedetei szerint Pál Efezusban néhány tanítványra talált, és megkérdezte tőlük: „Mekkaptátok-e a Szentlelket megtérétek után? — Még csak azt sem hallottuk, felelték azok, hogy van-e Szentlélek” (ApCsel 19,2). A mai keresztények bizonyára azt mondanák: „Bár hallottunk a Szentlélekről hittanórán, a bérnálási oktatásban és a pünkösdi prédikációban, de nem éreztünk meg belőle semmit”. Talán még hozzáfűznék: „Pünkösdot és bérnálást kivéve mindig akkor esik szó a Szentlélekről, amikor valamilyen egyházi magatartás indokolására más megokolás nem elegendő; ilyenkor a Szentlélek vezetésére és segítségére hivatkoznak”.

Az egyházi élet átlagos eseteit tekintve pedig érvényes az a megjegyzés, amelyet J.A. Möhler, korának deista felvilágosodási teológiáját bírálva mondott: „Isten megteremtette a hierarchiát, s ezzel már az idők végéig bősebben mintsem elegendő, gondoskodott az egyháztól”.¹

I. Az elfelejtett Lélek a teológiában és egyházban

Az átlagos egyházi és teológiai tudatban nem játszik kimagasló szerepet a Szentlélek. Jézus Krisztusról mint az egyház alapítójáról és fejéről beszélnek, s őhöz igazodva igyekeznek szabályozni az egyház életét és tanítását. Ez történhet konzervatív apologetikai módszerrel, midőn mindent Krisztusra alapoznak, ami az egyházban van. De történhet haladóbb módon is, amikor Jézusból és az ő működéséből kiindulva kritizálják az egyházat. Mindkettő a rabbinizmus egy fajtája, mert mindkét esetben Jézus Krisztus az új és végleges törvényhozó, az ő törvényéhez kell az egyháznak igazodnia. Mindkét esetben kevés hely marad a szellemi szabadság számára az egyházban. Elfelejtik azt, amit még Aquinói Szent Tamás tanult az újszövetségi Szentírásból, hogy tudniillik az Újszövetség törvénye nem más, mint gratia Spiritus sancti², hogy tehát maga a Lélek Jézus Krisztus jelenlévő valósága. Így tanítja ezt az Apostoli Hitvallás is, mely a harmadik cikkelyében, a Szentlélekről tett hitvallás keretében szól az egyházzól és szentségeiről. Az egyházat tehát a Lélek funkciójának, helyesebben szentségének tartja.³ Mi ezzel szemben a Lelket sokszor mint az egyház funkcióját s funkcionáriusát, és annak mintegy ideológiai biztosítékát látjuk. Még a II. Vatikáni zsinat szövegeivel kapcsolatosan is némely nem katolikus megfigyelő szemrehányást tett az ilyen krisztomonizmus miatt. Különösen orthodox teológusok kritizálták a pneumatikus dimenziók messzemenő kiesését a Zsinat egyháztanából, és úgy látták, hogy ez az oka az egyházzól szóló konstitúcióban a hivatalok és egyéb intézményes elemek túlhangsúlyozásának. Y. Congar és sokan mások kimutatták, hogy ez a szemrehányás ilyen élesen nem helytálló.⁴ A kellemetlen érzés mégis megmarad. Ebben, mint sok más kérdésben is bebizonyosodik, hogy az utolsó Zsinat szövegei némely szempontból inkább csak indítást, mint kész feleletet adnak.

Érdekes volna a Lélek elfelejtésének okait egyenként megkeresni. Sajnos sokkal kevesebbet kutattak a pneumatológia, mint a krisztológia történetének a terén.

Ezért itt meg kell elégednünk két töredékes adattal. A fanatikus rajongókkal korán beálló vita nyilván döntő szerepet játszik a Lélek elfelejtésében. E. Käsemann⁵ szerint nem szabad Pál apostol leveleit tisztán zsidóellenesnek s ezzel együtt törvényellenesnek értelmeznünk. Az is nyilvánvaló, hogy Pálnak meg kellett küzdenie a korakeresztény rajongókkal. Voltak ugyanis emberek, akik azt hitték, hogy nekik már nincs is szükségük arra a hitvallásra, amellyel a közösség megvallja, hogy Jézus az Úr, valamint arra a lekötöttségre, amelyet az egyház fegyelme jelent, mivel ők már annyira el vannak telve a Szentlélekkel. Úgy látszik, az volt a jelszavuk: „Nekem minden megengedett!” (1Kor 6,12; 10,23). Pál nagyra tudta becsülni a karizmatikus szabadságot, de a szenzációs elragadtatásokat, a szubjektív élményeket és a személyi szabadság fitogtatását mégsem tartotta a Szentlélek ismertetőjeleinek. Ő már „objektív” ismertetőjeleket állít előtérbe: Krisztus megvallását és a keresztény szolgálatot a közösség felépítésére (1Kor 12,3k). Később már nem sikerült tartani ezt a tartalmas feszültséget a legalizmus és az entuziazmus között. Az egyháztörténelem nagy szentjei mindig újra a karizmatikus elemeket képviselték. A régi egyházban a monistákkal, donatistákkal és a középkori rajongók különböző mozgalmával folytatott vitákban viszont egyre jobban az egyház intézményéhez kapcsolták a Lelket: úgyszólván egyháziilag megszeliidítették. A túlerőben lévő hierarchikus szerkezet nagyon is elnyomta az egyház karizmatikus dimenzióját, azaz a hierarchikusan megszerkesztett egyház lelkének tekintették a Szentlelket. A karizmák — így szól a szokásos hitvédelmi magyarázat — csak az egyház kezdeti idejéhez tartoznak.

A Lélek nagymérvű elfelejtésének másik indítóoka a szentháromságtan, különösen a nyugati egyház szentháromságtanának kibontakozásában rejlik.⁶ E kibontakozást lehetetlen ehelyütt még megközelítőleg is kifejtenünk és méltatnunk. Véleményem szerint a teológia egyik legnagyobb teljesítménye jut kifejezésre, mely mögött teljes egészében a Szentírás áll. De a dogma és teológia történetében sincs nyereség megfelelő veszteség nélkül. Mindenekelőtt a latin, különösen Szent Ágoston szellemében megfogalmazott szentháromságtan, a

Szentírástól eltérően, nem az Atyának — Jézus Krisztuson keresztül a Szentlélekben való — üdvtörténeti működéséből indul ki, hanem sokkal inkább az egy isteni Lényből, akit aztán úgy értelmeztek, hogy önmagában háromságos. Az eredeti üdvtörténeti doxológiát: „Dicsőség az Atyának a Fiú által a Szentlélekben”, kicserélték az inkább dogmatikus doxológiával: „Dicsőség az Atyának és a Fiúnak és a Szentléleknek”⁷. E megváltozott perspektíva következménye az volt, hogy Isten kifele történő működését mindhárom isteni Személynek tulajdonították, és figyelmen kívül hagyták sajátos üdvtörténeti szerepüket. Így a legtöbb teológus, néhány kivételével (Petavius, Thomassin, Passaglia, Scheeben, Schauf, Volk) nem mert arról beszélni, hogy a Szentlélek személyesen a hívőkben lakik, noha ezt a Szentírás félreérthetetlenül bizonyítja.⁸ Ezzel aztán történelmileg nem volt többé se helye, se szerepe a Léleknek. A Szentlélekről szóló tanítás így csupán a jámborsági irodalomban „tengődött” tovább, gyakorlatilag azonban felszívódott az általános szentháromságtanba, s ezért nem gyakorolt semmi hatást a keresztény tudatra.⁹

Mindkét tény arra vezetett, hogy az egyházat egyoldalúan krisztológikusan értelmezték, mint Jézus Krisztus intézményét és megjelenítését. A rajongók jogosan törekedtek a Lélek szabadságára — a Lélek ott fúj, ahol akar — ennek azonban az egyházon kívül kellett érvényre jutnia. Bekövetkezett a Lélek szekularizációja, mely súlyos következményekkel járt.

Ezt az átmenetet mindenekelőtt a XII-XIII. században Joachim di Fiore esete világítja meg.¹⁰ Az egyoldalú metafizikai szentháromságtannal ellentétben kifejlesztette a szélsőséges történelmi szentháromságtant, és azt jövendölte, hogy a Fiú korszakát, azaz a hierarchikus egyház korszakát felváltja a harmadik, a Lélek korszaka. Ezt a tant a teológusok azon indokolással utasították vissza, hogy Jézus Krisztuson túlmenő üdvtörténeti haladás nem lehetséges. Ez a kétségtelenül helyes érv azonban háttérbe szorította Joachim jogos óhaját is. Hiszen az egyháznak mindig újra kell megtennie a lépést, hogy a betűtől és csupán intézményi építménytől a Lélekhez igazodik. Mivel ezt a jogos törekvést nem vették figyelembe, az egyház egyre jobban megőrző hatalommá fej-

lődött. A jövő reménye úgyszólván kivándorolt az egyházból. Így történt, hogy a joachitizmus az egyházon kívül fejtette ki hatását, s ott lett alapjává a haladásba vett hitnek, és az evilági, Krisztustól és az ő egyházától független messianizmusnak. Mindenképpen megtalálhatóak a szálak, Joachim di Fiorétól a württembergi pietizmuson és a német idealizmuson át egészen a korunkban megvalósult osztélynélküli társadalmakig, amelyek az intézményes egyházaktól élesen elkülönülve, saját ideológiájuk szerint hirdetik a haladást és a jövőt.

Így túlzás nélkül mondhatjuk: a pneumatológia nemcsak egyházi probléma, s legkevésbé csak a lelkeséggel kapcsolatban merül fel. Csak a megújított pneumatológia keretén belül lehetséges nemcsak az egyház megújodása, hanem a világ teológiájának megújulása is, s minden alapos párbeszéd az újkori ideológiákkal és utópiákkal.

Most jövőnk csak igazán zavarba a tételünkkel. A Lélekről ugyanis nemcsak az egyház tanában és gyakorlatában feledkeznek meg, hanem a társadalomban és a modern tudományban, még az úgynevezett szellemtudományokban is. Ide számíthatjuk az egyetemek szakterületei és fakultásai keretében található teológiát is. E tudományok egész jelenlegi zűrzavara felszínre kerül, ha feltesszük a kérdést: mi a szellem? Az lesz a benyomásunk, hogy a szellem megértésének elvilágiasítása végeredményben annak megszüntetéséhez vezetett.

A szellemtudományok keletkezésük óta „szellemtörténetileg”, tehát történelmileg és régészetileg nyomozták a szellemet, s ez szolgált messzemenőleg segítségükre. A teológiában ugyanez a helyzet. Ahogyan Jézus idejében, a zsidók számára az utolsó prófétával kialudt a szellem, ugyanez történt egy igazi újszolasztikus számára Aquinói Szent Tamás halálával: ezért a teológiát már csak az Aquinói „szellemében” lehetett folytatni. A mai haladó teológia némely formája csak annyiban különbözik ettől, hogy már az újszövetségi kánon kialakításának befejeztével — ha ugyan nem Szent Pál halálával, sőt már Jézus halálával — jelölték meg a szellem elhalásának időpontját. Nem csoda, hogy az a veszély fenyegette a teológiát, hogy élettelen tudományos anyag lélektelen gyűjteménye lesz. Ezért a mítosztalanítás által

próbálták meg a felgyülemlett anyagot valamelyest megszabadítani a fölöslegtől, s így akarták aztán az egzisztenciális vagy politikai értelmezés által ismét életre kelteni. Amint ismeretes azonban, vita támadt, hogy ez az új élet a Szentlélektől való-e, vagy nem inkább a tudósok tulajdon lelke jelentkezik-e benne?

A szekularizáló beszéd a szellemről nemcsak kétértelmű, hanem egyre érthetlenebb is lett. „A szellem — írja Karl Gutzkow 1850-ben megjelent *Der Ritter vom Geiste* c. korszakregényében — egy kaméleon vagy az ókor egy törekeny hala, mely megcsípve és megkínózva száz színben játszott.”¹¹ Ezekben a szavakban kifejezésre jut mindaz a zűrzavar, bizonytalanság és kudarc, mely máig uralkodik, mióta a szellem utolsó nagy korszaka véget ért: a német klasszicizmusban, a romantikában s a német idealizmus filozófiájában ugyanis a szellem még uralkodó alapfogalom volt. A szellem volt akkor — így írhatjuk körül — az értelmet adó, egyesítő és hordozó egész a jelenségek sokféleségében. Hegel, Goethe és Schleiermacher halála után ez a korszak hirtelen összeomlott. A szellem idealisztikus értelmezése azóta tág teret adott a materialista és evolúciós értelmezésnek. Eszerint a valóságot immár nem a szellem megjelenésének, hanem megfordítva, a szellemet az anyag másodlagos kísérőjelenségének tekintik, például ha úgy fogják föl a szellemet, mint a gazdasági társadalmi folyamat felépítményét, vagy mint a vágyakkal teli embernek pótlékát és szublimációját. Mindamellettt itt még szó van a szellemről. Ahol azonban pozitivista, úgynevezett egzakt tudományos értelmezés jut uralomra, ott megkövetelik, hogy a „szellem” fogalmát teljesen feladják, mivel olyan sokféle jelentése van, lehetetlen tehát pontosan meghatározni, vagyis „kaméleon természetű.”¹²

Legújabbban mintha egy átalakulás indulna el. Erre utal az új Lélek- ill. pünkösdi mozgalom hirtelen feltörése, mely az amerikai egyetemekről az utóbbi években az egész világon ugrásszerűen elterjedt. Meglehet, hogy ebben több minden csak átmeneti divat és áramlat. A meditációs mozgalmak mindazzal együtt, amit új bensőségességeknek neveznek, arra mutatnak, hogy az emberi lét értelmének keresésében átfogóbb, új tájékozódásra van szükség, miután a haladásra és a fejlődési mutatókra

alapozott gondolkodás csődöt mondott. Mindez arra vezetett, hogy a növekvő szekularizációról és a vallás elhatalmasáról szóló tant, — melyet részben még a teológia is el-sajátított — főleg az amerikai vallásszociológiában a val-lás fennmaradásának tétele (persistence of religion) vál-totta fel.¹³ Jellemző H. Cox irányzatának megváltozása: a 60-as években a „The Secular City” (Város Isten nél-kül)¹⁴ c. könyvével a szekularizálás teológiájának előhar-cosa volt; legújabb könyvében viszont: „The Seduction of the Spirit” (A Lélek csábításai)¹⁵, véleményem szerint éppoly szélsőségesen a „nép vallását” ill. a „népval-lást” és annak eleven lelkét hangsúlyozza.

Bármiképpen is akarnánk mindezt egyenként értékel-ni, ezek a mozgalmak mind az eltudományosított civili-zációkban, mind az egyházakban és a teológiában a va-lóságnak és az embernek hosszú idő óta elfeledett és be-temetett távlataira és méreteire mutatnak. Újból viták középpontjába került a Lélek témája. A pneumatológia megújulása jelenleg a teológia legfontosabb feladatai közé tarthatna. Egyedül a pneumatológia segítségével tud az egyház teológiailag szakszerűen a jelen nagy problémáival kapcsolatba lépni, s csak a pneumatológia útján valósítható meg az egyház igazi megújulása és nagyobb egysége. Ezért a probléma fölvetése után, a kö-vetkezőkben tegyünk néhány lépést a megújított pneu-matológia irányába. Eljárásunk a következő: először megnézzük, mi a helye életünkben („Sitz im Leben”) a Lélekről szóló beszédnek és megkérdézzük: mi a Lélek? Csak ilyen háttérrel tehetünk érthetővé néhány töredé-kes megjegyzést az újszövetségi pneumatológiáról és an-nak dogmatikus továbbfolytatásáról.

II. A Lélek teológiájának elemei

A régi szótárak szerint a „szellem” szó ma is használt jelentése: „lehelet”, „fuvallat”. (A német nyelvben: „Geist”. Az újabb kutatások földerítették e szó germán ill. indogermán jelentését. Eszerint a szellem ilyesmit je-lent: élénk, mozgalmas, felindult, megdöbbent, meg-i-jedt, sodrából kijött.) Magán kívül van az, „ami már nem áll fenn bizonyos határokon belül, ami azon túlra

kerül át, lesz kimozdítva.” A szellem lényege tehát az „Ent-setzen”: elmozdulás, kimozdulás. A szellem eksztatikus természetű: „kihoz a már megszokottból, rögzítettből, határoltból, elfogódottságból, rabságból, a meghatározottságból, megszabadít mindettől, s magán kívülre hajtja azt, ami be van zárva, ami csak önmagában él, magában be-fejezett, tehát véges.”¹⁷ A szellem eksztatikus lényegén nem rendkívüli jelenségeket értünk, hanem eksztázist, a szabadság hordozóit, távlatait és lényegét. Mert szabadság csak abban az esetben lehetséges, ha az ember nem illeszkedik bele egyszerűen környező világába, hanem minden fennálló dolgon túlhalad. A szellem tehát éppen e meghatározhatatlanságban az emberi méltóság és szabadság foglalatja. Ahol a lelki szabadságnak meghatározhatatlanul eksztatikus lényegét már nem veszik komolyan, ott az történik, amit F. Nietzsche mint az „utolsó embert” ír le: „Nézzétek! Megmutatom nektek az utolsó embert. Mi a szeretet? Mi a Teremtés? Mi a vágy? Mi a csillag? — kérdezi az utolsó ember és hunyorgat. A Föld akkor kicsi lesz, és rajta ugrrál az utolsó ember, aki mindent kisszerűvé tesz. Még dolgoznak, mert a munka szórakozás. De gondoskodnak róla, hogy a szórakozást komolyan ne vegyék... Ki akar még uralkodni? Ki akar még engedelmeskedni? Mindkettő túlságosan fáradtságos. Nincs pásztor és itt a nyáj! Mindenki ugyanazt akarja, mindenki egyforma: aki másképp érez, az önkéntesen az örültek házába megy...”¹⁸

A szellem önmagán túlra mutató jellege adja emberméltóságunkat. Viszont a szellem eddigiekben nyújtott értelmezése még nyitott és többféleképp értelmezhető. Lehet idealisztikusan magyarázni, mint a klasszikus metafizikában: a szellem eszerint önálló hatalom és autonóm valóság, mely a görögök szerint „felülről”, „kívülről”, „az ajtón keresztül” (thyrathen)¹⁹ tör be az anyag világába, és ott rendelkezik s vezet. De lehetséges — a szó tágabb értelmében vett — materialista értelmezés is, mely az anyag biológiai evolúciós vagy dialektikus megértéséből indul ki, és a lelket mint az anyag másodlagos kísérőjelenségét, ill. mint annak evolúciójában levő betöltetlen helyét értelmezi.²⁰ A keresztény értelmezés ezeknek egyikével sem azonos. A Biblia számára az anyag és a lélek filozófiai megkülönböztetése másodran-

gú jelentőségű. A Biblia az anyagot és a lelket a teremtés egyetlen fogalmában foglalja össze, és együttesen állítja szembe Istennel mint a Teremtővel.

A Biblia meggyőződése, hogy az eksztázis, és ezzel az ember szabadsága csak az Isten végtelen hatalmában és létének teljességében való részesedés által lehetséges.²¹ Az emberi szellem is, melyet az idealista filozófia annyira dicsér, a Biblia számára csak gyenge, tehetetlen „test”. Ez az állásfoglalás bizonyos fokig teljesen érthetőnek bizonyul. Ha ugyanis a lét alapja nem a semmi, és a teljesség forrása nem az üresség, akkor önmagunk transzcendenciájának megvalósulása csak az abszolút lét-teljesség erejéből gondolható el. Ezért a Biblia számára nem az anyag és a szellem dialektikája, hanem az Isten és világ közti párbeszéd a végső és mindent átfogó horizont.

Ilyen meggondolásokból kiindulva legalább közelítőleg megérthetjük, hogy mire gondol az Írás, midőn „lélek”-ről beszél.²² A „Lélek” az Írás számára elsődlegesen nem antropológiai, hanem teológiai fogalom. A Lélek Isten teremtő és történelmi hatalmát jelenti. Mintegy Isten éltető Lehelete, mely kezdet óta működik a Teremtésben, mindent teremt, fenntart, elrendez, kormányoz és életre kelt. A Lélek lebegett kezdetben a vizek fölött (Ter 1,2). A természetben és a történelemben mindenütt az Isten Leleke működik, különösen ott, ahol a természet és a történelem önmagát túlszárnyalni igyekszik, ahol valami új keletkezik. Leleke által Isten egyeseket, mint például a bírákat, rendkívüli tettekre indít és képesít: Leleke beszél a próféták által. Mindenekelőtt a várt Messiásra és Isten szolgájára érvényes, hogy a Lélek teljesértékű hordozója (Iz 11,2; 42,1). A végső időkre várják a Lélek általános kiárasztását (Jo 3,1). A Lélek új életre támasztja a népet (Ez 37,1-14), és új szívet teremt neki (Ez 11,19; 18,31; 36,27). A Lélek tehát az új teremtés hatalma. A sóvárgással eltelt, tárt karokkal váró természet általa jut el céljához, Isten fiai szabadságának országába (Róm 8,19k).

Az Újszövetség hirdeti, hogy a szabadságnak ez az országa Jézus Krisztussal kezdődik. Ő mindenekelőtt a Lélek erejében működik (Lk 4,14.18). Azonban az Újszövetség szerint ő nemcsak különös módon hordozója a Lé-

leknek: ezen túlmenően a Lélektől fogantatott és teremtetett (Lk 1,35; Mt 1,18.20). A keresztségben a Lélek vezeti be messiási hivatalába (Mk 1,10 párh.), a kereszten a Lélek erejében adja magát áldozatul Istennek (Zsid 9,14); s végül a Lélek ereje által támad fel (Róm 1,4; 8,11); ezáltal lesz ő maga „éltető Lélekké” (1Kor 15,45).

Jézus „sokakért” engedelmesen átadta magát az Atyának, és ebben az önátadásban éri el célját Isten újjáteremtő ereje, mely töredékesen és ismeretlenül ott működik mindenütt a történelemben. Jézus a Lélekben az új teremtés valósága, a Lélekben ő az új Ádám, aki teljesen nyitva van Isten és az emberek számára. Ebben a kettős nyitottságban Jézus az Isten befogadására felnyílt üres üreg, tisztán és kizárólag a Fiában önmagát nekünk ajándékozó isteni szeretet létformája. Mivel kezdettől fogva egészen a Lélektől van, azért (Lk 1,35) Isten Fia. Jézus telítettsége Lélekkel: ez nemcsak — ahogy az skolasztikus teológia állítja — következménye Isten Fia megtestesülésének, hanem előfeltétele is. A Lélek Jézus Krisztusban, meg nem ismétlődő módon, közvetítő Isten és ember között. A „fentről” és a „lentől” induló krisztológiának gyakran túlértékelt alternatívája — ilyen pneuma-krisztológia keretében érvényét veszti.²³

Ha Jézus istenfiúságát pneumatológiai szempontból nézzük, akkor mint egyedülálló esemény jelenik meg, de ugyanakkor egyetemes távlatokkal. Istenfiúsága az idő eszkatológikus teljessége. Jézus Krisztus a Lélek által és a Lélekben a concretum universale, a világ üdvösségének hatékony és végérvényesen beteljesített jele. A Lélek további működése során Jézus Krisztus valósága válik egyetemessé, ill. minden más valóság benne egyesül. A Lélek, mint Krisztus Lelke (Róm 8,9; Gal 4,6; Fil 1,19) a felmagasztalt Krisztus jelenlévő valósága, illetve kisugárzó ereje (2Kor 3,17). A Lélek alakít Jézus Krisztushoz hasonlóvá, s a Lélek által járulhatunk az Atyához (Gal 4,6; Róm 8,16k). A Lélek által teljesül be emberi lényünk legbensőbb vágya azáltal, hogy Istentől születve Isten fiai leszünk.

Jézus Krisztust a Lélek nem a holt betű szerint, hanem a szabadság útján jeleníti meg. „Az Úr ugyanis Lélek: ahol az Úr Lelke, ott a szabadság” (2Kor 3,16k). Pál

meghatározása szerint a keresztény lét a Szentlélektől vezérelt lét (Róm 8,14). Azt is mondhatjuk: Jézus Krisztus által megérkezett az, ami végérvényesen és felülmúlhatatlanul új; a Lélek ezt az újat mindig a maga újdonságában bocsátja rendelkezésünkre: Ő az Istentől való szabad lehetősége a mindig újnak, az új lét mindig új ereje. A Lelket így már az Újszövetség szerint is Krisztussal szemben egy bizonyos önállóság illeti meg. Ehhez kapcsolódhatott a dogmatörténeti fejlődés, és a Lelket mint Jézus Krisztussal vonatkozásban álló, mégis saját isteni személyt (hypostasis) határozta meg. A Lélek az Atya és a Fiú közötti önmagát közlő szeretetnek a túláradása és megszemélyesült szabadsága. Ez Istenben a legbenső valami: az önmagán túllépő szabadság egysége; egyben ez nála a legvégső: Isten szabad és lehetősége van arra, hogy egy új módon, azaz kifelé, újra közölje magát. A Lélek tehát mind Istenben, mind Isten és a világ között az egység köteléke, a szeretetben való egysége, amely egyesít, egyúttal azonban szabaddá is tesz. Ő Isten szeretetének szabadsága és túláradása.²⁴

Ezek a bibliai és dogmatikai állítások a Lélekről magától értetődően nagyon hiányosak, és semmiképpen nem jelentik azt, hogy a pneumatológiát minden tekintetben érintették volna. De korlátaik ellenére is egy dologra világosan rámutatnak: nem szabad a Szentlelket egyedül a megváltás felől néznünk, mint a Jézus Krisztus által elért üdvösség adományát: a Lélek nemcsak a Spiritus Redemptor, Megváltó Lélek, hanem a Spiritus Creator, Teremtő Lélek is, aki az egész teremtés valóságában működik. A Lélek az Írás szerint átfogja a teremtés és megváltás rendjét, és így megnyitja a legegységesebb perspektívát, amely a teológiában elgondolható. Ő a teremtő és újjáteremtő Erő, aki mindent Jézus Krisztus által, mindent túláradó bőséggel eszkatológikus beteljesedéséhez vezet. Ahol valaki kitör egoizmusának fogságából, ahol valaki hallgatag megadással fogadja el sorsát, és ráhagyatkozik egy végső Értelemre és Titokra, ott mindenütt Az munkálkodik, akit mi keresztények Szentléleknek nevezünk. Végül is a világ, a történelem, a kultúra, a politika stb. teológiája ezért csak pneumatológiailag képzelhető el.

Amire Karl Rahner a névtelen keresztényekről, a más

vallásokban és a humanizmusokban meglévő névtelen kereszténységről szóló elméletével törekszik, azt a pneumatológia kevésbé félreérthetően és biblikusabban tudná kifejezni. Ilyen, nem annyira filozófiai, mint inkább teológiai elmélet már eleve érthetővé tenné, hogy a külsőleg is kifejezésre juttatott kereszténység a névtelen kereszténységgel szemben nemcsak többlet-öntudatot ad, és valamiféle fölvilágosítást arról, hogy mik is a többiek, hanem létüket is többé teszi: avval a mindent felülmúló valósággal ajándékozza meg őket, amelyre az egész történelem irányul. A kereszténység nem egyszerűen jel, hanem szentségi jel, azaz az üdvösségnek hathatós és beteljesült jele a világ számára.

Nekünk, keresztényeknek tehát nincs semmi okunk, hogy azt gondoljuk, a Lélek be van zárva a templomok falai közé. Ellenkezőleg: figyeljünk föl a Lélek „idegenben való prófétálására” az „idők jeleiben”. Ezek által tudja a Lélek — ahogy a II. Vatikáni zsinat elismeri — újonnan és mélyebben feltárni számunkra az Evangélium szellemét. Másrészt, nem hunyhatjuk be a szemünket az elől, hogy olykor milyen elriasztó visszaélést üzenek a Szentlélekkel. A keresztény számára Jézus Krisztus a szellemek megkülönböztetésének ismerve (1Kor 12,3). A Lélek egyedül benne fejtette ki hatékonysága egész teljességét, hogy általa minden más valóság túlradó módon beteljesüljön. A pneumatológia tehát a kereszténység és a társadalom, a kereszténység és a vallások közötti dialógikus viszony meghatározója. Olyan keresztény egyetemesség megalapozója, mely minden szilárdság és határozottság mellett nem fanatikusan szűkkeblű, hanem minden emberi értékkel szemben tisztelettel és türelemmel viseltetik, és saját küldetésének teljes tudatában magában foglalja a meghallgatás készségét. A pneumatológiából kiindulva megújult képnek kell kialakulnia az egyházzal és az egyháznak a mai világhoz való viszonyáról.

III. A Lélek szentsége

Eddigi megfontolásainkban nem szerepelt kifejezetten az egyház. Lélek és intézmény végül is a legtöbb em-

ber számára egymást kizáró ellentétnek látszik. Így történt az utóbbi években, hogy az egyház hivatalos és karizmatikus szervezeteit (van-e ilyen egyáltalán vagy ez csak fából vaskarika?) egymás ellen kijátszották. Lehetetlen itt egyenként kifejtenuk, hogy meddig terjednek az ilyen intézménykritikák jogai és határai. Mindaz, aki legalább felületesen betekintést nyert a szociológia irodalmába, tudja, hogy nem szabad az intézményeket kizárólag csak mint az emberi szabadság korlátozását és veszélyeztetését tekinteni. Egészen bizonyos, hogy ezt is jelentik. De az intézményeknek tehermentesítő rendeltetésük is van: sok terhet levesznek az egyénről, hogy más dolgok számára szabaddá tegyék. Sőt az intézmények végül is a szabadság nélkülözhetetlen előfeltételei. Ennek oka, hogy az ember igényli mások elismerését. Igazában csak azáltal kap teret a szabadságra, ha ezt mindenki más elismeri és tiszteletben tartja. Szükséges tehát, hogy az intézmény mindig a szabadság intézménye legyen. Ha a szeretetben ismerjük el egymást, akkor ezzel nem támadjuk, hanem éppen megalapozzuk a jogot és az intézményt. A szeretet az az elszántság, hogy feltétlenül kötelezőnek tartom minden emberrel szemben az igazságosságot.

Ha tehát Isten szeretete végérvényesen kinyilatkoztatást nyert Jézus Krisztusban a Lélek által, akkor ez alapul szolgál Isten törvényének és igazságosságának is, amely természetesen csak intézmények útján működhet a történelemben. Ezért tehát nincs értelme, hogy az egyház-jog mint ilyen ellen hadat indítsunk, mintha az igazság egyházának az ellenkezője a szeretet egyháza és nem sokkal inkább az igazságtalanság egyháza volna. Inkább gondoskodnunk kell arról, hogy az igazság az egyházban valóban igazság, azaz a keresztyén lelki szabadság igazsága legyen.

Ez persze csak feltevés, de a gyakorlat megerősíti, ha az egyház eredetére gondolunk. Ismeretes, hogy alig lehetséges bebizonyítani, hogy az egyházat már a földön élő Jézus kifejezetten megalapította.²⁶ Jézusnak az Isten elközelgett uralmáról szóló híradásában ennek nem volt helye. Az egyház — mint azt E. Petersonhoz csatlakozva mindenekelőtt H. Schlier és J. Ratzinger kimutatták²⁷ — csak annak az előfeltételnek az alapján létezik, hogy

Izrael többsége és mérvadó képviselői elzárkóztak Jézus végidőkre beállított mozgalmától. Végül tanítványai is kudarcot vallottak, akiket pedig arra hívott meg, hogy az új Izrael képviselői legyenek. Így Jézus volt az egyetlen, aki még — éppen életének feláldozása által — engedelmesen elfogadta az új korszak eljöttét. Ezért halála egyúttal az új élet kezdete, az új korszak kezdete volt. Halála és feltámadása magában foglalja azt a végidőkre szóló ígéretet, hogy a Lélek minden emberre kiárad (Ap-Csel 2,17). Jézus halála, feltámadása, fölmagasztalása és a Lélek elküldése tehát egyetlen összefüggő esemény. A Lélek „minden emberre”, zsidókra és pogányokra kiáradt. Ennek következményeképpen Jézus eszkatológikus mozgalmát új módon, a pogánymisszió útján tudták továbbfolytatni. Az egyház mint a zsidókból és a pogányokból álló egyház, abban a pillanatban lépett életbe, amikor Jézus tanítványai „a Szentlélekben” elhatározták: elkezdik minden nép eszkatológikus egybegyűjtését, azáltal, hogy Jézus halálát, feltámadását és a Lélek küldését, az új korszak kezdetét hirdetik, és azt az igehirdetéssel, valamint a szentségek ünneplésével megjelenítik a „Lélekben”.

Az egyház tehát eredetétől fogva mindkettő: Jézus Krisztus alapítása és annak megvalósulása a Lélekben. Intézmény és esemény egyszerre. Jelenti a kapcsolatot a valódi kezdettel és egyúttal a lelki szabadságot annak alkotó és történeti megjelenítésében. Így az egyház a betű és a Lélek, a szentségi-hivatali felépítés és az élő karizma közti feszültségben él. Összetett valóság: a bűnösök egyháza és a szentek közössége, azaz az egy Szentlélekben és annak ajándékaiban való részesedés által létrejött közösség. Jézus Krisztus Lelkének hatékony jelenléte és történeti létformája látható emberi keretek között. A Biblia szerint: a Szentlélek temploma, Isten hajléka (1Kor 3,16k; Ef 2,22), dogmatikailag kifejezve: „a Lélek szentsége”. Így a népek között felállított jel a Lélekben (Iz 11,12), a történelem értelmének és céljának ideiglenes megvalósítása: az emberek és népek közötti egység és béke Istennel való egységük által.²⁸

Az egyház a Lélek szentsége: ez a meghatározás segítséggül szolgálhatna, hogy a Lélek teológiájának kezdetben említett ellentétes tételeit áthidaljuk. Hiszen kér-

deztük, hogyan tudnánk az egyháznak jézusi eredetét a jelen gondolatvilága szerint felidézni, azaz megérteni. E kérdésre most a következő választ kapjuk: az akkori időktől a mai napig tartó bibliamagyarázat folytonossága nem a mi szellemi erőfeszítésünk, nem is valami tartós létfontosságú vagy politikai kérdés fölállítására. A közvetítés sokkal inkább a Szentlélekben történik, aki által a hívők közösségében megtapasztaljuk a jelenlévő Jézus Krisztust. Vagy Lessinggel mondhatjuk: nem szükséges a ma embere és az akkor élő Jézus történeti távolságának ijesztően széles árkát átugranunk, hanem kiindulhatunk a ma tapasztalt csodákból.²⁹ Az utolsó évszázadban a katolikus tübingeni iskola teológiája, különösen J. A. Möhler, az atyák teológiájára támaszkodva hangsúlyozta, hogy nem mi jelenítjük meg a hit tényét, hanem ezt a Lélek teszi jelenlévővé számunkra és adja nekünk.³⁰ Egyszóval, mint Barth is jelezte idős korában³¹, a Szentlélek teológiája megoldhatná a rejtélyt, és a teológia kiindulópontjául szolgálhatna. A teológia kiindulhatna a jelenlévő, ma megtapasztalt Lélekből, és engedhetné, hogy Krisztus által Ő vezessen el az Atyához. Akkor nem a különálló egyén, hanem az egyházi hívő közösség volna forrása, helye, sőt transzcendentális feltétele a teológiának.³²

Ha az egyházat mint a Lélek szentségét és a teológia forrását határozzuk meg, semmiképpen sem szándékunk a jelenlegi egyházkép valamiféle ideológiai rögzítése. Ugyanis ez a meghatározás: az egyház a Lélek szentsége, egyáltalában nem oly ártalmatlan, mint ez az első szempillantásra látszik. Alapjában az Ágoston által megalapozott, a tanítói hivataltól utoljára XII. Pius által a „*Mystici corporis*” (1943) enciklikában képviselt fölfogásnak — mely szerint a Szentlélek az egyház testének a Lelke³³ — határozott korrekturáját jelenti. Különben a Szentlélek hatásköre többé-kevésbé a római katolikus egyház, valamint annak hierarchikus alkatával azonosulna. Nem kapna így helyet a karizma, nem volna ökumenikus távlat, vagyis nem lenne kereszténység és egyháziasság a katolikus egyházon kívül, még kevésbé a Lélek működése a „világban”. A Lélek és egyház viszonyának ilyen zárt fogalmával szemben áll ez a meghatározás: az egyház a Lélek szentsége. Ez az egyháznak lényegesen

nyíltabb szemléletét és az egyház megújult formájának újszerű szemléletét teszi lehetővé. Erre befejezésül, némileg töredékesen, három pontban akarunk rámutatni.

1. „Az egyház a Lélek szentsége” meghatározás először is azt jelenti: az egyház *csak* szentség, nem maga a dolog, amiről szó van. Az egyház közbeeső valóság, amely az ószövetségi törvényhez hasonlóan „közbejött”, míg Isten eszkatológikus országa láthatóan felvirrad. Az egyház tehát lényegénél fogva önmagán túlmutat. Megelőző jele Isten uralmának, mely egykor majd felöleli az egész valós világot, és mely észrevétlenül mindenütt, tehát az egyházon kívül is feltörőben van. Az egyházat ezért küldetéséből kiindulva kell megérteni: lényege szerint missziós. Azonban új, dialógikus módon kell misszióját megértenie és megvalósítania. Figyelnie kell a Szentlélek működésére látható hatáskörein túl, az „idők jeleiben”³⁴, hogy mélyebben megértse üzenetüket, s megfordítva: jelnek kell lennie a világ számára, segítenie kell a világot, hogy meglássa önmagát a „Lélekben”, és a szabadságnak, a szeretetnek ezt a szellemét megvalósítsa.

Éppen a pneumatológiai egyháztannak nem szabad tehát elszigetelődnie, sem az egyházon belüli szervezeti reform túlértékelésével, sem a másoktól elzárkózó egyéni misztikával. Ehelyett inkább segítenie kell a rövidlátás a leküzdésében, mely az utóbbi évtizedekben az egyház figyelmét önmagára összpontosította, valamint abban, hogy visszanyerjük a kereszténység számára nélkülözhetetlen távlatot. A megtestesülésből kiinduló egyháztan gyakran egyoldalúan azt gondolta, hogy ennek az egyetemes küldetésnek csupán az a célja, hogy az egyház eresszen mély gyökeret a világban. Ez azonban gyakran a világhoz való alkalmazkodáshoz, és a világ feletti uralkodáshoz vezetett. A misszió célja nem maga az egyház: az egyházat éppen ideiglenessége határozza meg. A Lélekben kapott eszkatológiai „előleg” alapján az egész világ adósa lett. Feladata az, hogy *lélekkel* hassa át a világot. A szeretetben kell egyetemes tanúságot tennie a Jézus Krisztusban megjelent lelki szabadságról, és meg kell hívnia az embereket, hogy velünk együtt elfogadják Isten szolidaritását, s szeretetben összetartva készítsék elő az eljövendő szabadság országának útját.

A pneumatológiai egyházatan tehát egyetemes felelősségre hívja az egyházat és a keresztényeket. Ez természetesen csak a Lélekből fakadó élet által valósulhat meg. A Lélekből való élet és a világ átlelkésítése azonban Jézus legbensőbb magatartásába való beilleszkedést jelent, az ő közösségébe az Atyával és az ő sokakért végzett szolgálatába. Jézus követésében ez a lelki szegénységet (Mt 5,3) jelenti. Az egyház csak hatalom és vagyon nélkül tarthat igényt Isten országának ígéretére, mert csak így tud szavahihetően tanúságot tenni arról, hogy komolyan veszi a Lélek hatalmába vetett bizalmát. Vajon nem a „szegénységre való képtelensége” (K. Rahner) okozza-e azt, hogy hiányzik belőle a missziós kisugárzó erő? Csak a lelki ember tud a világ felé nyílt keresztény lenni: aki azonban lelki ember, az legyen a világ felé nyílt keresztény is. A régi alapelvet, „imádkozzál és dolgozzál” (ora et labora) ma így fordíthatnánk: „Küzdelem és kontempláció” (R. Schutz). A kettő egyetlen egységet alkot, és a „küzdelem és kontempláció” egységében az életszentség mai formája körvonalazódhatna.

2. Az egyház a Lélek szentsége. Ennek a meghatározásnak ökumenikus szempontból is igen nagy a jelentősége. Azt jelenti ugyanis, hogy a Lélek egy valódi és látható intézményhez kötött. Ez a fogható és látható jelleg lényegesen hozzátartozik ahhoz a botrányhoz, amely végighúzódik az egész üdvtörténeten, Ábrahám és Izrael kiválasztásától egészen addig a lekötöttségig, amellyel Isten uralma eljött a Názáreti Jézusban. Az egyház konkrét és töredékes: annak botránya is hozzátartozik lényegéhez és egyetemes küldetéséhez. De mivel az egyház *csak* szentség, görcsös ellenállás nélkül kell azzal számolnia, hogy a Lélek az ő templomajtóin kívül is fúj, akkor és ahogyan akar. Midőn a II. Vatikáni zsinat ökumenizmusra vonatkozó dekrétuma azt mondja, hogy a Lélek az üdvösség közvetítésére igénybe vesz más egyházi közösségeket ³⁵ (a Zsinat egyik legmeglepőbb kijelentése!), ezzel azt állítja: a Lélek megengedte magának, hogy olyan módon is működjék, ahogyan a skolasztikus dogmatikáink szerint tulajdonképpen egyáltalában nem lett volna szabad. A Zsinat ezzel pneumatológiai alapot biztosít a római katolikus egyház szervezetén kívül létező egyházi elemeknek. Az egyház csak boldog és együtt-

tal megszegyenült hálával tartozik a Szentléleknek az egyház keretén kívüli termékenységéért.

Ha azonban komolyan vesszük a Léleknek nemcsak láthatatlan, hanem egyházon belüli működését (mint az igehirdetésben vagy a keresztségben), akkor az ökumenizmustól szóló dekrétummal tartva túl kell haladnunk az egyházzal szóló konstitúciót. Nem elég azt mondanunk: fennáll a katolikus egyház, benne fogható valóságként megvalósul Jézus Krisztus egyháza, és vannak egyházszerű elemek. Ezen túlmenően ki kell mondanunk: maga Jézus Krisztus egyháza mutat különvált egyházakra és egyházi közösségekre való osztottságot. Ez az állítás nem azt jelenti, hogy mindezen egyházak és egyházi közösségek úgy tekintendők, mint az egyház egyetlen fájának többé-kevésbé egyenjogú ágai. Figyelembe kell vennünk ezen egyházak mindegyikének egyéni sajátosságait, tehát a katolikus egyház sajátosságát is, amely igényli annak elismerését, hogy az üdvre vezető eszközök (de nem az üdvösségre vezető lelki adományok) teljességét megőrizte. Ami azonban itt a fontos: a Lélekben már most megvan az igazi, de még tökéletlen egység.

A megújított pneumatológiából tehát ösztönzéseket nyerhetünk a jelenlegi ökumenikus pangás legyőzésére. Ez nem a különbségek eltörlését célozza, sem valamely, a fennálló (felekezeti) egyházakon túl létező kereszténységet, mely csak új egyház-szakadásokhoz vezethetne. Utunknak sokkal inkább arra kellene vezetnie, hogy kölcsönösen elismerjük az egyetlen Lélek által ösztönzött egyházi életet. Ez természetesen csak akkor kölcsönös, ha elismerik mindegyik egyház sajátos kegyelmi adományát, vagyis konkrétan: ha a katolikus egyház látható, intézményes és Péter hivatalában kimagasló formáját is elismerik a maga szentségi jelentésében. Tehát az egy Lélekben már fennálló egységet a sokféleségben kell egyre erősebbé tenni. Világosabban: ebben a fejlődésben egymás kölcsönös elfogadása és elismerése révén a most még széthúzó sokaság az egységben kibontakozik és a sokféleség egységévé lesz.³⁶

3. Az egyház a „Lélek szentsége”. Ez végül is azt jelenti, hogy az egyház a Lélek egyik rögtönzése.³⁷ Ezzel

az egyházhoz eredeténél és lényegénél fogva hozzátartozik az a bátorság, hogy bebocsátkozzék abba, ami beláthatatlan, ami új, kigondolhatatlan és elképzelhetetlen. Ennek azután következményei vannak az egyes keresztény ember számára is. Pál szerint keresztény az, aki az Isten Lelkétől engedi magát vezettetni (Róm 8,14). A keresztény lényegében lelki ember. Ehhez nincs útbai-gazító menetrend és általános recept, csak konkrét engedelmesség és konkrét szolgálat. A kérdés azonban az, hogy csak elméletben hiszünk-e a Lélekben, vagy pedig belőle élünk egyénenként és az egyház egészében is.

A mai egyházban mind a „konzervatívoknál”, mind a „progresszívoknál” jelentkezik a Lélektől való félelem. A konzervatívoknál azért, mert csak akkor bíznak a Lélekben, ha az az előttük már ismeretes formában és szabályok szerint nyilatkozik meg. A progresszívek pedig türelmetlenek lesznek és kedvüket veszítik, ha a történelem nem az ő általuk előre megjósolt irányban vagy nem olyan ütemben halad, mint ahogy azt elvárják. Mindkettő kivonja magát a Lélek kockázatából és kísérletéből, melynek kimenetele előre még nem biztos.

Az ilyen, jobbra és balra irányuló kettős kérdés félreérthető, és vissza lehet vele élni, ha úgy veszik, mint olcsó megalkuvást, arany középutat, amely túl gyakran nyárspolgári közepszerűséget jelent. Aki ugyanis azt akarná, hogy dialektikusan mindent még egyszer átlásson s összebékítsen, saját maga pedig minden állásponton felül álljon, az éppen azzal nem számolt, hogy nem rendelkezhetünk kényünk-kedvünk szerint a Lélek világa felől. A Lélekbe vetett bizalom konkrét helyzetben a kérdések és ellentmondások elviselését jelentheti, ráhagyatkozva olyasvalamire, amit még nem tudok ésszerűen kideríteni. Az egyházban ezzel a bátorsággal kell megtennie mindenkinek a magáét akkor is, ha első pillantásra még nincs is azzal kibékülve, amit a másik tesz. Sohasem kerülhetjük ki a harcot, az ellentétet a Lélek adományai között. Ha ez nem így volna, akkor egyértelműen a saját szellemünknek tartanánk, nem pedig a Szentléleknek. Ez nem jelenti, hogy az egyházban minden és bármi lehetséges. Addig nevezhető valaki egyházasnak, míg alapvetőleg nyílt az egyház nagyobb egésze számára, s ennek reális lehetőséget enged a saját szubjektív

meggyőződésével szemben. Viszont ki van zárva, és a szó szoros értelmében kiközösített az, aki saját álláspontját parancsolólag abszolútnak tekinti, esküszik saját értelmi világa megbízhatóságára vagy saját igazhitűségére, s mindenki mást „leír”. Amíg ez az utóbbi eset nem áll fenn, addig a keresztény próbálkozzék az adott körülményeknek megfelelően imával, önmegtagadással lelki és szellemi eszmecserébe bocsátkozni a másik fellel.

A Lélek felett nem rendelkezhetünk. E belátásnak azonban nem szabad arra vezetnie, hogy állandó vitába és töprengésbe sodorjuk az egyházat. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy a Lélek történelmileg meghatározott módon és adottságként jelen van az egyház szentségében. A Lélekhez kezdettől fogva hozzátartozik a teljhatalmú lelki döntés: „A Szentlélek és mi magunk azt tartottuk helyesnek” (ApCsel 15,28). Az egyház jövődő alakja szempontjából nagy kérdés lesz annak a meghatározása, hogy miként viszonyulnak igazában egymáshoz az egyházban a közösségi kollegiális és a döntéseket hozó joghatósági elemek. A II. Vatikáni zsinat fölújította az ősegyház közösségi egyháztanát, de ezt többé-kevésbé összefüggés nélkül állította a közép- és újkornak a tekintély jegyében álló egyházta mellé.³⁸ Az egyház jelenlegi benső feszültségeinek és vitáinak nagy része ebből az ellentétből magyarázható, mely gyakorlatban sokszor kölcsönös szembenállássá változik. Megoldást csak az adhat, hogy az egyházat mint a Lélek szentségét, azaz mint egy nyitott rendszert értelmezzük, melyet nem lehet egy szempontból megragadni és egyetlen fogalomba besorítani.

Itt mutathatunk rá arra, hogy mit jelent az egyháznak e pneumatológiai szemlélete, s hogy ennek mi a következménye a „sentire ecclesiam” új lelkiségét illetően. A ténylegesen adott egyház igenlésével — a múlt romantikusan megdicsőített vagy a jövő megálmodott egyházával szemben — olyan egyház mellé állunk, amelyről tudjuk, hogy változik, és amelyben gyakran nem egységes a választandó út pontos iránya. Az ütközéseket megoldó és az egyházi megújulást sürgető lelkiséget kell tehát kialakítanunk. Ehhez tartozik a készség a párbeszédre, a képesség az együttműködésre, s emellett őszinte önkritikával párosultan mások tapasztalatának elisme-

rése. Kell a valóságérzék, tehát érzék az iránt, ami itt és most széleskörű megegyezések során lehetséges, és ugyanakkor új lehetőségek megérzése, kitartás, türelem, de a fölismert igaznak és jónak szenvedélyes képvisellete is. Mindez kifejezheti a Lélek mindenkori hívása iránti készségünket szemben a korlátolt konzervatív vagy progresszív önfejlőséggel és merevséggel. Ilyen magatartásnak nincs semmi köze a gyerekes beletörődéshez vagy pusztá elvhűséghez, mely azt gondolja, hogy mindent és mindig igazolnia kell. Ellenkezőleg, a valóságos egyház iránti szeretetünket csak az adott egyházzal szemben érzett fájdalom érlelheti meg emberi és krisztusi értelemben egyaránt. Ez a fájdalommal együttjáró szenvedés — a szó szoros értelmében — szenvedélyes szeretet.

Ennek értelmét legtalálóbban J. A. Möhler juttatta kifejezésre. Möhler szerint két véglet létezik az egyházi életben, és mindkettő alapjában egoizmus. Ugyanis ha *minden egyes ember* minden akarna lenni, az a szélsőséges egyházi individualizmushoz vezet. Ha viszont *egy ember* akarna minden lenni, ez a szélsőséges egyházi centralizmus útja. Az első esetben minden szétesne, és az egyházban oly hidegség uralkodna, hogy megfagynánk. Az utóbbinál azonban az egység köteléke oly szűk és a szeretet oly meleg volna, hogy a megfulladástól nem tudnánk megmenekülni. „Nem szeretnénk sem a szélsőséges individualizmus következtében megfagyni, sem a szélsőséges centralizmusban megfulladni. Ez csak akkor lehetséges, ha kikerüljük mindkét szélsőséget... Tehát nem szabad, hogy egy ember vagy minden egyes ember minden akarjon lenni. Minden csak mindnyájan lehetünk, s mindenki egysége alkothatja az egészet. Ez a katolikus egyház eszméje.”³⁹

Jegyzetek

¹ThQ 5 (1823) 497.

²Vö. Summa theologiae I/II q. 105 a. 1.

³A 3.-ik szakasz mélyebb megértéséhez vö. *Jungmann, J. A.*: Die Gnadenlehre im apostolischen Glaubensbekenntnis, in: Gewordene Liturgie (Innsbruck 1941) 173-189; *Nautin, P.*: Je crois à l'Esprit Saint dans la Sainte Église pour la Résurrection de la chair (Unam Sanctam, 17) (Paris 1947); *de Lubac, H.*: La foi chrétienne. Essai sur la structure du Symbole des Apôtres (Paris 1970) 133 k, 235 k.

⁴Vö. *Congar, Y.*: Pneumatologie ou „Christomonisme” dans la tradition latine? in: Ecclesia a Spiritu sancto edocta (Gembloux 1970) 41-63.

⁵Vö. *Käsemann, E.*: Die Anfänge christlicher Theologie; Zum Thema der urchristlichen Apokalypitk; Paulus und der Frühkatholizismus, in: Exegetische Versuche und Besinnungen, Bd. 2. (Göttingen 1964) 82-104; 105-131; 239-252.

⁶Vö. *Ruesch, Th.*: Die Entstehung der Lehre vom Heiligen Geist (Zürich 1952); *Opitz, H.*: Ursprünge frühchristlicher Pneumatologie (Berlin 1960); *Kretschmar, G.*: Le développement de la doctrine du Saint-Esprit de NT à Nicée, in: Verbum Caro 88 (1968) 5-55; *Schrott, B.*: Art. Geist. III/3, in: Hist. Wörterb. d. Philos., hrsg. von *von Ritter, J.*: Bd. 3, 167-169.

⁷Vö. *Jungmann, J. A.*: Die Stellung Christi im liturgischen Gebet (Münster 1862) bes. 151 ff.

⁸Vö. *Schauf, H.*: Die Einwohnung des Heiligen Geistes (Freiburger Theol. Stud., 59)(Freiburg i. Br. 1941); *Volk, H.*: Das Wirken des Heiligen Geistes in den Gläubigen, in: Gott alles in allem. Ges. Aufsätze, Bd. 1. (Mainz 1961) 86-112.

⁹Vö. *Ratzinger, J.*: A kereszvény hit. (Gondolatok az apostoli Hitvallás nyomán.) Bécs, 1983, 3. kiadás, OMC Verlag.

¹⁰Vö. *Benz, E.*: Ecclesia spiritualis (Stuttgart 1934); *Löwith, K.*: Weltgeschichte und Heilsgeschehen. Die theologischen Voraussetzungen der Geschichtsphilosophie (Stuttgart 1961) 136-147. Zur Reaktion der kirchlichen Theologie vö. *Ratzinger, R.*: Die Geschichtstheologie des Hl. Bonaventura (München 1959); *Seckler, M.*: Das Heil in der Geschichte. Geschichtstheologisches Denken bei Thomas von Aquin (München 1964).

¹¹Idézet *Buchner, H.*: Art. geist, in: Handb. philos. Grundbegr., Bd. 1 (München 1973) 536.

¹²Vö. *Oeing-Hanhoff, L. u. a.*, Art. Geist, in: Hist. Wörterb. d. Philos., hrsg. von *Ritter, J.*: Bd. 3, 154-204.

¹³Vö. Concilium 9 (1973) Heft 1.

¹⁴Stuttgart — Berlin 1966.

¹⁵Stuttgart 1974.

¹⁶Vö. Trübners deutsches Wörterbuch, Bd. 3 (Berlin 1939) 68.

¹⁷Buchner, H.: i. h.(11) 537 k.

¹⁸Nietzsche, F.: Also sprach Zarathustra, in: WW (hrsg. von Schlechta), Bd. 2, 284.

¹⁹Vö. Aristoteles: De gen. animal. B. 3, 736 b 27.

²⁰Vö. Scheler, M.: Die Stellung des Menschen im Kosmos (Bern — München 1962) 56k.

²¹Vö. Pannenberg, W.: Ekstatische Selbstüberschreitung als Teilhabe am göttlichen Geist, in: Erfahrung und Theologie des Heiligen Geists, hrsg. von Heitmann, C. — Mühlen, H. (Hamburg — München 1974) 176—191; Sauter, G.: Ekstatische Gewissheit oder vergewissernde Sicherung?, in: ebd. 192-213; Kasper, W.: Jesus der Christus (Mainz 1975) 68-71. Egyéb, fontos megközelítési módok a pneumatológia megértéséhez vö. Tillich, P.: Systematische Theologie Bd. 3 (Stuttgart 1966); Mühlen, H.: Entsakralisierung (Paderborn 1971) 14-47; ders. Die Erneuerung des christlichen Glaubens (München 1974) 108-119.

²²Vö. Kleinknecht, H.: u.a., Art. Pneuma, in: ThWNT VI, 330-453; Käsemann, E.: Art. Geist, in: RGG II, 1272-79; Mussner, F.: Art. Pneuma, in: LThK VIII, 572-576; Barrett, C.K.: The Holy Spirit and the Gospel Tradition (London 1947); Schweitzer, E.: Geist und Gemeinde im Neuen Testament (München 1952); ders., Gegenwart des Geistes und eschatologische Hoffnung, in: Neotestamentica (Zürich 1963) 153-179; Hermann, I.: Kyrios und Pneuma (München 1961); Stalder, K.: Das Werk des Geistes in der Heiligung bei Paulus (Zürich 1961); Küng, H.: Die Kirche (Freiburg i. Br. 1967) 195-203; Brandenburger, E.: Fleisch und Geist. Paulus und die dualistische Weisheit (Neukirchen 1968); Schelkle, K. H.: Theologie des Neuen Testaments, Bd. 2. (Düsseldorff 1973) 235-248; Kremer, J.: Pfingstbericht und Pfingstgeschehen (Stuttgart 1973); Schmid, W. - Schmidhals, W. - Schlier, H. - Hahn, F.: in: Erfahrung und Theologie des Geistes, hrsg. von Heitmann, C. — Mühlen, H.: (Hamburg — München 1974) 83-100, 101-117, 118-130, 131-147.

²³A pneuma-krisztológia kérdéséhez, amelyhez eddig igazában alig nyúltak, vö. Loofs, F.: Theophilus von Antiochien (TU, 46,2) (Leipzig 1930), bes. Kap. 2; ders., Leitfaden zum Studium der Dogmengeschichte (Tübingen 1959) §§ 21k; Grillmeier, A.: Die theologische und sprachliche Vorbereitung der christologischen Formel von Chalkedon, in: Das Konzil von Chalkedon, hrsg. von Grillmeier, A. und Bacht, H. Bd. 1 (Würzburg 1951) 9, Anm. 6, 28 k; Ternus, J.: Chalkedon und die Entwicklung der protestantischen Theologie, in: Chalkedon, Bd. 3 (Würzburg 1954) 544f, 556f; Betz, J.: Die Eucharistie in der Zeit der griechischen Väter, Bd. I/1 (Freiburg i. Br. 1955) 290k. — A teológiában erre a kérdésre jelenleg főhívják a figyelmet a többi között a 28. jegyzetben idézett szerzők: Davies, a. a. O. 30k; Nissiotis, N. a. a. O.; Berkhof, H. a. a. O. 20f; sowie Volk, H. a. a. O. 87f, 89 Anm. 3; Mühlen, H.: Das Christusereignis als Tat des Heiligen Geistes, in: Mysterium Salutis, Bd. III/2 (Einsiedeln — Zürich — Köln 1969) 524-530; Rahner, K. — Thüsing, W.: Christologie-systematisch und exegetisch (Quaest. disp., 55) (Freiburg i. Br. 1972) 100f, 112, 147, 165k, 221, 270; Kasper, W.: a. a. O. 297k; ugyanígy különböző ortodox teológusok, a többi között Boulgakof, S.: Le Paraclet (Pa-

ris, 1946) 236 k; *Evdokimov, P.*: L'Orthodoxie (Neuchâtel — Paris 1959) 144 k; ders., L'Esprit Saint dans la tradition orthodoxe (Paris 1969) 86k.

²⁴Vö. *Balthasar, H. U.*: Der Unbekannte jenseits des Wortes; Der Heilige Geist als Liebe; Improvisation über Geist und Zukunft, in: *Spiritus Creator. Skizzen zur Theologie III* (Einsiedeln 1967) 95-105; 106-122; 123-155. Hasonlóképpen próbálja *Mühlen, H.* különböző írásai-ban újra föltárni a Szentlélek lényét, mint aki a „Mi” az Istenben, vö.: Der Heilige Geist als Person in der Trinität (Münster 1966); Una mystica Persona (München — Paderborn — Wien 1968); Soziale Geisterfahrung als Antwort auf eine einseitige Gotteslehre, in: *Erfahrung und Theologie des Heiligen Geistes*, 253-272.

²⁵*Hegel, Gehlen, Schelsky, Luhmann, Habermas, Berger-Luckmann* különféle próbálkozásaihoz vö. *Kehl, M.*: Die Kirche als Institution. Zur theologischen Begründung des institutionellen Charakters der Kirche in der katholischen Ekklesiologie (Diss. Wien 1975).

²⁶Vö. *Heinz, G.*: Das Problem der Kirchenentstehung in der deutschen protestantischen Theologie des 20. Jahrhunderts (Tübinger Theol. Stud., 4) (Mainz 1974).

²⁷Vgl. *Peterson, E.*: Die Kirche, in: *Theologische Traktate* (München 1951) 409-429; *Schlier, H.*: Die Entscheidung für die Heidenmission in der Urchristenheit; Die Ordnung der Kirche nach den Pastoralbriefen, in: *Die Zeit der Kirche* (Freiburg i. Br. 1958) 90-107; 129-147; *Ratzinger, J.*: Art. Kirche, III. Systematisch, in: *LThK VI*, 173-183. Vgl. aber auch die grundlegenden Ausführungen von *Vögtle, A.*: Jesus und die Kirche, in: *Begegnung der Christen*, hrsg. von *Roesle, M.* und *Cullmann, O.* (Stuttgart — Frankfurt a. M. o. J.) 54-81; ders., Der Einzelne und die Gemeinschaft in der Stufenfolge der Christusoffenbarung, in: *Sentire Ecclesiam*, hrsg. von *Daniélou J. und Vorgrimmler* (Freiburg i. Br. 1961) 50-91; ders., Die hermeneutische Relevanz des geschichtlichen Charakters der Christusoffenbarung, in: *ETHL 43* (1967) 470-487.

²⁸Az egyház meghatározása: „Szakramentuma, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberiség egységének” (*Lumen gentium*), igen gyakran megtalálható a Zsinat szövegeiben, és úgy tekinthető, mint a Zsinat egyik legfontosabb kijelentése az egyházzal. Vö. *Lumen gentium* 9, 48, 59; Konst. a szent liturgiáról 26; Lelkipásztori konst.: *Gaudium et spes* 42, 45. A Lélek és egyház viszonyára vonatkozóan vö. *Vonier, A.* L'Esprit et l'Épouse (Paris 1947); *Prenter, R.*: Le Saint-Esprit et le renouveau de l'Église (Neuchâtel 1949); *Barth, K.*: Kirchliche Dogmatik IV/1 § 62; IV/2 § 67; IV/3, § 72; *de Lubac, H.*: Betrachtung über die Kirche (Graz — Wien — Köln 1954) 137 ff; *Rahner, K.*: Das Dynamische in der Kirche (Quaest. disp., 5) (Freiburg i. Br. 1958); *Davies, J. G.*: Der Heilige Geist, die Kirche und die Sakramente (Stuttgart 1958); *Malmberg, F.*: Ein Leib — ein Geist (Freiburg i. Br. 1960); *Nissiotis, N.*: Pneumatological Christology as a Presupposition of Ecclesiology, in: *Oecumenica. Jahrb. f. ökum. Forschung* (Gütersloh 1967) 235-253; *Küng, H.*: Die Kirche, 195 ff; *Berkhof, H.*: Theologie des Heiligen Geistes (Neukirchen 1968) 47 ff; *Mühlen, H.*: Una mystica Persona (München - Paderborn - Wien 1968); *Boff, L.*: Die Kirche als Sakrament im Horizont

der Weiterführung (Paderborn 1972) 361 k; von *Balthasar, H. U.*: Pneuma und Institution. Skizzen zur Theol. IV (Einsiedeln 1974), bes. 201 k; *Congar, Y.*: Un peuple messianique. L'Église, sacrement du salut. Salut et libération (Paris 1975).

²⁹Vö. *Lessing, G. E.*: Über den Beweis des Geistes und der Kraft, in: WW, Bd. 13 (Leipzig 1897) 1-8 (Neudruck: Berlin 1968).

³⁰Vö. föleg *Möblier* korai írását: Die Einheit in der Kirche oder das Prinzip des Katholizismus. Hrsg. von *Geiselmann, J. R.* (Köln 1957) §§ 1-7.

³¹Vö. Schleiermacher-Auswahl. Mit einem Nachwort von *Barth, K.* (Siebenstern 113/114) (München — Hamburg 1968) 311k. Fontos még *Thielicke, H.*: Der evangelische Glaube, Bd. 1 (Tübingen 1968), különösen 164k a karteziánus és nem-karteziánus teológia viszonyával kapcsolatokban.

³²Vö. *Kasper, W.*: Tradition als Erkenntnisprinzip, in: ThQ 155 (1975) 198-215.

³³Vö. *Augustinus*, Sermo 267, 4: Pl 38, 1231; Leo XIII., Enc. Divinum illud munus (1897), in: ASS 29 (1897) 650, zit: Heilslehre der Kirche, hrsg. von *Rohrbasser, A.* (Fribourg 1953) Nr. 11; *Pius XII.*, Enc. „*Mystici corporis*” (1943), in: ASS 35 (1943), 193-248, *id. uo.* Nr. 799. Vö. hozzá *Tromp, S.*: Corpus Christi quod est Ecclesia III: De Spiritu Christi Anima (Rom 1960).

³⁴Vö. Vaticanum II. Lelkipászti. konst. Gaudium et spes, 3k, 10k, 22, 40, 42k, 58, 76, 89 és még gyakran egyebütt. Vö. Dokumentation „Zeichen der Zeit” in: Concilium 3 (1967) 417-422.

³⁵Vö. Határozat az ökumenizmusról 3. A háttérben az van, hogy az egyházzal szülő dogmatikai konstitúció (Lumen gentium) 8 lazított azon a fölfogáson, hogy a római katolikus egyház a maga látható formájában teljességgel azonos Krisztus titokzatos Testével, a Lélek jegyével. Helyette azt állítja, hogy az egyház a katolikus egyházban fennáll (subsistit), de nem zárja ki, hogy szervezetén kívül is megtalálható a megszentelődés sok eszköze és sok igazság.

³⁶Vö. *Mühlen, H.*: Morgen wird Einheit sein (Paderborn 1974).

³⁷Vö. *Rahner, K.*: Angst vor dem Geist, in: Chancen des Glaubens (Freiburg 1971) 52-57.

³⁸A korszakalkotó megkülönböztetésre egy késői művében elsőnek mutatott rá *Sohm, R.*: Das altkatholische Kirchenrecht und das Dekret Gratians (München — Leipzig 1918) (Neudr. Darmstadt 1967); megerősítette ezt *Congar, Y.*: Die Lehre von der Kirche (Handb. d. Dogmengesch. III/3c) (Freiburg i. Br. 1971) és *Dombois H.*: Das Recht der Gnade. Ökumenisches Kirchenrecht, Bd. 1 u. 2 (Witten 1969. 1974).

³⁹Idézi Kommentárband zur Symbolik, hrsg. von *Geiselmann, J. R.* (Köln 1961) 698.

AZ OPUS MYSTICI CORPORIS Kiadó (Bécs) kiadványaiból:

1982-ben MEGJELENT KIADVÁNYAINK:

Georg GEIGER: AZ EGYHÁZ KEZDETEI. Munkafüzet az Apostolok Cselekedetei 1. részéhez. Bécs, 1982, 48. old. Füzetünk célja, hogy ki-ki a gyakorlatban elsajátíthassa a bibliai beszélgetések módszerét. Föltételezhetjük, hogy az egyház „kezdetének” (ősegyház) átláthatóságából ismérveket méríthetünk a mai idők problémáinak megoldásához.

TÜSKÉS Gábor - KNAPP Éva: ELJÖVÖK HOZZÁTOK. Elméletek magyarországi románkori kőfaragványokhoz. Bécs, 1982. 67 old. Könyvünk a vallásirodalomban ma népszerű műfaj, a *képmeditáció* — tudtunkkal — első magyar terméke. Nemcsak mint magyar szerzők alkotása, hanem képeiben is a magyar románkor világába vezet. A hívő magyar középkor művészeinek „néma tanúságtétele”, az „átimádkozott térbe rejtett szobrok kihívásai” ihlették a szerzőket. De kihívják az olvasót is, mert — a szerzők szavával élve — e „szobrokban rejtett példázatok a léttel szembesítenek, ... az egész élet elkötelezésével kell rájuk felelni.”

A KERESZTÉNYEK ISTENE — *Hit és Élet* képes füzet sorozat 5. sz. Bécs, 1982, 36 old., 33 fotó. A *Fêtes et Saisons* c. kitűnő francia folyóirat immár 5. füzete ez magyarul. Isten keresése, lény, szolgálatának útja mindig feladatot jelent. Füzetünk korunk emberének nyelvével mutat irányt. Gondolatmenetét bibliai alapokra építi. A szemléletes képanyaggal igen hasznos lehet a keresők kezében, és elmélyülésre készíti a már hívőket. Kiegészítésként a füzet végén az *OMC Kiadó 25-éves jubileuma alkalmából készült teljes könyvjegyzék* található.

Margarete SCHMID (szerk.): MA KÖZÖSEN HINNI — Hittan-szeminárium. Bécs, 1982, 190 old. Művünk mindenekelőtt segítséget kíván nyújtani mindazoknak, akik a keresztény hit elmélyültebb megértésére törekednek — segítséget a tanulmányhoz, az olvasáshoz, sőt az elmélkedéshez is. 4 fő fejezetre tagolódik: HISZÜNK, ÜNNEPLÜNK (a szentségek), REMÉLÜNK, ÉLETÜNK (a keresztény élet és cselekvés irányelvei).

ÚJRA KAPHATÓ MŰVEINK:

M. és G. ABIVEN: ÉLET KETTESBEN. Tanácsok a sikeres házassághoz. Függelékben írások a keresztény házasság lelkiségéről. Bécs, 1983. 2. kiad., 190 old.

J. RATZINGER: A KERESZTÉNY HIT. Gondolatok az Apostoli Hitvallás nyomán. 2. kiad. Bécs, 1983, 220 old.

M. NEMETSCHKE: ISTEN A GYERMEK ÉLETÉBEN. 2. kiad. Bécs, 1983, 118 old.

M. QUOIST: ÍGY ÉLNI JÓ! Elméletek az élet művészetéről — mai keresztényeknek. 7. kiad., Bécs, 1983, 302 old.

Dr. MAKLÁRI Lajos: DALOLJUNK AZ ÚRNAK! Vallásos tárgyú dalok gyűjteménye. 2. kiad., Bécs, 1983, 192 old.

Rendelési cím: OMC VERLAG, Boltzmanng. 14. A-1090 Wien

SZERZŐINKRŐL:

W. KASPER (1933), a tübingeni egyetem dogmatikai professzora jelen tanulmányában az elfelejtett Lélekről szólva föltárja a pneumatológia, a szentlélektan alapelemeit. Jézus Krisztus valósága a Lélek működése által válik egyetemessé. A Lélek szentsége az egyház: megvalósulásában intézmény és egyszersmind esemény. A szerző dinamikus egyházszemléletével fölhívja figyelmünket az ökumenizmusról szóló zsinati határozatra, amely szerint a különvált egyházakban és egyházi közösségekben Krisztus Lelke munkálja az üdvösséget.

J. KREMER (1924), a bécsi egyetem újszövetségi professzora jelen művében széles körű olvasóközönség számára foglalja össze a pünkösdi beszámoló és esemény összefüggésének vizsgálatáról írt egzegétikai tanulmányát. — Mi történt pünkösdkor? Mit jelent: „Szentlélek” és „Szentlélekkel eltelve”? Az új pünkösdvárás és a karizmatikus élmények hívei kellő eligazítást találnak könyvében. A kritikailag vizsgált valóság talaján mozgó elemzés az „új pünkösd” reményteli látomásával bátorít: amint a szerény kezdetekből induló ősegyházat, minket is mindig újra eltölt a Lélek.